

Selektiv militærneking i Israel

Moralfilosofisk diskusjon, med bruk av Thomas Hobbes og Immanuel Kant sine teoriar, om ein borgar sine rettar og plikter i samband med vernet om staten.

Thomas Rem Berdal

Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2006

Forord

Eg har vore så privilegert å ha forskar Henrik Syse som rettleiar under skrivinga av denne masteroppgåva. Hans entusiasme og kunnskapsrikdom har gitt inspirasjon og pågangsmot i mitt utfordrande møte med moralfilosofien. Eg rettar ei stor takk til han for spanande samtalar, konstruktiv rettleiing og den store fleksibilitet han har synt gjennom mi oppgåveskriving.

I løpet av arbeidet med denne masteroppgåva har eg opphalde meg også i Madrid i Spania og i Tel Aviv i Israel. Gode minne frå varme dagar på Complutense-universitetet og ei varm takk til min venn Ángel Luis López Álvarez, for viktige samtalar og nært venskap. Dramatiske erfaringar frå Israel, og ei stor takk til alle mine israelske venner for samvere og alt eg har lært om det israelske samfunnet. Også ei takk til dei tilsette ved Den norske ambassaden i Tel Aviv, for eit spanande halvår der.

Takk til Tonje Merete Viken og Andrea Levin Rivrud for mange og lange samtalar og diskusjonar om Midtausten og for kjekt samvere i Israel under feltarbeidet hausten 2005.

Takk til dei refuseniks eg intervjuar i Israel, og til dei menneska i israelske organisasjonar og i mitt nettverk som hjalp meg å finne fram til nyttige informantar.

Ei spesiell takk vil eg rette til Hilde Lerhol. Vi har fulgt kvarandre gjennom heile studiet ved Universitetet i Oslo, og delt tankar og idear, både av fagleg og sosial art. Takk for eit utmerka studentsamhald, evigvarande venskap og godt naboskap.

Ei stor takk til Anne-Kari Valdal og Silje Rem som har lest gjennom oppgåva mi og kome med gode og nyttige råd og innspel.

Takk til mine foreldre, for dei ressursar dei har bidratt med gjennom mi studietid.

Oppgåva er skriven på nynorsk, i ei form nært sunnmørsdialekta mi, og består av 33.660 ord.

Alle vurderingar, analyser og eventuelle manglar i denne oppgåva er heilt og fullt mitt eige ansvar.

*Thomas Rem Berdal
Oslo, mai 2006*

1. INNLEIING

1.1 Problemstilling

- I Israel gjennomfører nokre få reservesoldatar og -offiserar i det israelske forsvaret ei 'selektiv militærnekting'. Grunna personlege politiske og moralske overtydingar nektar dei å tenestegjere i dei israelsk-okkuperte palestinske områda på Vestbreidda. Kva moralske dilemma står den einskilde soldat overfor? Og korleis reagerer det israelske samfunnet på denne aksjonsforma?

1.2 Innleiing

"Vitskapen om naturlovene er den sanne og einaste moralfilosofi", skriv Thomas Hobbes i *Leviathan* frå 1651. *"Moralfilosofi er nemleg ikkje anna enn vitskapen om kva som er godt og vondt"*, held han fram (Hobbes [1651] 2004:110).¹ I denne masteroppgåva vil eg nytte moralfilosofien til Thomas Hobbes og Immanuel Kant til å drøfte einskildpersonar sitt ansvar, høve og konsekvensar for å følge eigne moralske vurderingar i ein situasjon der dei er sette til å verne om staten. Kva er ei rett, vis, god og moralsk handling når di eiga personlege oppfatning går på tvers av dei ordrane du får frå overordna til å forsvare staten du bur i og er ein borgar av? Hobbes og Kant presenterer kvart sitt syn på dette, noko eg vil drøfte og analysere i denne oppgåva.

Som empiri vil eg nytte eit aktuelt tema frå dagens Israel, der ei stadig veksande gruppe av reservesoldatar i det israelske forsvaret (IDF²) nektar å utføre militærtenesta si i dei israelsk-okkuperte palestinske områda. Soldatane seier at ordrane går på tvers av deira moralske og politiske overtydingar. Forsvaret utøver på si side ein ordre frå dei folkevalde politiskarane i Israel, der israelsk militær tilstadevering i områda opprettheld okkupasjonen. Soldatane er dermed i eit dilemma: skal dei følge eigne overtydingar og nekte teneste, eller skal dei trosse sine moralske verdiar og handle etter lovlege ordrar? Eg vil gjere ein todelt studie av dette fenomenet. Eg vil sjå på kva

¹ Mi eiga oversetjing.

² IDF = Israel Defense Force. Femner dei israelske militære styrkane, både hær-, sjø- og luftstyrkar.

moralske utfordringar og dilemma som møter den einskilde soldaten, for deretter å sjå korleis det israelske samfunnet reagerer på denne ordrenektinga.

Empirien frå Israel vil eg presentere i kapittel 2. Eg vil gje ei kort innføring i fenomenet selektiv militærnekting, dei nektande soldatane si sak og historie i landet, litt om den samfunnsmessige konteksten dei er i, litt om det israelske forsvaret si haldning til slik nekting, samt utdrag frå den offentlege debatten rundt temaet i Israel. Til slutt i kapitlet vil feltarbeidet mitt frå Israel bli presentert, i tillegg til data innsamla på andre måtar.

Eg vil nytte autonomi/beskytting-paradigma i denne diskusjonen. Gjennom sitt kategoriske imperativ legg Immanuel Kant eit stort personleg ansvar på kvart einskild menneske i ein kvar situasjon. Det er alle menneske si plikt å handle etter sine moralske overtydingar. Thomas Hobbes presenterer derimot eit meir statsabsolutistisk krav. Han meiner kvar einskild person må gi frå seg rettane sine til ein statsleiar, og at leiaren sine ordrar må følgjast av alle. Berre slik kan ein unngå naturtilstanden, alle sin kamp mot alle, og den frykt den følgjer med seg. Teoriane til Hobbes og Kant vil bli presentert i kapittel 3.

I kapittel 4 vil eg gjennomføre ei normativ analyse og diskusjon over problemet ved å kombinere teoriane med empirien frå Israel. Kapittel 5 er konklusjonen.

Gjennom denne disposisjonen av oppgåva mi ønskjer eg å oppnå eit tredelt mål.

- Eg ønskjer for det første å kaste lys over dei moralske problema som ein einskild soldat møter gjennom ordrar frå sine overordna: problemet med å adlyde staten. Dette gjer eg ved å nytte israelske soldatar som gjennomfører ei selektiv militærnekting i dei okkuperte palestinske områda.
- For det andre ønskjer eg å gi ei betre forståing av dei moralfilosofiske teoriane til Hobbes og Kant. Ved å bruke desse i ein dagsaktuell empiri vil eg vise at deira teoriar har nytte, forklaringskraft og kan bidra til gode analysar også i dag.
- For det tredje ønskjer eg å fokusere på den svært aktuelle konflikten i Midtausten og bidra til ei auka forståing for dei moralske dilemma som vert reist internt på den israelske sida av konflikten.

1.3 Gamle teoriar. Dagsaktuell konflikt.

*”Overalt hvor det skal treffes en beslutning som statens velferd avhenger av, må man ikke la seg stanse av hensyn til rettferdighet eller urettferdighet, menneskelighet eller grusomhet, ære eller vanære, men man må se bort fra alt annet og holde seg til det som kan redde staten og hevde dens frihet.”*³ Dette er kjende ord frå Machiavelli sin realistiske statsvitskap og illustrerer eit utgangspunkt for min diskusjon. Skal alle metodar vere tillatne når det står om forsvaret av staten? *”Mennesket er det beste av alle levende vesener når det er fullkomment, men når det er atskilt fra lov og rettferdighet, er det det verste av alle. For en urettferdighet utstyrt med våpen er den farligste, og mennesket er født med våpen til bruk i visdom og dygd”*, seier Aristoteles. Desse latente trekka hos mennesket kan, slik einskilde ser det, gjere at vi vil ende opp i ein konstant frykt – ein alle sin kamp mot alle. Det er dette Hobbes skildrar som naturtilstanden, og både Hobbes, Machiavelli og Aristoteles ser det på kvar sin måte som naudsynt å opprette stat og lov for å verne om menneska sin tryggleik og livskvalitet. Staten må styrast av ein leiar, og leiaren må ha suveren makt.

Staten Israel er også organisert etter desse prinsippa, med ein folkevald øvste leiar og eit militært forsvarsapparat. Israel har ein vanskeleg realpolitisk kvardag, med trugslar frå både nabostatar og internasjonale grupperingar, og kontinuerleg må det israelske forsvaret trygge staten og borgarane. Dette gjeld også den langvarige israelsk-palestinske konflikten, der israelske styresmakter i 1967 avgjorde at ein okkupasjon av palestinske landområde var eit naudsynt tiltak for å verne om den jødiske staten. Konflikten er like vanskeleg i dag, og mange meiner den er opphavet og årsakene til utviklinga av ei veksande og farlegare konflikt på verdsbasis, mellom kulturar og sivilisasjonar. Det ligg ikkje til mi oppgåve å drøfte legitimiteten av den israelske okkupasjonen, og heller ikkje det moralske aspektet av den. Denne oppgåva er difor ikkje ein diskusjon om sjølve okkupasjonen. Eg ønskjer derimot å analysere nokre viktige problem som okkupasjonen har skapt, og syne at gamle statsvitskaplege teoriar har fagleg relevans i ei pågåande, storpolitisk konflikt. Partane – israelarane og palestinarane – får stadig hjelp av tredjepartar i forsøk på å nå fram til semje. Eg vil i

³ Sitata i dette avsnittet er henta frå Anfinn Stigen, ”Tenkningens historie, del 1”, side 343.

denne oppgåva heller fokusere på interne tilhøve i Israel, der landet sine eigne soldatar stiller spørsmål ved okkupasjonen, i eit moralfilosofisk perspektiv.

Thomas Hobbes og Immanuel Kant er filosofar som har gitt statsvitskapen viktige teoriar som har hatt stor påverknad for korleis vi tenkjer rundt moralfilosofiske spørsmål ved einskildmennesket i høve statsapparatet. Hobbes og Kant er av filosofane som i ettertida har blitt mest siterte, tolka og brukt på dette området. Eg har hatt eit ønskje om å gå til primærkjeldene i mitt arbeid, ved å nytte sentrale paradigme frå viktige teoretikarar. Thomas Hobbes (1588-1679) vart fødd berre 61 år etter at Machiavelli døydde, og hans politiske teoriar er prega av dei ustabile makttilhøva som rådde på 1500- og 1600-talet. Hobbes spelte ei viktig rolle for seinare filosofar som Locke og Rousseau – og nettopp Kant (Stigen 1995:344). Immanuel Kant (1724-1804) legg i sin etikk stor vekt på respekt for morallova og mennesket si verdigheit, noko som har satt spor i den statsvitskaplege og moralfilosofiske debatten i ettertida. Eg velgjer Hobbes og Kant fordi dei har skapt kvar sine paradigme, som i utgangspunktet representerer ulike syn på mi problemstilling. Eg vil seinare i oppgåva likevel klargjere at ei form for dobbeltheit i Hobbes sin naturtilstand-teori skaper visse likskapar i teoriane deira.

1.4 Min bakgrunn

Eg har valt tema og problemstilling grunna mi interesse for israelsk politikk, historie og samfunn. Eg har opphalde meg mykje i Israel sidan 1997, både grunna studiar, arbeid og reiser. Gjennom desse opphalda har eg kome nærare og nærare inn på det israelske samfunnet og det innanrikspolitiske ordskiftet, både gjennom kontaktar og vener og ved å følgje med i israelske media.

Ei av dei viktigaste politiske skiljelinene i israelsk politikk er synet på tryggleiks- og fredsspørsmålet. Venstresida har representert ønsket om forhandlingar og fredsavtale med palestinarane, medan høgresida har representert ei meir uforsonleg haldning grunna mistru til palestinarane. Det politiske kartet i Israel har gjort ei historisk endring etter valet til Knesset⁴ i mars 2006, sidan det regjerande Kadima-

⁴ Knesset er den israelske nasjonalforsamlinga, og har 120 representantar.

partiet no utgjer eit meir sentrumsorientert koalisjonsalternativ til den klare høgre-/venstreaksen.

I januar 2002 leverte ei gruppe reservesoldatar inn eit brev til den israelske forsvarsleiinga der dei skreiv at dei tok avstand frå den israelske okkupasjonen av Gaza og Vestbreidda, og at dei av personlege og moralske overtydingar ikkje lenger fann det mogleg å tenestegjere i desse områda. Dette utløyste ein omfattande debatt i Israel, ein debatt eg fann svært interessant – både av statsvitskaplege og filosofiske årsaker. Eg hadde høve til å følgje debatten på nært hald, då eg studerte ved Tel Aviv University det året. I løpet av masterstudiane har eg budd og arbeidd eit halvt år i Israel⁵, og fekk høve til å møte og gjere intervju med soldatar som gjennomfører selektiv ordrenekt.

Personleg har eg ei kritisk haldning til israelsk okkupasjonspolitik, sjølv om eg etter å ha budd i Israel godt kan forstå ein del av den israelske argumentasjonen. Mitt nettverk i Israel har ulike syn på okkupasjonen, noko som gjev meg innspel og påverknad frå fleire leirar. I media har eg alltid orientert meg gjennom både Haaretz og Jerusalem Post, aviser som speglar høvesvis venstre- og høgresida sine argument.

Mitt personlege syn på konflikten er ikkje av stor relevans i denne oppgåva. Eg ønskjer likevel å klargjere min eigen bakgrunn for val av tema. Som nemnt over er heller ikkje sjølv okkupasjonen tema for den moralfilosofiske analysen. Men som for nesten alt anna i det israelske samfunnet, dannar den eit viktig bakteppe for analysen. I mitt tilfelle legg den altså rammene for diskusjonen om soldatane sine moralske val og det israelske samfunnet sine reaksjonar.

1.5 Diskusjon omkring sentrale omgrep og problem

Gjennom analysen ønskjer eg å peike på meir generelle følgjer og problemstillingar som fenomenet selektiv militærnekting i Israel reiser. Eit mål er å vise at det israelske fenomenet kan nyttast i debatten om ein soldat sitt moralske ansvar også i andre samfunn.

⁵ Gjorde m.a. politisk analyse av israelsk innanrikspolitikk som studentpraktikant ved Den norske ambassaden i Tel Aviv, frå juli 2005 til januar 2006.

Dei soldatane som av personlege overtydingar nektar militærteneste på okkuperte område, er i hovudfokus gjennom masteroppgåva mi. Mange store spørsmål reiser seg, som kunne vore problemstillingar til eigne analyser. Nokon spørsmål er nyttige å ha i bakhovudet, som eit normativt bakteppe, og vil vere med i drøftinga som leier fram til ein konklusjon: Er det ein soldat si plikt å seie frå når han mottek moralsk uforsvarlege ordrar? Eller er det ein soldat si plikt å følgje ordrar frå (demokratiske) overordna? Går ein soldat sine personlege moralske overtydingar på kostnad av vernet om nasjonalstaten? Kva legitimitet har ein hær (og ein okkupasjon) dersom soldatar nektar å utføre ordrar om å okkupere?

For å lette både skriving og lesing av oppgåva ønskjer eg å gjere kort greie for nokre omgrep som eg vil nytte gjennom presentasjonen av teoriane og i diskusjonen. Samtidig vil eg avgrense kva oppgåva mi ikkje vil gje svar på.

Selektiv militærnekting: Å nekte å utføre visse ordrar, i særskilte geografiske område. Byggjer ikkje på pasifisme, men ei moralsk og personleg overtyding om at einskilte ordrar er feil. Ei form for sivil ulydnad (civil disobedience), men innan forsvarsapparatet. IDF-soldatane som gjer dette, har teke/fått tilnamnet “refuseniks”.⁶ *[Unlike revolution, which challenges the overall political status quo in all its aspects, civil disobedience focuses on a specific injustice or abuse, homing in on a law or regulation that embodies its essence and picking out that law or regulation for systematic and overt defiance.]*⁷

Personleg, moralsk overtyding: IDF har ein sterk posisjon i det israelske samfunnet, uavhengig av politisk ståstad. IDF har sidan 1948 vore ein av Israel sine ’heilage kyr’. Soldatar som gjennomfører selektiv militærnekting utset seg sjølv for betydeleg negativt sosialt press frå omgivnadane, og vert av mange sett på som forrædarar eller landssvikarar. Dei nektar å utføre ordrar som er i strid med deira eigne moralske overtydingar. *[In choosing to challenge the law requiring soldiers to serve*

⁶ Omgrepet ”refuseniks” består av det engelske ordet for å nekte – ’refuse’. Endinga ’-nik’ blir på hebraisk slang nytta til å skildre ein type person. Til dømes kan ein person frå Tel Aviv bli kalla ’tel aviv-nik’ for på ein folkeleg måte poengtere ulike generaliserande og stereotypiserte særtrekk ved eit menneske frå byen Tel Aviv. S’en i enden av ordet ’refuseniks’ utgjer fleirtalsforma. Ein refusenik, to refuseniks. Gjennom mi oppgåve vil eg stadig nytte omgrepet refusenik om ein soldat eller offiser som gjennomfører selektiv militærnekting. På hebraisk blir refuseniks oftast kalla ’sarvanim’.

⁷ Sitata i klammer i desse avsnitta er henta frå organisasjonen for soldatar som utfører selektiv militærnekting, Yesh Gvul. Dette er organisasjonen sin argumentasjon, som i stor grad set lys på problemstillingar eg vil omtale. Sitata er henta frå boka *Refusenik! Israel’s Soldiers of Conscience*, som vart gitt ut av Yesh Gvul i 2004.

where and as ordered, IDF refuseniks do not engage in all-out mutiny: rather, with a chutzpeh unheard of in other armies, they place themselves on a par with the generals and politicians in judging overall policy, and arrogate to themselves the prerogative of choosing, by their own lights, which orders to obey or disobey.]

Moralsk mot: Har refuseniks eit større mot enn andre soldatar? Mot er ikkje ein moralsk verdi i seg sjølv, då det er ein dygd som må sjåast i samanheng med andre dygder for å verte verkeleg moralsk verdifull. Mordarar og terroristar kan ha stort mot. For å skildre mot som eit gode/dygd i konteksten til mi oppgåve, treng vi eit adjektiv; vi kan snakke om eit 'moralsk mot'.⁸

Er Israel eit demokrati med ein demokratisk hær? Ein hær kan vere underlagt ordrar frå både eit demokratisk og eit despotisk regime. Er det ein soldat si plikt å følgje ordrar, same kva statsstyre ordren kjem frå? Ei Freedom House-undersøking frå 2002 reknar Israel som demokratisk.⁹ Undersøkinga byggjer på ein sju-punktsskala som måler politiske rettar og sivile fridomar, der 1 er mest fri og 7 er minst fri. Dei fleste vil utan problem kalle Israel for eit demokrati, i alle fall ut frå tekniske kriterium. Dersom ein nyttar Robert Dahl sin definisjon av poliarki eller demokrati, vil vi sjå at Israel oppfyller alle hans sju krav til eit demokratisk samfunn. Dahl peiker på naudsynet for retten til å røyste, retten til å bli vald, samt retten for politiske leiarar å konkurrere for støtte og røyster. Vidare set Dahl eit krav om val som er frie og rettferdige, ytringsfridom og retten til å skape samanslutningar. Det må dessutan vere høve for alternative informasjonskjelder. Ved å nytte Dahl vil eg dermed hevde at Israel er eit demokrati, sjølv om eg er klar over at det eksisterer store utfordringar og svakheiter i det israelske demokratiet på moralske og menneskerettslege område. Eg tek difor også utgangspunkt i at hæren er direkte underlagt eit demokratisk valt politisk leiarskap i Israel, og at den mottok sine ordrar frå folkevalde organ, og ikkje handlar på eiga hand. Eg vil difor i min diskusjon omtale IDF som ein demokratisk hær. Men kan eit demokratisk Israel okkupere palestinske område, og framleis kalle seg eit demokrati? Det vert hevda at okkupasjonsmakta driv undertrykking av palestinarene på Vestbreidda, gjennom

⁸ Avsnittet er basert på Henrik Syse sin artikkel "Plato: The Necessity of War, the Quest for Peace".

⁹ Undersøkinga er henta frå Saikal&Schnabel (red.): *Democratization in the Middle East: Experiences, Struggles, Challenges*, s. 45.

fridomsfrårøving og nedverdiggande handlingar i strid med menneskerettane. Kan ein hær som implementerer ein slik politikk framleis kallast demokratisk? Har ein soldat større moralsk ansvar for å bryte urette ordrar gitt i ein 'udemokratisk' hær enn i ein 'demokratisk'? Det er nok slik at vi har større forventningar om rettferd frå demokratiske statar som set prinsippa om rettferd høgt, og dette vil eg kome tilbake til seinare i oppgåva. *[Being a citizen in a democracy carries with it a commitment to democratic values and a responsibility for your actions. (...) Depriving people of the right to equality and freedom, and keeping them under occupation, is by definition an anti-democratic act.]*

Legalitet og legitimitet: *[I will not obey 'illegal' orders to execute potential terrorists, or fire into civilian demonstrations.] [The Israeli soldiers who are resisting service in the Occupied Territories are not refusing a particular order. They are refusing to enter the space where illegitimate orders are bound to be given...]* Kva er ein legal ordre? Ein legal ordre må vere gitt frå eit folkevald organ og må ha grunnlag i folkeretten. Både rettferdig krig-tradisjonen og demokratiske prinsipp seier at avgjerder om å nytte militær makt ikkje skal vere tekne av det militære apparatet, og at det militære berre skal vere eit middel for å nå politiske mål (Syse 2003:72).

Legitimiteten i ein ordre omfattar noko meir, nemleg om den er moralsk. Er det personleg, og soleis relativt, kva ein oppfattar som legitimt, eller kan ein klart definere kva som er ein legitim og ikkje-legitim ordre? Er IDF sin legalitet og/eller legitimitet svekka grunna okkupasjonen? Mi oppgåve har ikkje som mål å diskutere dei juridiske eller folkerettslege prinsippa for okkupasjonen, men sidan eg har definert IDF som ein demokratisk hær, vil eg halde fram med å definere ordrar som offiserar i IDF gir til sine soldatar, som legale. Som det klart vil kome fram seinare i oppgåva, meiner derimot refuseniks at ordrane om å tenestegjere i dei okkuperte områda ikkje er *legitime*. Dermed er dei innforstått med at deira ordrenektingar er illegale, men legitime. *[The Israel Defence Force (IDF) was rapidly turning into the IOF – Israel Occupation Force.]*

Kva er gjeldande internasjonalt regelverk? Rettssakene etter 2. verdskrigen i Nürnberg frå 1946 stadfesta at ein soldat ikkje er bunden til å følgje urettvise ordrar, ordrar som bryt krigens lover. Ein soldat kan til og med vere pliktig til å bryte slike

ordrar, og til høgare opp i det militære systemet ein er, til større ansvar har ein for å bryte urettvise ordrar. Alle soldatar har ein rett til å bryte ordrar, og dette har det blitt rimeleg å sjå på som eit gjeldande folkerettsleg prinsipp.

Verneplikt eller profesjonell hær? Israel har verneplikt, 2-årig for kvinner og 3-årig for menn. I tillegg må dei aller fleste gjennomføre årleg repetisjonsøving, ofte med ein månads varigheit. Ein må difor vente at det er store variasjonar i dei politiske oppfatningane blant gruppa av soldatar og offiserar. I ein profesjonell hær har soldatane i større grad sagt seg samde i hæren sine grunnreglar, i det dei frivillig melder seg til teneste. Men er det forskjell i dei moralske pliktene? Har ikkje ein soldat dei same pliktene til å bryte moralsk forkastelege ordrar? Eg vil ikkje gå nærare inn på denne debatten i oppgåva mi, anna enn å gjere det klart at soldatane som vert diskutert i analysen, er underlagt ei verneplikt.

Eg har i dette avsnittet peikt på nokre sentrale omgrep og problem for diskusjonen i mi masteroppgåve. Eg ønskjer å gjere det klart at desse punkta ikkje er meint som ein disposisjon for oppgåva, då nokon av omgrepa vil verte aktivt nytta i den vidare analysen, medan andre omgrep kanskje ikkje i særleg grad vert nemnd på nytt. Likevel meiner eg alle desse omgrepa og problema er naudsynte å kjenne til og ha i bakhovudet, og er klargjerande for den vidare forståinga av debatten om dei moralske utfordringane rundt ei selektiv militærnekting i det israelske militærapparatet.

1.6 Forskningsdesign, metode og teoriar

1.6.1 Empirisk case-studie

Eg vil nytte **case** som forskningsdesign. Det gir lita meining å nytte kvantitative teljingar eller granskingar, då problemstillinga mi dreier seg om eit tema rundt meir individuelle og personlege karaktertrekk. Det blir meir viktig å forstå kva denne gruppa av soldatar meiner, enn kva eit stort univers meiner om problematikken. Slik støttar eg meg også på Svein S. Andersen, som skriv at ”[d]et er en forholdsvis utbredt oppfatning at case-studier egner seg best til å svare på spørsmål som angår hvordan noe skjer og oppleves, snarere enn hvorfor. Dette går sammen med en oppfatning av datainnsamlingsprosessen som er preget av nærhet til aktører og

begivenheter, med vekt på detaljer og innlevelse, der data og analyse inkorporerer aktørenes egne perspektiver” (Andersen 1997:34). Eg har vakta meg for å bli for sosiologisk i mine arbeidsmetodar, men har henta støtte i ei forklaring på case-studiar som seier at *”the investigator describes or records what happens when people do something or describes and analyzes why they behave (or say they behave) as they do”* (Rosnow&Rosenthal 1993:22). Eg ønskjer å finne ut korleis dei israelske soldatane sine haldningar og overtydingar kan setjast inn i ein statsvitskapleg/politisk og moralfilosofisk kontekst rundt teneste i den israelske hæren. Også King, Keohane og Verba skriv at den kvalitative case-teknikken passar best der numeriske målingar ikkje er det framtrедande. *”Such work has tended to focus on one or a small number of cases, to use intensive interviews or depth analysis of historical materials, to be discursive in method, and to be concerned with a rounded or comprehensive account of some event or unit”* (King&Keohane&Verba 1994:4).

Under mitt opphald (feltarbeid) i Israel gjennomførte eg intervju med to refuseniks. Eg er klar over at dette er eit lågt tal intervjuobjekt, og at dette kan kritisierast metodisk. Eit så lågt utval kan lett gi skeivt inntrykk av den samla gruppa av refuseniks. Eg var bevisst dette under feltarbeidet og ønskte difor å bruke mine intervjuobjekt til lengre og meir omfattande intervju, som under personlege møte gav meg ei djupare forståing for refuseniks si sak enn det alle dei andre skriftlege kjeldene kunne tilføre. Vala av dei to intervjuobjekta var heller ikkje tilfeldige. Eg gjorde undersøkingar for å finne gode og velegna objekt. Etter å ha lest mange uttaler og vitnesbyrd frå refuseniks ser ein fort at dei som samla gruppe har ei veldig klar felles målsetjing og budskap. Dette reduserer også faren for at eg ved få intervju får eit feil inntrykk av hovudargumenta til soldatane.

Å basere seg på berre to intervjuobjekt åleine ville vore metodisk uforsvarleg. Eg har i empirien difor også eit rikt utval av andre skriftlege kjelder og røyster av refuseniks, som eg gir god plass i presentasjonen av min empiri.

1.6.2 Teori og generalisering

Eitt av mine største dilemma med tanke på val av forskingsdesign er om eg burde velje ein teori å arbeide ut frå, i mitt tilfelle til dømes ein teori om den einskilde soldat sitt moralske ansvar i krig. Dette også grunna den kritikk som ofte reiser seg i debatten av case-studiar, der ein mangel av teori har gitt case-studiane motbør. Medan eg ønskjer å sjå på aktiviteten til ei gruppe av reservesoldatar og -offiserar som eit empirisk fenomen, kan det vere vanskeleg å finne ein teoretisk strategi i arbeidet. Historisk sett har dette også vore ei utfordring for case-retninga. Men eg støttar meg til Hoyle, Harris og Judd som skriv om kvalitative case at *"[i]nstead of researchers imposing their own hypotheses, themes, and categories on the participants' responses, the participants relate stories about their lives that enable the researcher to generate hypotheses and themes"* (Hoyle, Harris, Judd 2002:394).

Eg er klar over at case-studiet mitt strekkjer seg over ein forholdsvis lang tidsperiode, der case-studiar vanlegvis omhandlar fenomen som er meir kompakte i både tid og omfang. Eg meiner likevel at fenomenet med dei israelske refuseniks er så spesielt og særeige at det kan studerast som eit case.

Då case-skulen på slutten av 1960-talet fekk ei ny blomstring, var dette som resultat av at retninga lanserte to nye arbeidsmetodar; feltarbeid og generalisering (Andersen 1997:45). Desse to arbeidsmetodane gjer det i stor grad mogleg for meg å nytte case som design i mi oppgåve.

Også omgrepet generalisering kan vere noko vanskeleg å få skikkeleg tak i, og er i seg sjølv tema for ei eiga metode-oppgåve. Eg vil difor berre kort drøfte korleis eg ved å velje Israel empirisk kan støtte meg på generalisering og representativitet. Det er viktig at mine data og argument om empiriske samanhengar er haldbare. Eg er difor oppteken av at problematikken er så presis at eg kan finne fornuftige sluttvar på arbeidet mitt. Samtidig må svara eg finn vere så gode at dei kan bidra til å slutte opp om ein teori eller vidareutvikle og setje nye kritiske spørsmålsteikn ved ein eksisterande teori. *"Generalisering dreier seg derfor ikke bare om å trekke essensen ut av et gitt datamateriale, men også å utlede nye observerbare implikasjoner av nye eller etablerte generaliseringer. Det er ved å utlede fantasifulle og empirisk risikable avledninger av generaliseringer at teori utvikles"* (Andersen 1997:135). Eg håper at

min analyse og konklusjon kan passe inn i ein seinare diskusjon om moral og lojalitet til militærteneste i eit demokratisk samfunn også andre stader i verda. Ut frå kriterier om generalisering ved val av case som forskingsdesign er eg difor trygg på å nytte Israel som geografisk forskingsfelt.

Case-studiar står ofte sjølvstendig og på eigne bein, uavhengig av teoriar. King, Keohane og Verba gjer nettopp eit poeng av å ikkje låse seg for fast til tanken om å bidra til den teoretiske litteraturen. Dei meiner det er like viktig at forskingsarbeidet har basis i eit konkret og verkelegheitsnært tema. *”Focusing too much on making a contribution to a scholarly literature without some attention to topics that have real-world importance runs the risk of descending to politically insignificant questions. Conversely, attention to the current political agenda without regard to issues of the amenability of a subject to systematic study within the framework of a body of social science knowledge leads to careless work that adds little to our deeper understanding”* (King&Keohane&Verba 1994:17). Eg meiner å kunne leve opp til dette kravet, og unngå desse problema, ved å velje det konkrete tilfellet i Israel og også at det poengterer mitt ønske om å knyte gamle, statsvitskaplege teoriar saman med dagsaktuelle hendingar.

1.6.3 A-teoretisk case

Det eg har nemnd ovanfor, får konsekvensar for mitt val av case-type. Eg står overfor eit val om eit a-teoretisk eller fortolkande case. Eg vender difor tilbake til problemstillinga om kor vidt eg skal byggje mitt design ut frå ein førehandsdefinert teori, eller arbeide ut frå eit unikt tilfelle. Då litteraturen om case seier ulikt, er det litt vanskeleg å overtyde seg sjølv heilt og fullt om kva som blir rette avgjerda å ta. Som nemnd kunne eg ha tatt utgangspunkt i ein teori i mitt arbeid, til dømes ein teori om den einskilde soldat sitt moralske ansvar i krig. Samtidig tykkjer eg det er mogleg å karakterisere mitt problemfelt som unikt, då det fokuserer på ei heilt spesiell problemstilling innan den israelske hæren, i eit heilt spesielt hjørne av verda. Det er truleg mogleg å nytte empiri og funn av undersøkingar frå dette arbeidet til å seie noko om lojalitet og moral i samband med ordrenekt generelt – som eg omtaler i avsnittet

om generalisering. Likevel meiner eg mitt fokusområde er så spesielt at eg finn det forsvarleg å nytte meg av eit a-teoretisk case. Andersen skriv at ”[a]lle case-studier er derfor eksempler på analytiske konstruksjoner. Det gjelder også case-studier som er opptatt av å fange inn det unike, styrt av en interesse av å forstå og forklare det spesielle case man står overfor” (Andersen 1997:61).

1.6.4 Moralfilosofiske teoriar

I den teoretiske delen av denne masteroppgåva ønskjer eg å rette søkjelyset mot politiske teoriar om forsvaret av samfunnet og staten. Eg ønskjer å presentere to ytterpunkt av paradigme – i beskytting/autonomi-debatten. Som representantar for dei ulike ytterpunktene vel eg altså teoriar av høvesvis Thomas Hobbes og Immanuel Kant.

Thomas Hobbes, *Leviathan*: Hobbes er talsmann for statsabsolutismen, for staten si uavgrensa mynde, der undersåttane inngår ei kontrakt med den suverene statsmakta. Han meiner naturtilstanden blir ein alle sin krig mot alle. Målet hans er fred og å unngå krig: ”At hvert menneske skal være villig, når andre også er det, til å gi opp sin ”naturlige rett” til alle ting, med den hensikt å skape fred; og dernest være fornøyd med så mye frihet i forhold til andre mennesker som man vil at andre skal ha i forhold til en selv”.¹⁰ Soldatane overfører alle sine rettar til staten/suverenen, og gir staten uinnskrenka makt, også til å vurdere kva som fremjar freden. Ved at undersåttane har autorisert staten til å styre for seg, er det si eiga vilje den einskilte undersått møter i staten sine påbod eller forbod. Etter Hobbes sin teori vil det vere vanskeleg å finne støtte for personlege overttydingar til å nekte teneste.

Immanuel Kant, *Grunnlegging til moralens metafysikk*: Kant er Hobbes sin motsetnad i synet på soldatar sitt forhold til overordna, der samanhengen mellom hans moralfilosofi og politiske tenking er interessant. Kant sitt kategoriske imperativ, andre formulering, seier: ”Handle slik at du alltid samtidig bruker det menneskelige vesen både i din egen person og i enhver annens person som et formål og aldri bare som et middel”, og tredje formulering uttrykkjer ”ideen om ethvert fornuftig vesen som en allmenn lovgivende vilje”. Dette betyr at ein skal sjå på seg sjølv som ein lovgivar i

¹⁰ Frå *Leviathan*, kapittel 14, sitat frå Syse 2003:284.

eitkvart val ein tek, og kun følgje handlingsreglar som alle kan leve med som lover for menneskeleg samkvem. Ein soldat som passivt følgjer ordrar frå sin overordna, men som han finn umoralske, vil med andre ord ikkje leve opp til det kategoriske imperativet.

I teorikapitlet presenterer eg Kant før Hobbes, som ikkje er den kronologisk rette rekkjefølgja. Eg gjer dette då Kant sine teoriar ligg nærast den politiske modellen Israel ønskjer å følgje, og dermed er det ein naturleg måte å starte analysen på.

1.7 Kombinasjon av teori og empiri

Eg vil i kapittel 2 empirisk/deskriptivt presentere fenomenet selektiv militærnekting og refuseniks si sak i Israel. I kapittel 3 vil eg teoretisk/deskriptivt presentere dei moralfilosofiske teoriane til Hobbes og Kant. I kapittel 4 vil eg gjennom drøfting og analyse kombinere empiri med teori. I det siste og femte kapitlet vil eg gjere eit samandrag og konklusjon av problemstillinga mi, samt mine tre delmål.

2. BAKGRUNN OG EMPIRI

2.1 Militaristisk kultur i Israel

Då den jødiske staten Israel vart oppretta av FN i 1948, som følgje av forfølging i Europa, Holocaust og nazistane sitt forsøk på å utrydde folkegruppa, fekk jødane sin eigen nasjon etter to tusen år i diaspora. Arabarstatane var usamde i delingsplanen frå FN, og gjekk imot opprettinga av staten Israel. Tilstrøyminga av jødar til Palestina fekk kostnad for palestinarane som budde der. Det stod klart for jødane at dei ville hamne i væpna kamp med arabarane kort tid etter opprettinga. Jødiske paramilitære grupper hadde jobba i førekant av sjølvstende-erklæringa, slik at Israel hadde ei form for organisert forsvar då Israel vart ein stat 15. mai 1948. Same dagen gjekk fem nabo-arabarstatar til krig mot Israel – ein krig israelarane kallar Sjølvstendekrigen – og som dei på eit nesten utenkjeleg sett hadde vunne då krigen var over i juli 1949.

Israel har heilt sidan denne første krigen ligge i konstant politisk spenning med sine arabarnaboar. Mange jødar ser på eksistensen av Staten Israel som eit symbol for eksistensen av jødar. Ein jødisk stat betyr at jødar no er herre i eige hus, og at dei ikkje på nytt skal utsetjast for krenkingar og forsøk på utrydding. Israel skal vere ein trygg stad, dit alle forfølgde jødar har rett til å flytte. Denne spente realpolitiske røynda, saman med den historiske arven og ideologien om overleving, har skapt ein eigen kultur i Israel – ein militaristisk kultur (Mæland 2002:227). Israel har bygd opp ein folkehær, eit folkeforsvar, der kvar statsborgar yter ein stor del av sitt privatliv og si personlegheit til staten og forsvaret. Menn har tre års verneplikt, medan kvinner har to års verneplikt. Menn som er ferdige med si førstegongsteneste, vert kalla inn til årlege repetisjonsøvingar, ofte med ein eller to månaders varigheit fram til ein er 48 år gamal. I krisetider vil tenestetida kunne bli kraftig utvida. Ein gjennomsnittleg israelsk mann tenestegjer difor to år i det militæret, etter dei tre vernepliktige åra.¹¹

Det er breid og tverrpolitisk konsensus for eit sterkt IDF i Israel. Nettopp grunna eit kollektivt minne og frykt for at jødane igjen skal bli utsette for overgrep, er IDF ei av dei få attverande 'heilage kyr' i det israelske samfunnet, eit samfunn der det

¹¹ Minimum ein månads repetisjonsøving årleg, gjennom 24 år. Ruth Linn, 2002.

sionistisk-sosialistiske og kollektive samhaldet er i ferd med å bli erstatta av marknadstenking, individualisme og liberalisme.

Med ei slik teneste for dei militære styrkane vert militærapparatet også ein del av israelarane sine sivile liv. Ved sidan av familien har også den militære eininga ein tilhøyrer, ein viktig plass i ein israelar sitt privatliv, nettopp fordi ein så ofte vert kalla inn til teneste, og at ein i stor grad held saman med same militære eininga år etter år, gjerne heilt sidan førstegongstenesten. Samhaldet og brorskapkjenslene i desse einingane vert sterke. Israelarane sin innsats i det militære opnar også dører til det sivile, israelske samfunnet. I yrkeslivet betyr den militære bakgrunnen mykje. Sjølv om årlege repetisjonsøvingar fører til at arbeidstakaren ofte må vere vekke frå arbeidsplassen, vil mange arbeidsgivarar stille seg skeptiske til arbeidssøkarar som ikkje har avtent si verneplikt. Desse vert ofte utsette for mistenksomheit, anten at dei er opportunistiske eller ikkje skikka til normale plikter.

Den arabiske minoriteten og dei ultra-ortodokse jødane i Israel tenestegjer ikkje i IDF.¹² Desse to gruppene utgjer rundt 1/5 av det israelske folketallet, og er ei stor gruppe av statsborgarar som er fritekne (eller utestengde) frå teneste (Linn 2002:64).

2.2 Ein nasjon i krig

Etter stadig spenning mellom Israel og dei arabiske nabostatane og arabisk mobilisering mot Israel, gjekk Israel til forkjøpsåtak mot Egypt 5. juni 1967. Då Seksdagarskrigen var over, hadde Israel reokkupert Sinai-halvøya og Gazastripa (som dei hadde gitt tilbake til Egypt i 1957), samt okkupert Vestbreidda og den austlege bydelen av Jerusalem frå Jordan og Golanhøgdenene frå Syria.

6. oktober 1973 vart Israel angripe på nytt. Egypt og Syria hadde samordna eit åtak på israelske styrkar ved høvesvis Suez-kanalen og på Golanhøgdenene på den mest heilage jødiske dagen, Yom Kippur. Den israelske etterretninga hadde svikta, og åtaket kom svært overraskande. Likevel klarte IDF å slå attende. Då krigen var over, hadde israelske styrkar framleis kontroll over Golan, hadde kryssa Suez-kanalen og stod ikkje langt frå Kairo.

¹² Beduinar og drusarar tenestegjer i eigne einingar i IDF.

Den egyptiske presidenten Anwar Sadat kom på overraskande besøk til Jerusalem i november 1977. Dette førte til fredsavtale mellom Egypt og Israel, som vart underskriven i mars 1979. I løpet av april 1982 hadde Israel trekt seg heilt tilbake frå Sinai-halvøya, som vart overlevert til Egypt.

Sjølv om Israel hevdar dei forsvarte seg ved både krigen i 1967 og 1973, så godkjenner ikkje FN den israelske okkupasjonen av arabisk land. Dette er stadfesta i to resolusjonar frå Tryggingrådet, nummer 242 frå november 1967 og nummer 338 frå oktober 1973. Den første krev at Israel må trekkje seg attende frå okkuperte område. Den krev dessutan at palestinske flyktningar må få vende attende til sine heimar i Israel, etter å ha blitt flyktningar som resultat av opprettinga av den jødiske staten. Den siste resolusjonen er eit krav om våpenkvile, i tillegg til krav om implementering av resolusjon nummer 242.

Sjølv om Israel hadde sikra ein fredsavtale med sine arabiske naboar i sør, egyptarane, auka problema på nordfronten mot slutten av 1970-talet. Etter ein israelsk operasjon inn i Sør-Libanon i 1978, kom det verkelege åtalet i juni 1982. Israel gjekk til krig mot Libanon, okkuperte store delar av det sørlege Libanon og fekk kontroll over hovudstaden Beirut. Israel oppretta ei tryggingssone i den sørlege delen av Libanon, for å hindre åtak frå denne delen av Libanon over grensa til det nordlege Israel. Israel trakk seg ikkje ut frå Libanon før i mai i 2000.

Samstundes med at Israel brukte store militære ressursar på å oppretthalde tryggingssona i Libanon, tok det første palestinske opprøret til på Vestbreidda og i Gaza i desember 1987. Det palestinske grasrotopprøret gjorde krav om slutt på israelsk okkupasjon og utbygging av busetnadane og krav om palestinsk sjølvstende. Opptøyane kom overraskande på både Israel, PLO-leiinga og dei fleste observatørane i Midtausten, og samanstøytane og valdsbruken eskalerte stadig mot krigsliknande tilstandar. Intifadaen var ikkje over før PLO og Israel vart samde om Oslo-avtalen i 1993. I lys av Oslo-avtalen inngjekk også Israel og Jordan avtale om fred, som vart underteikna i 1994.

Drapet på den israelske statsministeren Yitzhak Rabin i november 1995 og gjensidig vonbrot over at Oslo-avtalen ikkje førte fram, gav rot til meir palestinsk vald frå midten av 1990-talet. Fram mot 2000 gjennomførte palestinske terroristar ei rekkje

åtak mot israelske sivile mål inne i sjølve Israel. Håpet om fred vart svekt, og den andre palestinske intifadaen vart utløyst i oktober 2000, då 13 arabiske ungdommar vart drepne av israelsk politi i ein demonstrasjon i den israelske byen Umh-al-Fahm. Sidan 2000 har Israel opplevd svært mange terroråtak, særskild av palestinske sjølvmondsbombarar, samtidig med at israelarane har stramma grepet om kontrollen av dei okkuperte områda, og at dei israelske busetjingane veks. Denne andre palestinske intifadaen pågår framleis, sjølv om det har vore rolegare i Midtausten etter at den israelske statsministeren Ariel Sharon og den palestinske presidenten Mahmoud Abbas inngjekk ei slags våpenkvile ved toppmøtet i den egyptiske byen Sharm el-Sheik 8. februar 2005.

2.3 Okkupasjon av palestinske område

Israel slo i 1967 tilbake mot det dei oppfatta som ein trugsel frå sine arabiske nabostatar. Israel trakk seg ut frå den okkuperte Gazastripa sommaren 2005, men okkuperer stadig Vestbreidda. Gjennom desse åra har også eit stadig aukande tal jødar busett seg og skapt israelske samfunn og busetnader på Vestbreidda. Dette har blitt til eitt av dei mest vanskelege punkta for å nå fram til fred og semje mellom Israel og palestinarane, då Israel har annektert områda. Israel har bygd opp 152 busetjingar på Vestbreidda, Aust-Jerusalem og i Gaza sidan 1967.¹³ Det bur i dag over 240.000 jødiske busetjarar i dei israelsk-okkuperte områda. Busetjingane er anerkjente av det israelske innanriksministeriet. I tillegg har jødiske grupper bygd opp fleire utpostar av ulik storleik, som ikkje er anerkjente av israelske styresmakter. Busetjingane har medført at palestinarane har mista store landområde. Den israelske hæren si sikring av tryggleiken til busetjarane går på kostnad også av palestinarane sine menneskerettar og sivile fridomar. Palestinarane kan ikkje ta seg inn i israelske busetnadsområde. Særskilt er det fridomen til å fritt reise innan dei palestinske områda som vert krenka, og mange israelske kontrollpunkt gjer tilhøva vanskelege for palestinarane. Ein kan hevde at dagens israelske okkupasjon og busetjingar er ei av dei største hindringane for ein sjølvstendig palestinsk stat. Busetjarane har derimot alle dei same rettane som

¹³ Kjelde: Nettstaden til menneskerettsorganisasjonen B'Tselem; <http://www.btselem.org/English/Settlements>. Henta ut 15.02.06.

israelarar i sjølve Israel (innan Green Line¹⁴), og det finst faktisk også ytterlegare og særskilde rettar for israelarar i busetjingane.

Grunngjevingane for israelske busetjingar i dei palestinske områda er fleire. Den religiøse grunngjevinga seier at det er jødane si plikt å busetje Det heilage landet. I jødiske profetiar vert det hevda at Messias ikkje vil kome attende før jødar igjen har kontroll over heile Israel. Det er dei mest ortodokse og fundamentalistiske jødane som nyttar slik grunngjeving. Majoriteten av busetjarar bur i dei palestinske områda av meir realpolitiske årsaker. Dei israelske styresmaktene har i fleire år gjennomført ein systematisk politikk ved å oppmode jødiske borgarar om å migrere til Vestbreidda. Ein av reiskapane har vore å yte finansiell stønad, både direkte og gjennom lokale jødiske styresmakter, for slik å auke levestandarden. Dei fleste busetjingane vert også kategoriserte som ”nasjonale prioritetsområde”, noko som betyr at israelske borgarar som arbeider eller investerer i busetjingane, har rett på spesielle finansielle stønadsordningar. Spesielt frå midten av 1970-talet var det stor vekst i utbyggjinga av busetjingar, og berre mellom 1976 og 1986 kom heile 100 busetjingar til.¹⁵ Dette syner også at utbyggjinga er lite knytta til kva politisk parti som har leiinga i Israel. Busetjarane vert tradisjonelt knytte til Likud og partia på høgre-sida i israelsk politikk, men historien viser at veksten av busetjingar har vore like stor i tider der Arbeidarpartiet (med støtte frå venstre-partia) har styrt Israel.

Hanne Eggen Røislien skriv i si nye bok om busetjarane på Vestbreidda. *”Menneskene som samlet utgjør grupperingen ”jødiske bosettere” i de okkuperte områdene, spriker fra ikke-religiøse minstepensjonister til nasjonalistiske og religiøse ungdommer som, nedlesset av våpen, har bestemt seg for å ta personlig ansvar for historiens gang. [...] Mens enkelte bosettere vil forklare at de bor i de okkuperte områdene ved å peke mot himmelen og fortelle deg at deres bosted ble bestemt av Gud, vil andre bosettere ikke høre snakk om Gud og i stedet holde fram de lave husleiene og de billige strømgningene for å forklare hvorfor de bor nettopp her. Felles for dem alle er at de har vært støttet av israelske myndigheter i snart 40 år”*

¹⁴ Green Line er namnet som grensa mellom Israel og dei palestinske områda frå før 1967 har fått. Mykje nytta omgrep i samband med fredstingingar. Ønsket er at Israel trekkjer seg attende til Green Line, altså attende til grensene som var før okkupasjonen av Vestbreidda.

¹⁵ Kjelde: Haaretz sitt spesialmagasin ”The Price of the Settlements”, 26. september 2003, side 2.

(Røislien 2006:10-11). Om den demografiske situasjonen skriv Røislien: ”*Bosetterne utgjør ikke lenger en marginal gruppe. De dominerer nå kartet over Vestbredden og Øst-Jerusalem, og de dominerer hverdagen til 2,5 millioner palestinere. I dag er det 246.000 israelske statsborgere med fast bopel på Vestbredden, fordelt på mellom 125 og 150 bosettinger. Det innebærer at bosettingene i dag opptar i overkant av 60 prosent av områdene på Vestbredden, mens de kun utgjør 8 prosent av befolkningen i det samme området. [...] Mens det på tiden da Oslo-avtalen ble forhandlet fram, var 100.000 jødiske bosettere på Vestbredden, har det fram til i dag skjedd en økning på omkring 150 prosent på drøyt ti år*” (Røislien 2006:12 og 14).

2.4 Yesh Gvul: Nok er nok! Der er ei grense! (יש גבול)

Grunna den omtalte militaristiske kulturen i det israelske sivile samfunnet, var det liten opposisjon mot den israelske okkupasjonen i åra etter Seksdagarskrigen i 1967.

Grunna eit friskt kollektivt minne frå det nylege Holocaust, vart militærtenesten i 1950- og 60-åra sett på som noko ærefullt og som ei sjølvlagt og forventet plikt. IDF-soldatane hadde enorm respekt, og høgtranka offiserar kunne etter endt teneste velje nesten kva som helst jobb dei ville ha. Mange offiserar har tradisjonelt også gått inn i det politiske liv grunna sin status, noko som gjer at dei fleste israelske statsleiarane har hatt bakgrunn frå det militære. IDF vart i tida rundt Seksdagarskrigen nærast sett på som ein reinkarnasjon av ei ny, jødisk nasjonalkjensle. Selektiv militærnekting ut frå moralske og politiske årsaker vart nærast sett på som landssvik (Kidron 2004:3).

Soldatar som nekta teneste, var difor i fåtal, og dei offentlege debattane om temaet var også få og lågmælte. Det var meir snakk om nokre einskilte soldatar, som mangla offentleg støtte og politisk tyngde, og som var langt ifrå i stand til å skape ei breid røyrslé. Dei fleste nektarane vart dømde til maksimum 35 dagars fengsel i summariske rettssaker med offiserar som dommarar, då IDF var forsiktige med å leggje dei for strenge dommar. IDF ønska ikkje at militærnektarane skulle stillast for sivile domstolar, då dei frykta at rettsinstansane ville konkludere med at dei israelske aksjonane både mot Libanon og dei palestinske områda var ulovlege (Kidron 2004:4).

Eit skilje kom derimot ved den israelske invasjonen av Libanon i 1982, og det var i samband med dette åtalet at organisasjonen Yesh Gvul vart etablert. Yesh Gvul (hebraisk) betyr ”Der er ei grense!”, og vert også nytta i meininga ”Nok er nok!”. Selektiv militærnekting skulle bli grunnsteinen og drivkrafta deira. For mange soldatar, som med store samvitskvaler hadde gjennomført sine årlege repetisjonstenester på okkuperte område, vart dei politiske overtydingane ytterlegare styrka ved at dei også måtte ta del i ein aggressiv invasjon av eit naboland.

Ingen militærnektarar vart stilte for ein sivil domstol før 2003. Dette året opplevde IDF ei ny form for militærnekting og måtte vike frå si tidlegare linje. Ei gruppe ungdommar hadde året før skrive brev til statsminister Ariel Sharon og sagt at dei ikkje kom til å møte fram til verneplikt. Då dei heldt lovnadane sine og kortare fengselsstraffer frå det militære rettsapparatet ikkje endra haldningane deira, fann IDF det naudsynt å føre sivil rettssak mot seks av gruppa sine leiarar. Samstundes fekk refuseniks framleis disiplinære straffer frå IDF.

Med opprettinga av Yesh Gvul vart den selektive militærnektinga ein av dei viktigaste aksjonsformene for fredsrørsla i Israel. Soldatar vart fengsla for å nekte teneste i Libanon, og kvar fengsling vart brukt maksimalt for å oppnå publisitet om den uretten som fann stad i Libanon. Yesh Gvul meinte å oppnå ein to-sidig effekt. Ein forsiktig påverknad av haldningane både hos den israelske opinionen og blant den politiske leiarskapen var i emning. Dei leia den gryande antikrigskampanjen mot krigen i Libanon, og samtidig vart det klart for både den politiske og militære leiinga at det var delte syn på krigen også innad i IDF. I 1984 avslutta Israel den to år lange krigen, og i si grunngjeving sa forsvarssjef Moshe Levy mellom anna at krigen ville ført til at militærnektarrørsla ville ha vakse til tusentals dersom den heldt fram. Dette vart sett på som ein stor siger for Yesh Gvul.

Yesh Gvul trappa opp att aktivitetane sine ved utbrotet av den første intifadaen i desember 1987. Mange israelske soldatar vart fengsla for å nekte teneste på Vestbreidda. IDF kunne ha helde fram med fengslingane, men gav etter kvart opp, då dei såg at fengslingane hadde liten prevantiv effekt. IDF begynte i staden å finne alternative oppgåver for refuseniks, inne i sjølve Israel og grensene før 1967. Yesh Gvul heldt fram også sitt politiske press, og var sterke pådrivarar for at Israel skulle

delta på Madrid-konferansen i 1992. Ein delegasjon frå Shamir-regjeringa dro til den spanske hovudstaden, og dette var første gongen at offisielle israelske styresmakter møtte palestinske representantar ansikt til ansikt.

Refuseniks-gruppene har halde fram arbeidet også etter at den andre intifadaen tok til i september 2000. Etter samanbrotet av Oslo-avtalen har aktivistane derimot arbeidd i motbakke. Den israelske opinionen har blitt meir mistruisk mot palestinarene etter ei rekkje terroråtak mot israelske sivile mål. 456 israelarar har blitt drepne i palestinske terroraksjonar frå september 2000 og til i dag.¹⁶ Ariel Sharon brukte denne frykta blant dei israelske veljarane til å sikre seg valsigeren ved vala i februar 2001. Ehud Barak måtte gå av, og Arbeidarpartiet sin venstrepolitikk vart dreid til høgre av Likud og Sharon. Tilhøva vart også vanskelegare for fredsrøyrsla og Yesh Gvul. Den nye regjeringa bygde igjen ein politikk rundt jødiske nasjonalkjensler, og militærnekting vart sett på nærast som landssvik.

2.5 IDF sine reaksjonar og moralske retningslinjer

Grunna den særeigne stillinga IDF har i det sivile israelske samfunnet og at svært få historisk sett har motsett seg å avtene militærteneste, har ikkje selektiv militærnekting ein legal status i Israel. Militærteneste i Israel er lovfesta i Law of Defence Service av 1948, og er obligatorisk for alle statsborgarar. Lova korkje anerkjenner eller spesifiserer reglar for selektiv militærnekting til dømes grunna moralske overttydingar. I 2002 slo Høgsterett i Israel fast at det er lovleg å nekte militærteneste grunna ukvalifisert pasifisme, men at 'selektiv militærnekting' ikkje er legalt. Den to-årige krigen i Libanon (1982-1984), den sju-årige, første palestinske intifadaen (1987-1994) og den pågåande Al-Aksa-intifadaen (frå 2000) har endra den ukritiske funksjonen til IDF. I dei to første konfliktane nekta meir enn 170 reservistar teneste i konfliktsonene. Dei fleste av desse vart idømt frå 14 til 35 dagars fengselsstraff. Media omtalte dette som "ein ny melodi i det israelske samfunnet" (Linn 2002:60). Sidan byrjinga av den

¹⁶ I følge tal frå B'Tselem, "Israeli civilians killed by Palestinians, 29.9.2000-28.2.2006". Henta ut 02.03.06.

andre intifadaen i september 2000 har meir enn 200 offiserar og soldatar vore i fengsel grunna si selektive militærnekting.

IDF sluttførte i 1994 ein prosess rundt verdimeessige spørsmål knytta til IDF. Ein etisk kodeks med 11 definerte verdiar og 34 grunnprinsipp vart vedteke av forsvarssjef Ehud Barak i desember 1994. Desse har seinare blitt forenkla til tre grunnverdiar og ti verdiar (Mæland 2002:231). Det er ulike syn på årsakene, behovet og nytten for denne kodeksen. Mæland skildrar denne debatten i sin artikkel. Medan nokon hevdar at kodeksen er eit botemiddel for tidlegare umoralske handlingar frå IDF, særleg i Libanon, hevdar andre at retningslinjene har kome grunna ein modningsprosess i IDF. Tidlegare sjefspesikolog i IDF, Reuven Gal, hevder at selektiv militærnekting blant anna botnar i at refuseniks oppfattar operasjonane som meiningslause sidan dei ikkje lenger har klare politiske mål, og at IDF har stått bak inhumane og brutale handlingar som å øydeleggje hus og drepe sivile.

Den etiske kodeksen, som er tilgjengeleg på IDF sine heimesider, er vedlagt mi oppgåve som appendiks.

2.6 Motargumenta

Empirien min er i hovudsak henta frå refuseniks og deira argument for ei selektiv militærnekting. Eg finn dette naturleg sidan problemstillinga mi nemleg omhandlar dei moralske val refuseniks må ta, og dei reaksjonane frå samfunnet dei vert møtte med. Refuseniks er i stor grad samstemte i argumentasjonen sin, men for å bidra til ei lita motvekt vil eg kort presentere nokre av motargumenta som møter dei.

Asa Kasher, ein av hovudmennene bak IDF sin etiske kodeks, meiner at refuseniks bryt "the warrior's code of ethics", då dei sviktar sine kameratar og politiserer militærtenesten. Kasher meiner at refuseniks er ein trugsel mot demokratiet. Dette hevda også statsminister Ariel Sharon, som sa *"at nokon nektar å utføre ordre frå den lovleg valgte regjeringa, er byrjinga på slutten for demokratiet"* (Mæland 2002:241).

Kasher og medforfattaren hans Amos Yadlin bygg vidare på dette i ein artikkel om eit utvida rettferdig krig-omgrep, der dei tek med prinsipp om militær etikk i

kampen mot terror, ein debatt som er høgst aktuell i Israel, som gjennom heile si moderne historie har blitt utsett for terroråtak frå palestinarane. Dei peiker på at terroren som blir retta mot Israel, vanlegvis vert utført av palestinske organisasjonar eller einskildpersonar som ikkje har direkte rot i palestinske styresmakter. Til liks med all anna kamp mot terror skaper dette utfordringar på det prinsippielle plan. Forfattarane meiner likevel at Israel følgjer krigens rett sidan dei handlar i sjølvforsvar mot palestinsk terror. Dei Israel kaller terroristar, kallar gjerne seg sjølve for fridomskjemparar. Kasher og Yadlin meiner det ikkje spelar nokon rolle kva tittel ein drapsmann har, så lenge intensjonen er å terrorisere ei befolkning, med mål å drepe eller skade uskuldige sivile. Terrorhandlingar vil uansett og alltid vere moralsk urette. Dei meiner at det er ein kvar demokratiske stat si plikt å forme eit sterkt forsvar mot terror, og i sin presentasjon av prinsippa for eit slikt forsvar skriv dei mellom anna at *”[a]ny alternative act or activity (including refraining from any act or activity, respectively) would expose the lives or wellbeing of the citizens of the state, including its combatants, to greater danger”* (Kasher&Yadlin 2005:46). Mange av soldatane som utfører selektiv ordrenekt gjer det fordi dei meiner at den palestinske terroren er avla av Israel sjølv. Det er tydeleg at Kasher og Yadlin ikkje opnar opp for ein moralfilosofisk debatt om dette innad i forsvarsstyrkane.

2.7 Courage to Refuse

I januar 2002 skapte eit brev frå ei gruppe på rundt 50 offiserar og soldatar stor merksemd i Israel. Det som vart kalla *”The Combatants’ Letter”* var ført i pennen av kaptein David Zonsheim og løytnant Yaniv Itzkovits. Dei var offiserar i ei elite-eining, hadde avtent fire vernepliktsår og ytterlegare åtte år som reserveoffiserar – der dei i tider var kommando-offiserar både i Libanon og i dei palestinske områda. I brevet skriv dei at dei grunna si pliktkjensle til tryggleiken for Israel ikkje finn å kunne ta del i militære oppdrag der intensjonen er å halde fram okkupasjonen av palestinsk land. Dei skreiv brevet under reserveteneste i Gaza under den andre intifadaen, då dei meinte at deira oppdrag der ikkje hadde noko å gjere med forsvaret av Israel, men heller hjalp til å utvide ein kolonialisme, noko som hadde ein høg pris for den

palestinske sivilbefolkninga. Dei såg faktisk på mange av ordrane dei mottok som direkte strategisk skadelege for israelske interesser. Då brevet vart publisert i israelske media våren 2002, utløyste det ein omfattande debatt i det israelske samfunnet.¹⁷

- **We, reserve combat officers and soldiers of the Israel Defense Forces**, who were raised upon the principles of Zionism, self-sacrifice and giving to the people of Israel and to the State of Israel, who have always served in the front lines, and who were the first to carry out any mission in order to protect the State of Israel and strengthen it.
- We, combat officers and soldiers who have served the State of Israel for long weeks every year, in spite of the dear cost to our personal lives, have been on reserve duty in the Occupied Territories, and were issued commands and directives that had nothing to do with the security of our country, and that had the sole purpose of perpetuating our control over the Palestinian people.
- We, whose eyes have seen the bloody toll this Occupation exacts from both sides,
- We, who sensed how the commands issued to us in the Occupied Territories destroy all the values that we were raised upon,
- We, who understand now that the price of Occupation is the loss of IDF's human character and the corruption of the entire Israeli society,
- We, who know that the Territories are not a part of Israel, and that all settlements are bound to be evacuated,
- We hereby declare that we shall not continue to fight this War of the Settlements.
- We shall not continue to fight beyond the 1967 borders in order to dominate, expel, starve and humiliate an entire people.
- We hereby declare that we shall continue serving the Israel Defense Force in any mission that serves Israel's defense.

The missions of occupation and oppression do not serve this purpose – and we shall take no part in them.

Etter at dette brevet vart sendt til leiinga i IDF, blei grupperinga Courage to Refuse stifta. I dag har nærare 640 soldatar skrive under på brevet og dermed også slutta seg til Courage to Refuse. Soldatane er frå alle einingar av IDF og frå alle sektorar i det israelske samfunnet. Alle har til felles at dei held fram med si teneste i det israelske forsvaret, men altså nektar å utføre si reserveteneste i dei okkuperte områda. Dei avviser å ha personlege vinstar eller gode som mål, men derimot tryggleiken til Israel og nasjonen sin moralske karakter. Over 280 medlemmar av Courage to Refuse har blitt stilt for retten og dømt til fengselsstraffer opp til 35 dagar for den selektive nektinga.

¹⁷ Kjelde: Nettstaden til Yesh Gvul: http://www.seruv.org/english/combatants_letter.asp. Henta ut 08.03.06.

2.8 Argumentasjonen til refuseniks

Courage to Refuse og refuseniks meiner at okkupasjonen av Vestbreidda utgjør ein stor fare for tryggleiken til Israel som nasjon, då undertrykkinga av palestinarane skapar eit hat som igjen går ut over den israelske befolkninga i form av palestinske terroråtak og vanskeleggjer eit klima for framtidige fredssamtalar mellom partane. Refuseniks ønskjer ei tostatsløyning, der Israel og Palestina i framtida kan vere to nasjonar side om side. Dette er deira politiske argument. Vidare hevdar refuseniks at dei både grunna eigne medmenneskelege eigenskapar og kjensler for palestinarane ikkje lenger har styrke til å halde fram teneste i dei okkuperte områda, der dei hevdar at IDF påfører sivilbefolkninga på fleire millionar palestinarar umenneskelege levevilkår. Slik meiner refuseniks både å følgje sitt samvit, handle etter eigne moralske overtydingar, og samtidig forsøke å opne augene til både det israelske samfunnet og IDF-soldatar og -offiserar, som etter deira syn har blitt moralsk blinde av frykt og smerte, av krig og terrorisme. Refuseniks poengterer og strekkjer det moralske aspektet i argumentasjonen sin vidare ved å hevde at selektiv militærnekting ikkje berre er ei moralsk handling, men også den mest genuine patriotismen som blir synt i Israel i dag. Refuseniks set seg ikkje opp mot det juridiske apparatet, og godtek den eventuelle (fengsels)straffa dei vert idømde. Dei yter derimot både økonomisk og moralsk bistand til refuseniks som vert straffa og fengsla, men fører ingen kamp mot dei juridiske organa. Dei aksepterer at selektiv militærnekting medfører vanskelege, personlege konsekvensar, men ønskjer å nytte dette som moralsk inspirasjon for andre og til å påverke politiske avgjerdstakarar.

Courage to Refuse fører dermed ein argumentasjon som etter mitt syn i hovudsak har både politiske og moralske motiv. Gjennom å ha følgd ordskiftet i Israel generelt, og offentlege ytringar frå refuseniks spesielt, over fleire år, er det også desse to hovudtrekka som går att og vert nytta mest aktivt. Dette er kjernen i budskapet frå denne gruppa, som også legg seg nært opp til den generelle, gjennomgåande budskapet frå fredsrørsla i samfunnet og venstresida i politikken i Israel.

I empirien til mi masteroppgåve nyttar eg argumentasjonen til refuseniks, hovudsakleg presentert av Courage to Refuse og av refuseniks som ytrar seg gjennom

organisasjonen sin nettstad, i essaysamlingar i bøker, og i innlegg og artiklar og intervju i tidsskrift og aviser. Kjeldene mine er hovudsakleg personlege kunngjeringar og vitnesbyrd frå soldatar som sjølve gjennomfører ei selektiv militærnekting. I argumentasjonen kan det vektlagte variere noko, sjølv om eg registrerer at det i stor grad er samanfallande argument i kjeldene eg nyttar. Eg meiner at det er innan desse argumenta – der refuseniks er samstemte som ei gruppe – min viktigaste empiri er å finne, og at dei variasjonane eg kan sjå, ikkje er så relevante.

Eg har vidare valgt å presentere dei viktigaste poenga frå mine lengre intervju med to refuseniks. Eg har i det første kapitlet påpeikt at dette er eit lågt utval. Eg finn likevel at mine intervju utdjupar og nyanserer dei generelle trekka i Courage to Refuse sine argument, og gav meg høve til å stille spørsmål som gav meg større kunnskap og forståing av budskapet deira. Intervjuobjekta sine svar samsvarar heilt og fullt med det inntrykket eg hadde av gruppa sin samla argumentasjon på førehand, og grunna dette vil eg hevde at intervjuet er to klare røyster som utdjupar den pluralitet av argument som finst blant den samla gruppa av refuseniks tilslutta Courage to Refuse.

2.9 Møte med to refuseniks: Første intervju

Under mitt opphald i Israel møtte eg to av soldatane som har skrive under ”The Combatants’ Letter” og som nektar teneste i dei okkuperte områda.¹⁸

Ein 32-årig mann busett i Tel Aviv arbeider i dag som finansmeklar i ein av dei største bankane i Israel.¹⁹ Han avtente verneplikta si mellom 1992 og 1996; først tre års ordinær militærteneste, deretter eitt år som offiser i strids- og panserverndivisjonen (Armored Corps). Tidleg i intervjuet fortel han om motiva han hadde for å halde fram i IDF som offiser.

Eg valgte å bli offiser etter endt teneste då dette var viktig for meg. Eg ville gjerne få meir interessante oppdrag i tenesten, og eg ville ha meir makt og ansvar. Det fekk eg som offiser. Dessutan var det godt betalt. Men eg hadde

¹⁸ Intervjua vart gjennomførte på engelsk i Tel Aviv tirsdag 10. januar 2006 og måndag 23. januar 2006, og begge varte i om lag to timar.

¹⁹ Eg veljer å anonymisere dei to intervjuobjekta mine. Begge seier at dei har eit avslappa forhold til å vere refuseniks og at dei ved fleire høve har blitt profilerte for sine moralske val. Eine intervjuobjektet seier likevel at han til dømes ikkje ønskjer at hans arbeidskollegaer skal vite at han er refusenik, då han kan få karrieremessige vanskar. Eg sa difor i starten av begge intervjuet at dei ville bli nytta anonymt i det vidare arbeidet og i presentasjonen i masteroppgåva. Begge verdsette dette, men det påverka truleg ikkje i særleg grad intervjuet.

aldri noko mål om å bli yrkesoffiser eller gjere karriere i IDF, så eg slutta etter pliktåret mitt.

Det er vanleg at unge soldatar finn IDF sine tilbod attraktive og verver seg til teneste som offiserar. Dei er også ofte utsette for eit sosialt press eller forventingar frå dei sosiale omgjevnadane til å bli offiserar. Mitt intervjuobjekt likte derimot ikkje så godt offisersyrket.

Som offiser var eg i både Sør-Libanon, dei okkuperte palestinske områda og i sjølve Israel. Om lag 1/3 av tida på kvar stad. Basen vår var i sjølve Israel og vi hadde aldri med stridsvogner til områda. Berre infanteri, vi var som politi. Vi var i både Hebron og Betlehem og var der opp mot fire månader kvar gong, før vi vart erstatta. Eg hadde til tider eineansvaret for alle soldatane. Vi gjorde alle type aksjonar i områda; vegsperringar, patruljering i byane og arresterte ettersøkte personar. Mykje av det vi gjorde var ikkje bra, men eg såg på det som vår oppgåve å gjere det vi fekk beskjed om.

Etter pliktåret slutta han i IDF og reiste rundt om i verda, begynte å jobbe heime i Israel og tok seinare til på utdanninga si.

Ruth Linn presenterer i sin artikkel "Soldiers with Conscience Never Die – They are Just Ignored by their Society. Moral Disobedience in the Israel Defense Forces" ein modell for moralsk opposisjon i det israelske forsvaret. "My main argument is twofold: first, I argue and illustrate that morally distressed Israeli soldiers assume the detached position of criticism out of patriotic feelings, namely out of connection and a sense of attachment to the specific and larger group to which they officially belong (Walzer 1977, 1988). Second, I argue that due to their sense of patriotism, the morally distressed soldiers make every attempt to voice their criticism from a position of connectedness, to prevent themselves from assuming the form of criticism of the last resort, which is disobedience. Third, [...] even when the most dedicated soldier dares to detach himself from the group and its wrongful deeds by assuming a position of conscientious or political disobedience, he will not be able to escape a suspicion entertained by his immediate social circle and society at large: Is the critic a loyal citizen? Or is he a coward hiding behind moral principles? How moral one can be when one leaves it to others to carry the burden of one's conscience?" (Linn 2002:59). Linn sin modell passer bra på mitt intervjuobjekt. Hans motivasjon for å bli offiser er interessant.

Eg meinte folk ville sjå på teneste som offiser i IDF som ei god gjerning. Eg meinte det ville vere eit teikn på at eg var ein god person, og eg trudde folk ville verdsetje meg høgare. Dessutan trudde eg det ville kome godt med når eg skulle søkje jobbar. Også mine vennar kom til å vere stolte av meg. Sjølv om eg til tider meinte vi gjorde urette handlingar, var eg lojal til IDF, og det fall meg ikkje inn å protestere.

Mitt intervjuobjekt fortel om ei patriotisme som gjorde ein opposisjon til IDF utenkjeleg for han. Mange år etter si teneste seier han:

Medan eg var i teneste, ville ein ordrenekt ha vore for kostbar. Det ville hatt ein annan pris både økonomisk og sosialt. Det sosiale presset frå miljøet var for stort til å hevde at noko var feil.

Han ville altså ikkje utføre ordrenekt. Mitt intervjuobjekt har alltid tilhøyrt venstresida i israelsk politikk, både før, under og etter militærtjenesten, og er tilhengar av to statar (Israel og Palestina). På sine reiser etter endt teneste møtte han menneske med klare meiningar, og han begynte å sjå på konflikten med nye auge.

Medan eg sjølv var offiser, var eg ikkje i stand til å sjå den urett vi gjorde. Då eg snakka med folk med andre haldningar og meiningar, begynte eg å innsjå kva IDF eigentleg gjer i dei okkuperte områda. Ein "mur" gjekk opp for meg. Eg begynte å skamme meg for å ikkje ha protestert medan eg var i teneste.

I 2000 bestemte han seg for at han aldri meir ville tenestegjere i dei okkuperte områda. Han visste ikkje at ei gruppe reserveoffiserar arbeidde med The Combatants' Letter. Men då dette brevet vart offentleggjort, bestemte han seg for å slutte seg til. Det var ikkje utan reaksjonar frå den sosiale krinsen (sosialt press).

Faren min likte det ikkje i det heile tatt. Vi hadde ikkje snakka om det før han såg namnet mitt i avisa. Familien min ville eg skulle skjule det, og var redd for at familien ville få problem. Blant vener var det mindre problem. Kanskje mista eg nokre få vener, men ikkje dei næraste. På jobb har eg ikkje hatt problem til i dag. Men eg vedgår at eg ikkje vil at nokon av mine kollegaer skal vite at eg er refusenik. Eg snakkar difor lite om det, då eg veit det kan skade meg i jobbsamanheng.

Dette seier mitt intervjuobjekt i 2006. Det er få i Israel som i dag vil hevde at han er ein landsforrædar. Men mykje har skjedd på få år, og dei første refuseniks vart utsette for eit mykje større sosialt press i 2002 enn i 2006. Den israelske opinionen har blitt

meir vant til denne aksjonsforma. Han vart kalla inn til reserveteneste (miluim²⁰) av IDF også etter å ha signert The Combatants' Letter, men han møtte ikkje opp. Han vedgår at han på oppmøtedagen sat nervøs heime og venta på at militærpolitiet skulle kome og hente han. Men ingenting hendte og etter ti dagar ringte han sjølv til IDF for å høyre kva som skulle skje. Eininga hans sa at dei kjente til hans historie og at dei ikkje kom til å gjere noko. Det vart ikkje aktuelt med fengselsstraff. I to år dreiv likevel IDF med "forhandlingar" med han, for å få han til å skifte meining. Han vart ikkje utsett for noko ubehageleg eller tvang, og IDF har falle til ro med at han ikkje vil endre standpunkt. Tre eller fire gongar har han avtent miluim i sjølve Israel.

Israel må ha eit forsvar. Og eg har ikkje noko i mot å ta på meg uniform eller bere våpen, og eg vil vere med på å forsvare Israel. Men grunna mine politiske og moralske overtydingar vil eg aldri meir dra til dei okkuperte områda i uniform eller med våpen. Som menneske kan eg ikkje lenger vere med på å okkupere eit anna folk, oppretthalde portforbod, arrestere folk og kontrollere vanlege folk i byane.

Eg spør om han ikkje overlet eit vanskeleg oppdrag til sine medsoldatar og kva dei synes om hans selektive nekting.

Då eg kom til mi første reserveteneste etter å ha signert brevet, sa offiseren min at eg ikkje skulle snakke om det. Det var greitt for meg, men stillheita vart også det vanskelegaste. Eg innrømmer at det var psykisk tøft å vite at dei andre i mi eining kom til å dra til dei okkuperte områda og gjere ein jobb som kunne blitt lettare for dei om eg var med. Men for meg er det ikkje lenger eit skilje mellom politikk og moral. Israelske arabarar får ikkje lov til å tenestegjere i IDF fordi dei ikkje aksepterer målet for operasjonane. Eg har same oppfatning som arabarane. Det er politisk. IDF er eit instrument for regjeringa sin politikk. IDF vert dermed politisk. Eg er også politisk, og mine politiske verdier er basert på mine moralske verdier.

Eg spør om hans nekting vil hjelpe eller utgjere nokon forskjell i det store bilete.

For IDF vil det ikkje gjere mykje forskjell. Talet på oss refuseniks er lågt, og IDF endrar ikkje sine operasjonar grunna oss. Men eg har meir ro med mitt moralske samvit. Dessutan håper eg vi kan påverke andre soldatar til å gjere det same. Dette kan endre politikarane sitt syn på okkupasjonen, og dei kan beordre IDF å handle på andre måtar. Eg håper soldatane i framtida kan bli meir humane.

²⁰ Miluim er det hebraiske ordet og omgrepet på dei årlege repetisjonsøvingane som israelske reservesoldatar og reserveoffiserar vert kalla inn til. Omgrepet har blitt ein institusjon i både det militære og israelske samfunnet.

2.10 Møte med to refuseniks: Andre intervju

Mitt andre intervjuobjekt er også busett i Tel Aviv og er i dag 33 år gammel. Han var i IDF mellom 1991 og 1996; først tre års verneplikt før han heldt fram i 2,5 år som offiser i luftvåpenet si etterretningsteneste (Air Force Intelligence).

Det var klart frå første stund at eg skulle bli offiser i IDF, grunna den sosiale ramma eg vaks opp i. Min far og mine onklar har vore offiserar (faktisk generalar) i IDF, og eg har blitt oppfostra med å skulle tene mitt land. Min familie har europeisk bakgrunn, med typisk sosialist-sionistiske verdiar. Når eg tenkjer tilbake på mi tid som offiser i IDF kan eg likevel ikkje seie at eg likte noko særleg det eg gjorde.

Mitt intervjuobjekt seier at han for det aller meste av si tenestetid var stasjonert i sjølve Israel. Men i kortare periodar (opp til to veker i gonger) vart dei sendt til dei palestinske områda for å assistere pågåande operasjonar.

Det er berre desse gongane eg har fått høve til å sjå tilhøva i dei palestinske okkuperte områda med egne auge. Men i tillegg såg eg meir enn nok til å gjere meg opp ei klar meining om israelsk politikk der. Eg hadde lest ein del om okkupasjonen før militærtenesta mi, i aviser og i bøker. Eg fekk oppleve på kroppen det eg hadde lest om og frykta.

Han gjorde seg opp ei klar moralsk oppfatning av IDF sine operasjonar.

Vi var 19 år, og vi var i Jenin der vi sette opp vegsperringar og sjekka alle bilar som skulle passere. Eg spurte meg sjølv; Kva skal eg gjere med det eg ser? Eg kjende meg ikkje bra og snakka med vener om det. Dei meinte vi må gjere det vi er sette til å gjere. Min familie har alltid snakka mykje om politikk, så eg snakka også med min far om dette.

Som 24-åring hadde han fått nok av IDF og ville vidare i livet. Han er framleis reserveoffiser og gjer årleg miluim i si gamle eining, luftforsvaret si etterretningsteneste. Men eit viktig skilje; han nektar å krysse Green Line, og vil aldri meir tenestegjere i dei okkuperte områda. Også han vart svært glad for å lese The Combatants' Letter i byrjinga av 2002, og ønskte å slutte seg til. Han ønskte også å vere aktiv og fremje saka, men var klar over at dette kunne bli kontroversielt då hans far var general i IDF. Han kontakta Courage to Refuse og dei vurderte for og i mot kva som var best for saka. Dei kom fram til at hans aktivisme kunne vinne politisk merksemd, og frå starten av 2003 slutta han seg til. Etter dette har mitt intervjuobjekt vore ein av dei meir profilerte refuseniks.

Kvifor eg ikkje vil tenestegjere i dei palestinske områda? Fordi okkupasjonen er umoralsk. Og grunna dette er okkupasjonen skadeleg for Israel. Når eg veg mi eiga moralske overttyding opp mot det å utføre ordre, er eg ikkje i tvil. Eg må følgje mi moralske overttyding.

Heller ikkje han har møtt rettslege reaksjonar for si selektive militærneking.

Etter at eg signerte The Combatants' Letter vart eg kalla inn til to samtalar med høgare offiserar i mi eining. Dei sa rett ut at dei ikkje visste kva dei skulle gjere med meg, då dei frykta at mange ville følgje mitt døme. No har dei kome fram til at eg slepp å dra til dei okkuperte områda. Eg får andre oppdrag.

Eg spør om han ikkje finn det problematisk å nekte ordrar i ein demokratisk hær.

Dersom refuseniks klarer å skape nok problem, vil IDF ikkje bli i stand til å fullføre sine operasjonar. Slik kan vi stoppe okkupasjonen. Moralsk er okkupasjonen heilt feil, og dette er ein måte å endre på situasjonen. I mine auge er alle soldatar ansvarlege for sine eigne handlingar i IDF.

Eit fåtal soldatar gjennomførte selektiv ordrenekt under den israelske tilbaketrekkinga frå Gaza sommaren 2005. Dei meinte at Knesset sitt vedtak om å evakuere jødar ut frå Gaza var feil, og at dei av personlege overttydingar ikkje kunne bidra i IDF-operasjonen der "jødar kasta ut jødar".²¹ Denne typen refuseniks finn vi på den andre sida i israelsk politikk, blant dei som ønskjer å oppretthalde israelsk okkupasjon over palestinske område. Eg spør difor mitt intervjuobjekt om han også støttar deira sak, sidan det er viktig for han å følgje sine moralske overttydingar.

Eg respekterer dei som nekta ordrane i Gaza. Men eg aksepterer ikkje deira moralske overttydingar. Mine moralske årsaker er gode og rette, medan deira er feil.

Mitt intervjuobjekt omtaler eit sosialt skilje i gruppa av refuseniks frå den øvrige befolkninga i samfunnet.

Grunna den militarisererte kulturen i Israel krevst det ei sterk personlegheit for å bli refusenik. Vi ser også eit klart sosialt skilje blant dei som er refusenik. Dei som selektivt nekter militærteneste er frå dei øvre sosiale lag i Israel. Ofte er desse frå familiar med europeisk bakgrunn, med høgare utdanning og sterk økonomi. Slik bakgrunn gir deg styrke. Det er derimot vanskelegare for nyare immigrantar til Israel å nekte ordrar.

²¹ Knesset røysta tysdag 26. oktober 2004 (67 for, 45 mot) for å støtte statsminister Ariel Sharon sin plan om å evakuere alle jødiske busetjingar frå Gaza. Vedtaket vart implementert sommaren 2005, sjå avsnitt 2.12.

Eg spør også han om han kjenner skuld for å sjølv ikkje gjere det hans medsoldatar må gjere. Han meiner dette er eit overdramatisert argument.

Å tenestegjere i dei okkuperte områda er sjeldan farleg for israelske soldatar. Det er ikkje som å vere i ein krig. For soldatar som gjer teneste der, går det meir ut over den mentale tilstanden enn den fysiske.

Han seier at han gjerne skulle ha sona i fengsel for sin ordrenekt.

*Eg synes refuseniks fortener fengselsstraff for å nekte ordrar. Dette er IDF sin måte å reagere på. Eg er uroa over det israelske samfunnet. IDF er berre ein reiskap for samfunnet, og det er samfunnet som må endre haldningar for at okkupasjonen skal ta slutt. Eg har ikkje tru på at den moralske standarden vil endre seg innad i IDF. Samfunnet påverkar IDF, og IDF er berre eit speglbilet av det israelske samfunnet. Ei moralsk endring må difor skje i det israelske samfunnet, og det er det israelske samfunnet vi i *Courage to Refuse* må påverke.*

Mitt intervjuobjekt er altså nærast skuffa over ikkje å ha fått noko streng reaksjon for si selektive militærnekting.

Om eg hadde fått ein månads fengsel, ville eg nok følt at eg fekk praktisert mine haldningar meir. No kjenner eg kanskje at kostnaden ved å nekte ikkje er så høg. Eg kjenner korkje særleg sosialt eller økonomisk press ved å nekte ordrar.

2.11 Kunngjeringar frå refuseniks

Ishai Menuchin var med å stifte Yesh Gvul i 1982. Han er i dag leiar for gruppa, og ein svært kjent menneskerettsaktivist i Israel. Han skriv i boka *The Other Israel*²² at då han for meir enn tjue år sidan begynte si teneste i IDF, var han stolt av å skulle forsvare sitt heimland, og skildrar korleis han var forma av den kollektive oppfostringa i Israel om å tene og forsvare sitt land. Det var først då han med eigne auge fekk sjå kva som gjekk føre seg i dei okkuperte områda, at uretten begynte å gå opp for han.

I took an oath to defend Israel and obey my commanders. [...] It did not occur to me that I might be used to carry out an occupation or asked to fight in military engagements that are not essential for the defense of Israel.

Det var krigen i Libanon og teneste i dei okkuperte palestinske områda, og mange drepne medsoldatar og kameratar, som endra synet hans. Han har site i fengsel i 35 dagar for sin ordrenekt, men er overtydd om at han har gjort det rette og grunngjev det med si tru på dei demokratiske prinsippa.

²² Sitata er henta frå Menuchin sin artikkel "Saying No To Israel's Occupation" i boka, ss. 123-124.

Being a citizen in a democracy carries with it a commitment to democratic values and a responsibility for your actions. It is morally impossible to be both a devoted democratic citizen and a regular offender against democratic values,

seier han om den uretten den israelske okkupasjonen utgjør for palestinarane. Han forklarer at han i sin kamp for demokratiske prinsipp fann det naudsynt å handle meir aktivt og personleg.

My commitment to democratic values caused me to act against the occupation [...] But those acts of opposition were not enough to absolve me of having to make a moral choice about participating in the occupation as an officer and ordering others to do so. So while I continue to serve in the Defense Force, I selectively refuse military orders if they require my presence in the territories outside the pre-1967 Israeli borders.

Yigal Shochat²³ har hatt store personlege vanskar med å gjere seg opp ei meining om selektiv militærnekting, men har etter lang tid kome fram til at også han vil vere refusenik. Han følgjer dermed sitt moralske samvit, men stiller likevel spørsmål ved kor effektiv den selektive militærnektinga er. Dette er eit spørsmål som er sentralt i diskusjonen om denne aksjonsforma, og som også slår inn på debatten om ein ikkje kan oppnå meir moralske handlingar ved å ta del i og nytte sitt moralske samvit i måten ein utøver ordrane som vert gitt i dei IDF-operasjonane som likevel vert gjennomførte.

I know that this is a somewhat hypocritical position, because sometimes the soldier who is posted at General Staff headquarters can do more injustice than a soldier at a roadblock.

Sjølv forsvarer han sitt standpunkt med at refuseniks sender eit klart politisk og moralsk budskap med si aksjonsform.

Still, I think that refusing to serve in the occupied territories sends a sharper political and moral message. It says that you are ready to guard your country and fight for it, but that you are not willing to suppress another people indefinitely, when the security benefit for Israel is negative. In fact, serving in the occupied territories undermines the country's security while contributing to the security of the settlers.

²³ Sitata er henta frå Shochat sin artikkel "Red Line, Green Line, Black Flag" i boka *The Other Israel*, s. 126.

Refusenik Noam Livne²⁴ tek også eit kraftig oppgjør med den patriotismen som har gjennomsyra det israelske samfunnet. Med si kunngjering synleggjer han kor vanskeleg det kan vere å følgje sine eigne overtydingar, sidan den offentlege oppfatninga i stor grad vik frå di eiga.

All my life I volunteered. I did one year of community service. I was in a combat unit. I was an officer. I volunteered in public service organizations. But today I can say with confidence (and much anguish): I don't like my country. In fact, I am embarrassed by it. I was taught that patriotism is a value. But if patriotism is automatic, then it has no meaning, and if it has no meaning then certainly it has no value. And if it isn't automatic then it requires some thought before deciding to be a patriot. And if so, show me what logical thought can cause me to love my country today.

Han rettar vidare eit kraftig åtak mot dei soldatar som kvart år møter opp til reserveteneste og ikkje er seg sitt moralske ansvar bevisst. Han meiner at for mange soldatar nærast i feigheit gøymmer seg bak argumentet om at dei tener og forsvarer demokratiet, og at dei ved å akseptere dette sjølve vert ein del av okkupasjonen.

*You are hiding behind the word "democracy." And in doing so, you are trampling every democratic ideal that you were raised and educated on. The roadblock is in the name of democracy. The curfew is in the name of democracy. The complete demolition of towns is in the name of democracy. [...] And paradoxically, your passiveness makes you the biggest activist of the occupation. **You are the occupation.** Friends, it is very simple. The truth demands courage. It takes more courage to refuse to fight and withstand the calls of "coward", than it does to agree and fight for the title of "hero." It takes courage to leave this cycle. Don't let fear paralyze you. It may kill you; it may kill all of us. My answer to the question "Why did you refuse to serve in the territories?" is the more troubling question, "Why, my friends, did you agree?"*

Livne er hard i sine skuldingar mot soldatar som ikkje tør å stå opp for sitt moralske syn. Han kjem likevel inn på viktige poeng som eg nyttar i oppgåva mi, mellom anna det sosiale presset soldatane er utsette for, både frå familie og omgivnader. Dessutan ønskjer mange soldatar å tene si plikt, få det unnagjort så lenge ein må, for deretter å vende tilbake til sitt vanlege liv så snart som råd. For mange er okkupasjonen ei ubehageleg røynd som dei lyt forhalde seg til gjennom nokre uønskja veker med repetisjonsteneste, og som dei ønskjer å gløyme eller å fortrenge så snart den er utført.

²⁴ Livne er ein av dei mange refusenik som har lagt ut eit personleg brev og kunngjering om bakgrunnen for si selektive militærnekting på nettstaden til Courage to Refuse (www.seruv.org). Eg har nytta mange av kunngjeringane på denne nettstaden for å danne meg eit oversyn over argumentasjonen til refuseniks.

Itai Swirski har skrive eit personleg, ope brev som har blitt godt kjent i Israel.²⁵ Det heiter ”It is I who Refuse”, og eg tek med utdrag frå brevet, der han spør seg sjølv kven han er, og kvifor han nektar å tenestegjere i dei okkuperte områda. Eg meiner han gjennom brevet godt skildrar korleis han som person har blitt forma av sitt samfunn, kor vanskeleg det er å bryte ut av det mønsteret som det blir venta å følgje, men kor viktig det er å lytte til eigne overtydingar for å kunne leve vidare med godt samvit, også dersom du ønskjer å påverke og endre haldningar og politikk.

It is I, who was born to parents who with Zionist passion left their homeland at the age of 20 and immigrated on their own, without their families, to Israel. It is I who volunteered to the paratroopers unit and volunteered for the combatant officer's school in order to contribute more to my country. It is I who learned and absorbed there, that an officer is not only a company or platoon commander, but first of all a person. A thinking, serious, responsible, caring person, who is able to make good judgments. It is I, who in continuation with all the things mentioned above, refuse now to serve in the Occupied Territories. It is I, who refuse to continue the routine of closing my eyes, my ears and my heart to what is happening to my Palestinian neighbours. It is I, who know from personal experience, that there is no way to serve in the Occupied Territories without hurting and humiliating a population of thousands of Palestinians, without thereby encouraging Palestinian terrorist actions. It is I, who feel great pain looking at how my country is damaging its moral strength and those values which I was raised on, and I refuse to keep quiet. It is I who refuse to close my eyes to what is clear, that the Occupation and the settlements are an unnecessary and dangerous adventure, that has continued 35 years too long, and that each additional moment that the Occupation continues lessens the chances we will ever live here in peace with our neighbours. Therefore, it is I, and it is us, that are now taking responsibility, demonstrating the same civil courage mentioned above, sacrificing our names, reputation and positions and exposing ourselves to (false) claims about dodging and destroying democracy. It is us who refuse to continue to support with our own hands the political use of the army – and all for the benefit of such a small sect of the citizens. It is us who refuse to do stay indifferent to the non taking of responsibility and lack of courage of our leaders. It is us who refuse to serve in the Occupied Territories, It is us the Zionists, It is us who care. It is us who will bring a change.

Også i kunngjeringa frå Matan Cohen²⁶ får vi høyre korleis han innsåg uretten mot palestinarane som busetjarane i dei palestinske områda utgjær. Med eigne auge såg han

²⁵ Itai Swirski var ein av dei første offiserane som underteikna The Combatants' Letter og slutta seg til Courage to Refuse. Eg har gjort utdrag frå eit brev med mange punkt.

²⁶ Han har også offentleggjort si kunngjering på nettstaden til Courage to Refuse.

korleis okkupasjonen vanskeleggjer kvardagen til fleire millionar palestinarar, og vil aldri meir tenestegjere der som reservesoldat.

My decision to refuse to serve in the occupied territories was formed 11 years ago when I finished my compulsory service in the Israeli army as a combatant soldier in the paratroops in 1991 – days of the first Intifada. My antagonism against the service in the occupied territories was built over a period of time during my service in the compulsory army, and before I finished my army service I made a decision to never serve in the occupied territories as a reserve soldier. During my service I witnessed a reality where a small group of extremist messianic settlers along with big army forces are dealing with the aggressive oppression of a civilian population of a few million Palestinians and turn their life into hell, and realized that by serving in these territories I'm not protecting Israel's security but enforce an act of dehumanization of the Palestinian people and in fact create injustice and more hate.

2.12 Refuseniks i Gaza, sommaren 2005

I løpet av mitt andre intervju kom eg inn på parallellar mellom refuseniks frå Courage to Refuse og dei IDF-soldatane som nekta å utføre ordrar dei vart gjevne då dei skulle evakuere nærare 8.000 jødar frå 21 busetjingar i Gaza under den israelske tilbaketrekkinga i august og september 2005. Då desse refuseniks også nyttar sine personlege politiske og moralske overtydingar som grunngjeving for ordrenekt, ønskjer eg å kort trekkje fram også deira sak.

Den første som nekta teneste i Gaza, og som har blitt ein frontfigur for dette, er IDF-soldaten Avi Bieber. Hans mål var ikkje å bli kjendis eller å få merksemd; han såg det derimot som si plikt å ikkje vere med på å la ”jødar kaste ut jødar” frå heilagt land. Bieber emigrerte til Israel saman med familien sin frå New Jersey i 1996, og har stolt avtent si militærteneste i IDF. Men heilt frå første dag det vart kjent at IDF skulle setjast til å evakuere jødane frå Gaza, gav han klar beskjed om at dette var i strid med hans overtydingar og at han ikkje kom til å delta.

Everyone knew I wasn't going to participate in the evacuation and it is as much their fault as mine. I spoke with all of my commanders and everyone knew I wasn't going to do it. I told them I wasn't going to be part of the disengagement. I said I would not [even] wash a fork that someone ate from to expel Jews. I made aliya²⁷ to make Jews more secure here and to populate the

²⁷ Aliya er omgrepet på den immigrasjonen jødar gjer når dei flytter til Israel, basert på Law of Return av 1950.

*country. I volunteered for a combat unit to help Jews and the disengagement was against that.*²⁸

Bieber vart dømt til fengsel i 56 dagar og frådømt vidare aktiv teneste i IDF. Etter å ha sona straffa si har han blitt student på heiltid. Han har etter sine handlingar i Gaza fått mykje moralsk støtte og nyttar no delar av fritida si til å halde foredrag mellom anna til religiøse studentar – som for øvrig er unntekne verneplikt. Og kva fortel han til dei?

I think we need the army and shouldn't disobey orders. But this [disengagement] was an immoral order. I believe everyone should go to the army but not if it is an immoral order. We are supposed to protect Jews.

I eit anna intervju svarer han det same, og legg vekt på kor viktig det er å følgje sine personlege overtydingar. Vidare peiker han på det han oppfattar som feigheit hos mange av IDF-soldatane som ikkje fulgte sine overtydingar, men blindt utførte ordrar under tilbaketrekkinga.

*I don't want to say that it is right to refuse an order. I do not want to preach refusing orders. But it is more right to be a human being. I am sure that no one was happy to take part in it [the disengagement]. Most of the soldiers were just afraid to go to jail and today they can't live with themselves. I have heard about a lot who are suffering and are in therapy.*²⁹

Han svarer vidare at han ville gjort nøyaktig det same dersom han stod overfor same dilemmaet i dag. Han seier i intervjuet at han har blitt ei livserfaring rikare, og at han ved å følgje sine moralske overtydingar no har det godt med seg sjølv – trass den høge prisen han måtte betale.

We are first of all human beings and then soldiers. No one was born a soldier. We were born human beings and we need to be human beings before everything else. My father taught me and educated me to love Israel and the Jewish people. And I thank him. We need to be good people. In another 20 years, no one will look at me as the soldier I was, but as the human being that I am.

IDF var i førekant av tilbaketrekkinga frå Gaza svært spente på kor stor motstanden ville bli i eigne rekkjer. Refuseniks-omgrepet og refuseniks si sak var blitt godt kjent nettopp gjennom til dømes Courage to Refuse, og mange soldatar sa i førekant av operasjonen at dei ville motsetje seg ordrar dersom dei fekk beskjed om å evakuere jødar mot deira vilje ut frå jødiske busetjingar i Gaza. Under sjølve operasjonen viste

²⁸ Dei to første sitata med Avi Bieber er frå eit intervju med Jerusalem Post, 23. desember 2005.

²⁹ Dei tre siste sitata med Avi Bieber er frå eit intervju med Haaretz sitt fredagsmagasin, 23. desember 2005.

det seg derimot at svært få soldatar motsette seg ordrar, og tilbaketrekkinga vart gjennomført etter planen og på ein måte som styresmaktene såg seg svært nøgde med.

2.13 Høgt respekterte elitesoldatar kritiserer IDF

Courage to Refuse er den største gruppa med soldatar og offiserar i reserveteneste som gjennomfører selektiv militærnekting. To mindre grupperingar som offentleg kritiserte IDF sine aksjonar i 2003 og 2004, skapte også stor merksemd og debatt i Israel.

I 2003 protesterte 27 høgtstående eliteoffiserar frå det israelske flyforsvaret mot Israel sine målretta likvidasjonar av ettersøkte palestinske terroristar i Gaza. Fleire av dei var jagarflypilotar og sa offentleg at bombetokta over Gaza var umoralske, at dei måtte følgje sine moralske overtendingar, og difor ikkje lenger kom til å gjennomføre oppdrag over Gaza. Jagarflypilotar er kanskje den gruppa som har høgast status i Israel, både i det militære og det sivile samfunnet. Det fekk difor stor merksemd og gjorde inntrykk då fleire av desse var villige til å ofre si karriere for å følgje sitt moralske samvit. For styresmaktene var det også eit hardt slag i ansiktet, og difor vart soldatane sterkt fordømte av både høgtstående politikarar og militære og truga med oppseiing frå IDF om dei ikkje tok utsegnene sine attende, noko fleire deretter gjorde.

I 2004 sendte fire infanterioffiserar frå eliteiningar eit skriv til sine overordna i IDF og forsvarssjef Moshe Ya'alon, der dei kritiserte det israelske forsvaret sin taktikk i dei okkuperte, palestinske områda. Dei kritiserte også operasjonar dei sjølv hadde delteke i, men til skilnad frå refuseniks understreka dei at dei ikkje kom til å nekte vidare militærteneste. Men berre det at desse høgt respekterte elitesoldatane sa i mot sine overordna, var svært oppsiktsvekkjande.

Av plassmessige omsyn kan eg ikkje presentere argumentasjonen for desse grupperingane ytterlegare. Eg ønskte likevel å kort vise til at det har vore fleire røyster enn refuseniks i Courage to Refuse om selektiv militærnekting og kritikk av IDF sine operasjonar i dei okkuperte områda dei siste åra.

3. TEORIANE

3.1 Immanuel Kant (1724-1804)

3.1.1 Det kategoriske imperativet

Immanuel Kant tilførte filosofien ny forståing på fleire område. Likevel var det arbeidet med etikk- og morallæra han sjølv såg på som sitt viktigaste verk, då Kant meinte han var i stand til å hjelpe folk til å bli styrka av fornufta si og meir bevisste om livssituasjonen sin og sine val. Med erkjennings teorien sin og boka *Kritikk av den rene fornuft* hadde Kant kome fram til at mennesket sine val og handlingar var årsaksbestemte, og at det finst aprioriske³⁰ formar og kategoriar som vi forstår erfaringsmaterialet vårt med. Gjennom sin filosofi vart det hans utfordring å forklare korleis mennesket då samstundes kan ha ei fri vilje. Kant er nemleg overtydd om at i dei val der det dreier seg om verkeleg *moralske* prinsipp, er viljen fri, slik at ein *kan* velje på tvers av alle empiriske årsaker som verkar i eit menneske og på eit menneske, slik at ein som person *kan* handle berre ut frå det ein veit ein *skal* gjere (Stigen 1995:616). Kant meiner at dette prinsippet må framstå som tvingande naudsynt for eit kvart menneske, og ikkje vere basert på erfaringar, men derimot vere a priori. Desse moralske prinsippa ligg i morallova hos eit menneske og har si kjelde i fornufta, og fornufta har alle menneske allereie før kvar einaste erfaring. Morallova er difor ikkje noko som har blitt til gjennom eit menneske si livserfaring, hevdar Kant, men derimot noko som ligg naturleg i alle menneske, også heilt uavhengig av personlege og arvelege trekk som kulturell eller religiøs bakgrunn. Kant seier at medan fornufta *former* sansematerialet, avgjer morallova *forma* på den moralske handlinga.

Det er denne morallova i eit menneske som Kant i *Grunnlegging til moralens metafysikk*³¹ legg til grunn for sitt kategoriske imperativ, og det er dette kategoriske imperativet som også er eit viktig utgangspunkt for min bruk av Kant i denne oppgåva.

³⁰ Kant skilte mellom apriorisk og aposteriorisk erkjennning. Ei apriorisk erkjennning er ganske enkelt uavhengig av all erfaring, der vi ikkje er nøyddde å gå til erfaringa for å finne ut om noko er sant (Stigen 1995:589). Døme: '2+2=4' og at 'ein ungkar er ein ugift mann'.

³¹ *Grunnlegging til moralens metafysikk* kom ut i 1785 og vert rekna som hovudverket i Kant sin moralfilosofi.

Det kategoriske imperativet³² seier; ”*Handl bare efter den maksime gjennom hvilken du samtidig kan ville at den skal bli en allmenn lov*”.

Med sitt kategoriske imperativ trekkjer Kant opp den viktigaste ”trafikkregelen” i sin moralfilosofi, og med eit så klart ”du skal”-krav er det heller ingen tvil om at Kant set mennesket sin fridom i særstilling. Denne morallova krev at berre dersom vi ”kan ville” at denne regelen blir ei allmenn lov, skal mennesket sjølv la den gjelde som ein regel for sine eigne handlingar. Slik meiner Kant at vi kan sikre ein god sameksistens mellom menneska. Det er freistande å seie ei lita usanning når ein kan oppnå ei personleg vinning på denne utsegna. Skaden treng ikkje å vere så stor, og løgna treng ikkje å skade mange andre. Likevel kan ikkje morallova i eit menneske godta ei slik usanning, då det kategoriske imperativet ville gjort eit kvart løfte til ei usanning. Regelen om at det er tillatt å lyge når ein til dømes har økonomiske problem, let seg ikkje gjere til ei allmenn lov, då det er umogleg å tenkje seg ei verd der regelen er ei allmenn lov. Det inneber ei form for sjølvmotseiing å tenkje seg ei slik verd, og som fornuftige menneske kan vi ikkje ville at regelen skal bli ei allmenn lov. Dersom vi som fornuftige menneske ønskjer ein fornuftig verdsorden, har vi ikkje noko anna val enn å forkaste ønsket om å snakke usant, seier Kant (Svare 1997:296).

Det er lett å forstå at Kant tilleggjer det individuelle mennesket eit stort personleg ansvar, og eg vil vidare forklare nokre prinsipp som må vere til stades for at det kan vere mogleg for eit menneske å følgje det kategoriske imperativet.

3.1.2 God vilje

”Det er umulig å tenke seg noe i verden, ja til og med utenfor den, som uten innskrenking kan anses for godt, annet enn en god vilje”, skriv Kant i *Grunnlegging til moralens metafysikk* (Kant [1785] 1997:9). Han peiker på at dersom viljen ikkje er god, kan eit menneske sine evner og kvalitetar like gjerne ende opp med vonde og skadelege handlingar. Dessutan er den gode vilje kun god i kraft av seg sjølv, og ikkje i kraft av sine verknader eller kva den gjer, eller sin evne til å nå dei mål den har satt

³² Morallova er det Kant kaller *eit kategorisk imperativ*, der ordet *kategorisk* betyr *utan unntak* og ordet *imperativ* betyr *påbod* eller *befaling* (Svare 1997:298). Eg nyttar den første formuleringa av Kant sitt kategoriske imperativ her.

seg. Kant meiner vidare at dersom eit menneske med god vilje ikkje oppnår eller utrettar noko som helst av det som var ønskjeleg, så vil likevel den gode vilje glitre som ein juvel, som noko som har sin fulle verdi i seg sjølv, og der korkje nytten eller fruktlausheita kan føye til noko eller trekke frå noko av denne verdien. Eit menneske har ofte ikkje kontroll over konsekvensane ved sine handlingar, og ei handling kan ende opp med resultat som ligg langt vekk frå intensjonane. Ut frå Kant sin konsekvensetiske tankegang kan difor ei handling vere like god om den er heilt mislukka, berre den er basert på ei god vilje.

Vi er i stor grad avhengige av fornufta for å utføre ei god vilje, og for Kant er ei god vilje ei vilje som fullt og heilt lar seg styre av fornufta. Men fornufta vil av egoistiske årsaker også svært gjerne føre mennesket meir i retning av lykke og nyting enn i retning mot den gode vilje, og difor kan mennesket lett utvikle det Kant kallar eit hat mot fornufta – misologi: *”I virkeligheten finner vi også at jo mer et kultivert menneske anvender sin fornuft på livets nytelser og lykken, desto lenger bort kommer det fra den sanne tilfredshet”*, skriv han (Kant [1785] 1997:11). Det er den praktiske fornufta si fremste og viktigaste oppgåve å framkalle ei god vilje, og berre ei underordna oppgåve å gjere mennesket lykkeleg. Kant meiner difor at mennesket handlar av god vilje når viljen følgjer morallova (eller fornuftslova) (Stigen 1995:618).

3.1.3 Plikt

Grunna morallova veit altså alle menneske, på eit vis, forut for den konkrete erfaringa, korleis ein skal skilje mellom rett og gale, men berre dersom ein nyttar fornufta. Kant peiker også på at eit menneske si gode vilje lett kan bli påverka av eigeninteresser og ende opp med mindre god handlingar. Mennesket er av natur påverka av lidenskapen og drifter, og difor er heller ikkje mennesket si vilje av naturen i samsvar med dei moralske krava. Det må difor ei form for tvang til om viljen skal rette seg etter morallova (Stigen 1995:618). I sin pliktetikk ser Kant på plikta som åtferd der vi er trufaste mot dei moralske eigenskapane i oss sjølve, og han meiner at det er vår kjensle av plikt som får oss til å følgje morallovene. Når vi har blitt merksame på morallova i oss sjølve, innser vi at vi har plikt til følgje den, uansett kva vi har lyst til, uansett kva

vi ønskjer, uansett kva som er til fordel for oss personleg (Svare 1997:299). For å forklare plikta nyttar Kant både eigenskapane egoisme og ærlegheit. Når ein handlar ut frå plikt, skal ein ikkje tenkje på å oppnå personleg vinning, og kun dei handlingar som er utført på grunn av plikt, og ikkje av andre årsaker, er moralsk høgverdige (Stigen 1995:619). Dette gjer at ein ærleg kjøpmann som er god og hjelpsam mot sine kundar, ikkje nødvendigvis utfører ei god handling i tråd med morallova. Det er mogleg at kjøpmannen handlar på denne måten for å få fleire kundar og tene meir pengar. Han har då økonomiske og egoistiske motiv, som i følgje Kant ikkje er basert på god vilje med morallova som drivkraft, og dei kan dermed heller ikkje kallast gode. Kant hevdar at ei handling utført av plikt ikkje har sin moralske verdi i *hensikta*, eller i det ein ønskjer å oppnå, men i den maksimen³³ som vert nytta når handlinga vert avgjort. Verdien er ikkje avhengig av kor vidt gjenstanden for handlinga vert verkeleggjort, men berre av det prinsipp for viljen som handlinga er utført etter, utan omsyn til kva gjenstand ein strekkjer seg etter. Men mange vil likevel oppfatte denne kjøpmannen som ein snill og god mann, og som eit prov på dette har han mange nøgde og faste kundar. Det ser ut til at også Kant innser dette skiljet, og han innfører difor ein distinksjon i sin moralfilosofi – mellom *moralsk gode* og *moralsk rette* handlingar. Ei moralsk rett handling er ei handling som utvendig sett er i samsvar med morallova, uansett kva som elles måtte ligge bak handlinga. Ei moralsk god handling er alltid i samsvar med morallova, og er difor også alltid moralsk rett, fordi den har morallova som einaste drivkraft. Kant nyttar også omgrepa *moralitet* og *legalitet* om dette: Ei moralsk god handling medfører moralitet, medan ei moralsk rett handling er uttrykk for legalitet (Svare 1997:301).

Dette betyr også at dei hensiktene eit menneske har med sine handlingar, ikkje kan gi handlingane ein eigen moralsk verdi, trass i at hensiktene er føremål og drivkrefter for viljen. Sjølv om Kant hadde eit nokså mørkt og dystert syn på den menneskelege naturen, så er det ikkje dermed sagt at alle drivkrefter eller ”drivfjærer” i eit menneske fører til umoralske handlingar. Kant ser også at eit menneske kan vere godt, men poengterer at berre dersom viljen er bestemt av morallova, så har ei handling ein moralsk verdi. Morallova skal vere viljen si einaste drivkraft, seier Kant.

³³ Ei maksime er ein handlingsregel.

3.1.4 Bruke viljen og morallova til å gjere val

”Plikt er en handlings nødvendighet av aktelse for loven”, skriv Kant. Slik krev han av menneska å gjere eit val mellom å følgje lystene eller å følgje morallova, då *”viljen står midt imellom sitt prinsipp a priori, som er formalt, og sin drivfjær a posteriori, som er materiell – som på et veiskille; og siden den jo må bli bestemt av et eller annet, så vil den, når en handling blir utført av plikt, måtte bli bestemt gjennom viljens formale prinsipp eftersom ethvert materielt prinsipp er blitt fratatt den”* (Kant [1785] 1997:15). Men morallova er berre ei indre lov, og det finst dermed ingen ytre trugselmetodar for å få menneska til å følgje morallova. Ofte kan vi som menneske sjå oss tente med å handle til eige beste gjennom val som ikkje samsvarer med korkje plikt eller god vilje, men derimot ut frå egoistiske motiv. Det må difor eit sterkt menneske til for å respektere morallova. Sidan morallova ikkje har ytre maktmidlar til rådvelde, er det nettopp plikta som må vere tilstrekkeleg motiv, og det som får viljen til å underkaste seg morallova, kan ikkje vere anna enn respekten for den, hevdar Kant (Stigen 1995:623).

Kant peiker altså på at den moralske verdien i ei handling ikkje ligg i den verknaden ein ventar seg av handlinga, men derimot i den gode vilja hos eit fornuftig menneske. Det er difor han meiner at kun forestillinga om lova i seg sjølv kan kallast moralsk. Eit godt menneske er difor ein som handlar etter forestillinga om morallova, og som ikkje nødvendigvis treng å vente på verknadane av handlinga for å konstatere den. Kant meiner at det er sjølve den allmenne lovmessigheita ved ei handling som skal tene viljen, og slik utleier han si tese om at eit menneske aldri skal gå fram annleis enn slik *”at jeg også kan ville at min maksime skal bli en allmenn lov”*. Det er berre lovmessigheita i seg sjølv som tener viljen til prinsipp, der plikta ikkje er eit påfunn.

For å illustrere kva han meiner med dette, viser Kant til ein person som har hamna opp i ein situasjon der han gjerne vil snakke usant for å kome seg ut av knipa. I første omgang kan det vere freistande å lyge for å kome seg unna ein ubehageleg konfrontasjon eller augneblink. Men denne måten å løyse problemet på kan vere til kortvarig glede, og personen kan miste si truverdighet om han blir teken for å fare med usanningar. Kant meiner at vi må spørje oss sjølve om eit løgnaktig løfte er i samsvar med plikta, og at vi må spørje oss sjølve om vi ønskjer at ein slik usannferdig

måte å handle på skal vere ei allmenn lov. Dersom vi står overfor eit dilemma, der vi ikkje er sikre på korleis vi skal handle, og der vi ikkje veit kva som er krevd av oss, skal vi altså handle på ein slik måte som alle andre personar i same dilemma også burde handle – altså ei allmenn lovgylldigheit.

3.1.5 Autonomi som lovgjevar

Kva er det som gjer mennesket så spesielt, og kva gjer at menneska står høgare enn berre naturlovene? Kant meiner at vi menneske er ein del av den naturlege verda og underlagt dei lover som gjeld i den fysiske verda, og han forklarar dette i erkjennningsteorien sin. Vi er delar av større årsaks- og verknadsamanhengar, og kan soleis ikkje hevde at vi er frie og kan ta alle avgjerder sjølve og åleine. Kant meiner at mennesket er underlagt desse relasjonane i naturlovene, men meiner også at mennesket har ein indre større verdi og er ein ”ting i seg sjølv” (”Ding an sich”). Det er dette som er unikt med ”det erfarende mennesket selv”, det ”jeg’et” som erfarande og tenkande vesen, er ikkje noko som er gitt for sansinga, og som gjer det mogleg for oss å gjere oss opp meiningar og vurderingar om gjenstander og situasjonar, der vi forholdt oss til oss sjølve som frie og ansvarlege og ikkje som eit avhengig ledd i ei årsakskjede (Syse 2003:393). Kant sitt syn på menneska kan difor delast opp i to, ein erkjennningsteoretisk og ein moralteoretisk del, der mennesket i den første måten ikkje er fritt, medan det i den siste måten er fritt og sjølvavgjerande.

For at eit menneske skal handle etter morallova, må ein kunne sjå på seg sjølv som ein lovgjevar, og at alle andre menneske skal kunne følgje den lova eit menneske skaper. Kant meiner at morallova beviser at mennesket er unikt ved at det eksisterer som føremål i seg sjølv, ikkje berre som middel til bruk, og at morallova gir uttrykk for og sikrar eit menneske sin verdi. At eit menneske er eit fornuftsvesen gjer det i seg sjølv verdifullt, og dette gjer også at menneska har eit stort ansvar med å bevare menneskeverdet også hos andre i alle våre handlingar. I den kristne tradisjonen (og fleire andre religiøse tradisjonar) er ei velkjent læresetning at ’ein skal gjere mot andre som ein vil andre skal gjere mot seg sjølv’, og dette finn vi att i morallova til Kant.

Kant kaller viljen sin autonomi for moralen sitt øvste prinsipp, då menneska skaper lover som dei sjølve må følgje. Men korleis er det mogleg at alle menneske skaper dei same lovene? Kant meiner at alle må sjå vekk frå personlege ulikskapar mellom menneska og sine eigne føremål, og sjå på alle menneske som eit føremål i seg sjølv, og slik oppnå eit ”føremåla sitt rike”.

3.1.6 Føresetnad om fridom

Det er naudsynt med fridom for at eit menneske skal kunne følgje si vilje. Fridom er også ein føresetnad for at mennesket kan oppfølgje kravet om å vere sjølvlovgivande. Det er ikkje nok at det er fridom for viljen, også mennesket som eit fornuftig vesen må ha fridom. Først når eit menneske har dette, kan det kallast heilt og fullt autonomt. Det er likevel eit viktig skilje mellom å vere autonomt og å kunne gjere akkurat som det lyster ein sjølv, og Kant meiner endåtil at mennesket må frigjere seg frå påverknaden av kjenslene, då kjenslene er som naturkreftene og oppstår utanfor vår kontroll. Kant meiner at dersom ein let seg styre av lyster og begjær, så vert ein styrt av det som ligg utanfor ein sjølv, at ein ikkje har herredøme over eigne vurderingar, og dermed ikkje lenger er autonom. Kant går så langt som å hevde at mennesket ved å oppgje sin eigen fridom, krenkar si eiga verdigheit som eit menneske. Autonomi betyr difor å vere styrt av lover ein gir seg sjølv, noko som for Kant vil seie lover gitt av eins eigen fornuft (Syse 2003:394). Vi er altså berre heilt frie menneske når vi følgjer morallova, og dette er også den største fridom av alle, meiner Kant. Dersom vi vert styrte av lysten og begjæret, vert vi styrte av krefter utanfor det vi sjølve kan kontrollere, og vi er ufrie. Når vi følgjer morallova, har vi derimot den maksimale fridom, då vi følgjer ei lov som vi finn inni oss sjølve.

3.1.7 Alle menneska har same verdigheit

Kant sitt menneskesyn er egalitært, og han meiner at sidan alle har morallova inne i seg, så har også alle menneske same verdi. Nokon av oss er klokare enn andre, nokon er vakrare enn andre, nokon er flinkare til å snakke for seg enn andre. Nokon er frå fattige familiar og trange kår, og nokon er frå underutvikla eller diktatoriske nasjonar.

Nokon kan vere sjuke og funksjonshemma. Kant seier likevel at alle er menneske med ein like stor verdi, at alle menneske kan ha god vilje, og at alle difor har krav på same respekt. Sjølv om ressurssterke personar kanskje kan tilføre ein stat meir av praktiske goder enn dei med færre ressursar, påpeiker Kant at nytteetikken – kva som er nyttig for fleirtalet i samfunnet – ikkje må ta overtaket. Kant har formulert eit eige kategorisk imperativ ut frå dette; *”Du skal aldri behandle mennesker, verken deg selv eller andre, bare som et middel, men samtidig som et mål i seg selv”*. Sidan alle har like stor verdi, kan ikkje eit menneske nytte seg av eit anna menneske som om dette medmennesket berre skal vere eit middel, og ein kan altså ikkje bruke andre medmenneske for å oppnå ei personleg vinning dersom dette går ut over respekten for eit anna menneske. Slik har Kant sine teoriar også blitt viktige prinsipp for diskusjonar om våre dagars menneskerettar, og dette er haldningar som dei fleste moderne menneske i verda i dag akspeterer.

Kant meiner, noko som har blitt allmenne godkjente standpunkt i vår kvardag, at vi som menneske alle er representantar for den same menneskeheita. Difor skal vi også forhalde oss til oss sjølve på same måte som vi forhold oss til andre menneske. Like lite som vi har rett til å krenke andre menneske sin grunnleggande fridom og verdigheit, har vi ingen rett til å krenke vår eiga grunnleggande fridom og verdigheit (Svare 1997:305). Det er med dette som utgangspunkt at Kant formulerte den fjerde versjonen av det kategoriske imperativet; *”Du skal handle slik at du alltid bruker menneskeheten både i din egen person og i enhver annens person samtidig som et formål og aldri bare som et middel”*.

3.1.8 Stort ansvar til kvar einskild person

Gjennom eit innblikk i Immanuel Kant sin moralfilosofi legg vi raskt merke til at han set individet i fokus, og at han set einskildindivida ansvarlege for eigne handlingar. Det er opp til kvar einskild av oss å følgje våre indre moralske plikter, slik at vi til ei kvar tid gjer gode gjerningar, basert på ei god vilje. Kant legg difor også eit stort personleg ansvar på kvart menneske, og hevdar at alle må bruke sin eigen fornuft og kunnskap til å gjere seg opp meiningar om godt og vondt, rett og gale. Det nyttar ikkje

å gøyme seg bak, eller skulde på andre sine avgjerder eller gale handlingar, då vi alle er sjølvlovgivarar.

Med eit slikt stort ansvar vert også vi, som til tider einsame og svake menneske, stilt overfor store moralske dilemma, i alle slags situasjonar i livet. Men årsaka til at menneska står i ei særstilling innan naturlovene er at vi er i stand til å ta slike utfordringar, fordi vi har dømmekraft og klokskap. Vi er i stand til å vurdere situasjonar vi står oppe i og vurdere kva som er beste måte å handle på for å kome fram til beste løysing og resultat. Trass i at Kant har svært bastante og kategoriske krav til korleis menneska skal handle, legg han samtidig vekt på at mennesket må bruke dømmekrafta si. Det kan vere freistande å la seg styre av lystene eller å skjule seg bak andre sine vegval. Det ligg difor eit stort ansvar på eit fritt og autonomt menneske; det må finne fram til dei beste handlingar, og dei må vere grunna på den gode viljen.

3.2 Thomas Hobbes (1588-1679)

3.2.1 Tenking i ei uroleg tid

Thomas Hobbes levde under politisk ustabile tider og lange krigar i Europa, noko hans filosofi om både menneska og staten reflekterer. Det var mykje redsle og frykt i Europa på denne tida, og også Hobbes kjende på denne usikkerheita i samfunnet – noko som i stor grad påverka hans tenking og syn på korleis menneska måtte organisere seg i staten. Hans heimland England var prega av uro og ufred, der kongar og parlament vart avløyste av kvarandre på brutale måtar. Hobbes skreiv eitt av hovudverka sine, *Leviathan* som kom ut i 1651, under desse tilhøva (under Den engelske borgarkrigen), og i boka skildrar han korleis ein må gå fram for å unngå blodige borgarkrigar og den konstante frykta som rår i menneska. Hans moralfilosofiske syn på menneska i ein mest gunstig organisering av staten skil seg til dels radikalt frå Immanuel Kant sine teoriar, og dei vert ofte sett på som motpolar og ytterpunkt i synet på korleis ein statsborgar sine rettar og plikter skal innrette seg etter det styrande statsapparatet og statsleiaren. Hobbes meiner ein borgar må binde seg til ein suveren statsleiar, for slik å oppnå ein sameint nasjon som kan stå sterkt mot ytre

trugslar. For å oppnå dette må borgarane overføre sine rettar og sverge lojalitet til statsleiaren, og slik vert einskildmennesket sine moralske val marginaliserte i samanlikning med dei sterkt individsretta teoriane til Kant. Samtidig som det er klare skilnader i Hobbes og Kant sine teoriar, vil eg vise at Hobbes kan vere tvetydig i sine teoriar, og at hans filosofi på visse felt ligg nærare Kant enn det vi i utgangspunktet skulle tru.

3.2.2 Naturtilstanden og naturlovene

Prega nettopp av uro i samtida si er det kanskje ikkje så rart at Hobbes utvikla ein teori om menneska i ein tilstand der dei alltid ligg i kamp og strid med kvarandre. Ein av hans mest kjende teoriar handlar om naturtilstanden, som også kan skildrast som ein konstant krig – ein alle sin kamp mot alle. I motsetnad til tenkinga frå middelalderfilosofar som Aristoteles og Aquinas ser nemleg Hobbes på individet som den naturlege eininga, der samfunnet er ein kunstig konstruksjon, og slik blir naturtilstanden ei lære om korleis mennesket eigentleg er, uavhengig av alle sosiale konvensjonar og all politisk tilhøyre (Syse 2003:280). Hobbes skriv i *Leviathan*:

”Hereby it is manifest, that during the time men live without a common Power to keep them all in awe, they are in that condition which is called Warre; and such a warre, as is of every man, against every man” (Hobbes [1651] 2004:88). Slik skildrar han eit samfunn som er utan styre og nærast lovlaust, og der også borgarane vert prega av egoisme og av sjølv å måtte ivareta sine interesser. Utan ei statsleiing og eit organisert forsvar kan ein einskild borgar ikkje kjenne seg trygg nokon tid, men må leve i ei konstant frykt for sitt eige liv. Og dersom eit menneske vert truga på livet, vil det handle i sjølvforsvar, og om naudsynt drepe først – noko Hobbes ser på som ein naturleg rett eit menneske har; *”To this warre of every man against every man, this also is consequent; that nothing can be Unjust. The notions of Right and Wrong, Justice and Unjustice have there no place. Where there is no common Power, there is no Law: where no Law, no Injustice”* (Hobbes [1651] 2004:90). Det er denne naturlege retten Hobbes kallar “jus naturale”: *“The Right of Nature, which Writers commonly call Jus Naturale, is the Liberty each man hath, to use his own power, as he*

will himselfe, for the preservation of his own Nature; that is to say, of his own Life; and consequently, of doing any thing, which in his own Judgement, and Reason, hee shall conceive to be the aptest means thereunto” (Hobbes [1651] 2004:91).

Dette bryt med Kant sitt menneskesyn, der menneska skal handle ut frå god vilje og kravet om å skape ei allmenn lov av sine handlingar (jfr. det kategoriske imperativet), og det bryt også med den naturrettstenkinga som hadde vore dominerande før Hobbes.

3.2.3 Fred er målet

Målet til Hobbes sine teoriar er å oppnå tryggleik og fred for menneska, noko ein har når naturtilstanden ikkje rådar: *”So the nature of War, consisteth not in actuall fighting; but in the known disposition thereto, during all the time there is no assurance to the contrary. All other time is Peace*” (Hobbes [1651] 2004:88). Trass den realistiske tankegangen til Hobbes er det nettopp ønsket om fred som står sentralt i hans statsvitskaplege teoriar. *”The Passions that encline men to Peace, are Feare of Death; Desire of such things as are necessary to commodious living; and a Hope by their Industry to obtain them*” (Hobbes [1651] 2004:90), skriv Hobbes og skisserer at det han kallar naturlovene, består av ulike artiklar. Den viktigaste av desse er at mennesket skal søkje mot fred. Kun dersom det ikkje lukkast å oppnå dette, må ein grunna sjølvforsvar nytte seg av krigen sine metodar: *”[E]very man, ought to endeavour Peace, as farre as he has hope of obtaining it; and when he cannot obtain it, that he may seek, and use, all helps, and advantages of Warre. The first branch of which Rule, containeth the first, and Fundamentall Law of Nature; which is to seek Peace, and follow it. The Second, the summe of the Right of Nature; which is, By all means we can, to defend our selves*” (Hobbes [1651] 2004:92).

Teorien til Hobbes er ikkje basert på guddommelege lover, etisk tenking om gode handlingar og god vilje hos menneska, og han har ikkje stor tru på at menneska tilleggjer seg moralske og etiske dygder gjennom livserfaring. Hobbes hadde eit meir mekanisk menneskesyn, då han meinte at mennesket var ein del av ein natur som er som ei maskin. Med grunnlag i dette synet meinte han også at det var mogleg å skape

ein politisk teori som ville passe inn i det framveksande mekaniske verdsbilete og som ville tene alle til beste. Likevel meiner Hobbes at det er drifter som styrer menneska og at det er desse driftene som ligg bak alle handlingane våre. Driftene får oss til å gå i begge retningar, både gjennom begjær og gjennom forakt. Begge driftene er kjelde til strid mellom menneska, då vi gjerne begjærer det andre har og vi kjemper om avgrensa ressursar, eller at forakten skaper vondt blod mellom borgarane. Hobbes meiner også at mennesket har ei tredje drift – sjølvopphaldingsdrifta – som får menneska til å halde seg sjølve i live. Han meiner at dette er den aller sterkaste drifta i menneska, og drifta verkar også som eit premiss i naturtilstanden. Sidan alle ønskjer å leve, søkjer også menneska mot ordna samfunn utan konstant krig, og dei vert villige til å inngå ein kontrakt for å oppnå dette.

3.2.4 Kontrakt mellom borgaren og statsleiaren

Hobbes ser behovet for ein sterk statsleiar, eller ein ”suveren” som han kallar det, for å bekjempe frykta blant statsborgarane og for å unngå naturtilstanden og ein alle sin kamp mot alle. Han meiner det er naudsynt å samle makta på ein stad og opprette ei sterk statsmakt som kan verne om lov og orden. Han ser behovet for å organisere ei forsvarsmakt, beståande av borgarane, under leiing av denne suverenen. For å oppnå dette må alle borgarane inngå ein samfunnskontrakt, der dei oppgir sin naturlege rett til statsmakta og suverenen. *”The mutuall transferring of Right, is that which men call Contract”*, skriv Hobbes i *Leviathan* (Hobbes [1651] 2004:94). Berre på denne måten kan menneska oppnå fred og tryggleik og unngå frykt for sine medmenneske. Hobbes skildrar kontrakten som borgarane inngår som ei naturleg lov – *lex naturalis*: *”A Law of Nature, (Lex Naturalis,) is a Precept, or generall Rule, found out by Reason, by which a man is forbidden to do, that, which is destructive of his life, or taketh away the means of preserving the same [...]”* (Hobbes [1651] 2004:91). Målet med mennesket sin naturlege rett (*jus naturale*) – fred og tryggleik – vert oppfylt ved at ein følgjer den naturlege lov (*lex naturalis*) som fortel at det er naudsynt å gje frå seg den ”naturlege rett” og inngå ein samfunnskontrakt. Dermed er det ei rein eigainteresse som leier fram til samfunnskontrakten (Syse 2003:282).

I sin politiske filosofi meiner Hobbes at individet må underordne seg ein sterk suveren for å oppnå tryggleik, og han går difor i fotspora til Machiavelli, som meinte Fyrsten (eller statsleiaren) måtte ta i bruk alle midlar for å oppnå respekt og makt, for slik å kunne styre for borgarane sitt beste. Hobbes er ikkje like realistisk som Machiavelli, og meiner også at statsleiinga kan fordelast mellom fleire personar i ei forsamling. Han ser likevel aller helst at statsleiaren er åleine og einerådande, då ei større gruppe av statsleiarar lett kan utvikle ein naturtilstand internt i leiarapparatet, noko som ville øydelagt heile hensikta med ein suveren. Hobbes meiner vidare at suverenen må ha absolutt makt og kunne ta dei endelege avgjerder i alle slags spørsmål. Dette gjeld også for kulturelle og religiøse spørsmål, og borgarane er fri til å ta eigne avgjerder kun på område der det ikkje eksisterar lover og reglar. Det er likevel eit menneske sin rett å nekte ordre frå suverenen dersom han beordrar ein mann til å drepe eller skade seg sjølv, eller til ikkje å yte motstand mot dei som angrip han, eller til å avstå frå mat, luft, medisin eller andre ting han treng for å leve (Svare 1997:185). Det er sjølvopphaldingsdrifta som igjen verkar og viser at det å halde seg i live er den sterkaste drifta – ein naturleg rett som ikkje ein gong ein suveren kan utfordre.

3.2.5 Rettar og plikter til militærteneste

Utgangspunktet til Hobbes er at borgarane må inngå i dei militære styrkane, og slik verne om freden og tryggleiken til staten sin. *"Desire of Ease, and sensuall Delight, dispoth men to obey a common Power: Because by such Desires, a man doth abandon the protection might he hoped for from his own Industry, and labour. Fear of Death, and Wounds, disposeth to the same; and for the same reason. On the contrary, needy men, and hardy, not contented with their present condition; as also, all men that are ambitious of Military command, are enclined to continue the causes of warre; and to stirre up trouble and sedition: for there is no honour Military but by warre; nor any such hope to mend an ill game, as by causing a new shuffle"* (Hobbes [1651] 2004:70-71). Hobbes skriv også at ein soldat skal følgje ordrar, og at ei slik handling er ærefull; *"To obey, is to Honour; because no man obeyes them, whom they think have no power*

to help, or hurt them. And consequently to disobey, is to Dishonour" (Hobbes [1651] 2004:64).

Samfunnskontrakten er inngått mellom borgarane i ein stat, og suverenen er ikkje ein del av denne kontrakten. Borgarane har inngått ein avtale om å underkaste seg suverenen, og dermed har dei heller ikkje rett til å avsetje statsleiaren. Hobbes gjer likevel eit unntak dersom suverenen viser seg å utøve sitt embete på ein så dårleg måte at han ikkje klarer å sikre fred og borgarane sin tryggleik. Naturtilstanden vil i eit slikt høve ta over for statsorden, og det vert borgarane sin rett og plikt å velje ein ny suveren. *"No man is bound by the words themselves, either to kill himselfe, or any other man; And consequently, that the Obligation a man may sometimes have, upon the Command of the Soveraign to execute any dangerous, or dishonourable Office, dependeth not on the Words of our Submission; but on the Intention; which is to be understood by the End thereof. Where therefore our refusal to obey, frustrates the End for which the Soveraignty was ordained; then there is no Liberty to refuse: otherwise there is"* (Hobbes [1651] 2004:151).

Det er altså ein grad av sjølvavgjersle også i Hobbes sin teori, og han overlet tydelegvis ikkje alt utelukkande til samfunnskontrakten. Hobbes opprettheld til ein grad borgaren sitt høve til å gjere eigne val. Han gjer det også klart at det å inngå ein samfunnskontrakt er noko eit menneske må gjere ut frå eiga, fri vilje; *"Whensoever a man Transferreth his Right, or Renounceth it; it is either in consideration of some Right reciprocally transferred to himselfe; or for some other good he hopeth for thereby. For it is a voluntary act: and of the voluntary acts of every man, the object is some Good to himselfe"* (Hobbes [1651] 2004:93). Likevel vert dette ein slags hypotetisk rett, då Hobbes er klar på at statsleiinga skal vere samla på ein stad, og at dersom prinsippa med ein kontrakt vert utfordra, vil samfunnet gå attende til naturtilstanden. Vidare meiner Hobbes at ein borgar og ein soldat i visse tilfelle har rett til å nekte ein militær ordre. *"Upon this ground, a man that is commanded as a Soldier to fight against the enemy, though his Soveraign have Right enough to punish his refusall with death, may neverthelesse in many cases refuse, without Injustice; as when he substituteth a sufficient Souldier in his place: for in this case he deserteth not the service of the Commonwealth"* (Hobbes [1651] 2004:151).

For mi oppgåve er det viktig å merke seg at borgarane i ein stat berre har plikt til å rette seg etter leiinga i staten dersom den er i stand til å trygge livet til borgarane. *"If a Monarch, or Sovereign Assembly, grant a Liberty to all, or any of his Subjects, which Grant standing, he is disabled to provide for their safety, the Grant is voyd; unlesse he directly renounce, or transferre the Sovereignty to another"* (Hobbes [1651] 2004:153). Dette betyr at samfunnskontrakten opphøyrer dersom tryggleiken til staten står i fare.

3.2.6 Ei dobbeltheit i Hobbes sitt syn på individet

Hobbes sin filosofi er kjent som statsabsolutistisk, då han ser behovet for ei sterk statsmakt og ein nærast einerådande statsleiar, og fordi han meiner borgarane må gi frå seg rettar til denne statsleiaren. Det er her ein av dei klaraste skilnadane mellom Kant og Hobbes kjem fram. Medan Kant sin politiske filosofi byggjer på tanken om eit autonomt og sjølvlovgivande menneske, er idealet hos Hobbes at ein kvar borgar må lyde dei ordrar som vert gitt frå ein sterk suveren.

Samstundes ser Hobbes på samfunnet og staten som ein kunstig konstruksjon, og difor vert hans filosofi likevel individprega og basert på læra om dei naturlege rettane og fridomane til einskildmennesket. Som vist med naturtilstanden meiner altså Hobbes at desse fridomane til menneska er farlege, då dei fører til frykt og ingen tryggleik.

Hobbes ser ikkje på naturretten berre som ein rett til å beskytte seg sjølv, men meir som ein rett til å nytte eiga dømmekraft om sjølvbeskytting. Samtidig meiner Hobbes at vi skal avstå frå individuelle vurderingar, ved å inngå kontrakt med våre medborgarar og ved å peike ut ein suveren statsleiar som tek avgjerder, som i prinsippet til sist også er ein kvar borgar si avgjerd. Ein kan lett tenkje at ein slik kontraktsteori har lita sjølvstendig moralsk styrke, då borgarane bind seg til kontrakten og ikkje kan setje seg opp mot avgjerder eller ordrar frå suverenen. Dette er også ei form for dobbeltheit i Hobbes sin teori som har vore gjenstand for lang debatt blant dei som tolkar han.

Hobbes stilte spørsmål ved dette: om ein borgar ikkje sikrar sin tryggleik betre ved å ta makta frå ein suveren som gav gale ordrar, enn berre å vere ein lydige borgar som utførte alle ordrar. Hobbes svarte tydeleg på sitt eige spørsmål med å seie at det ikkje er nokon fordel å vere ein statsleiar framfor ein borgar, og at det er større fare for destruksjon dersom ein borgar forrårder ein statsleiar enn om ein borgar lojalt utøver lovene og ordrane. I følgje Hobbes spelar det lita rolle *kven* som tek avgjerdene om beskytting, så lenge alle gjer dei same vurderingane (Tuck 2004:xxxiv). Hobbes meiner at borgarar som hevdar at deira vurderingar og dømmekraft er betre enn alle andre sine, gjennom sine protestar kan leie samfunnet ut i utrygge og anarki. Ein borgar bør difor heller setje pris på sin trygge posisjon som ein del av det store samfunnet. Både i *Leviathan* og i *De Cive*³⁴ kan Hobbes gå så langt som å påstå at det å vere ein borgar eigentleg ikkje inneber meir enn å vere ein slave eller ein tenar for suverenen. Han framstiller ein ideell borgar som ein person nærast utan eigne meiningar eller vurderingar – ein som blindt følgjer avgjerdene til statsleiaren. Meir liberale filosofar vil raskt hevde at eit slikt syn på statsleiaren lett kan føre til tyranni. Den liberale tolkinga av Hobbes peiker på at han ser på suverenen som ein representant for borgarane, og Hobbes nyttar seg også av (og er de facto med på å grunnleggje) moderne politisk filosofi når han hevdar at suvereniteten ligg hos folket og borgarane sjølv om dei ikkje direkte utøver den sjølv. I middelalderen var ein naturleg rett det same som det ein kunne gjere i høve til Gud si vilje eller naturen si lov. Hos Hobbes er slike naturlege eller guddommelege avgrensingar borte, og han meiner at eit menneske sin naturlege rett er det same som mennesket sin totale og absolutte rett til å gjere alt det ein meiner er naudsynt for å forsvare sitt eige liv. Dette betyr i realiteten at mennesket har ein ”rett til alt” (Syse 2003:281). Det er nemleg ikkje berre livet ein borgar kan ha interesse av å forsvare. Hans stoltheit, tru eller overtydingar kan stå på spel. Slik meiner Hobbes at ein borgar ikkje kan likegyldig akseptere og utøve ordrar som går på tvers av trygginga av livet eller av eins personlege overtydingar. Men nettopp for å forsvare rettane sine, må han altså likevel underkaste seg suverenen og akseptere hans ordrar – og han mister dermed også fridomen.

³⁴ Eit anna av Hobbes sine hovudverk, kom ut i 1642, på norsk kjend som *Om borgeren*.

4. ANALYSE

4.1 Ein jødisk stat vert skapt: samfunnskontrakt

Tilflyttinga av jødar til Palestina tok seg opp mot slutten av 1800-talet og i byrjinga av 1900-talet. Dei første immigrantane kom til Det heilage landet av religiøse årsaker, og innstilte seg på eit liv saman med arabarane, som allereie budde i dei ottomansk-styrte, palestinske områda. Etter kvart som den politiske sionismen vart sterkare i Europa utover på 1900-talet, begynte fleire og fleire å sjå konturane av ei komande statsdanning av ein jødisk stat. Immigrasjon av jødar med slike politiske motiv gjorde også at tilhøva mellom jødane og arabarane vart vanskelegare, og det utvikla seg gjensidig mistru. Det ottomanske imperiet var på randen av samanbrot, og ottomanske styresmakter hadde vanskar med både å oppretthalde lov og orden, og med å tilpasse seg den demografiske situasjonen som utvikla seg i Palestina. Både arabarane og jødane mangla ei eiga statsmakt, og om vi nyttar Hobbes sin teori, kan situasjonen ha minna om ein naturtilstand. Grunna manglande statsmakt, svake eller fråverande statsleiarar, lovverk utan legitimitet og uorganiserte forsvarsstyrkar, utvikla det seg store spenningar mellom folkegruppene. Alle partar levde i konstant utryggheit og frykt for åtak, ein tilstand som samsvarer med Hobbes si skildring av ein alle sin kamp mot alle. Dei jødiske tilflyttarane var uroa av utviklinga og såg behovet for væpna ordens- og motstandsstyrkar, både mot uromoment i eigne rekkjer, mot dei fiendtlege gruppene av arabiske naboar, mot ottomanske styresmakter, og seinare mot britiske mandatstyresmakter. Under den britiske mandatperioden, frå slutten av første verdskrigen og til 1948, fanst det ulike jødiske motstandsgrupper, som til dels jobba mot kvarandre grunna ulike politiske syn og retningar. Då Staten Israel vart oppretta i 1948, vart gruppene samla til ei eiga forsvarsmakt for staten – IDF.

Grunna det kollektive minnet og ønsket om å byggje ein sterk stat for jødar, som ikkje skulle oppleve undertrykking igjen, vart opprettinga av israelske militære styrkar eit nasjonalt prosjekt. Som eg har omtalt tidlegare i oppgåva, vart IDF ein folkehær, og det utvikla seg ein militaristisk kultur i Israel, der det sivile samfunn gjekk hand i hand med militærapparatet. Eg kan nytte Hobbes sin teori om ei

samfunnskontrakt mellom folket og statsleiinga for å skildre dette. Israel har etter lov om verneplikt frå 1948 gjort mennene si pliktige teneste til tre-årig, medan alle kvinner må tenestegjere i to år. Det har vore ein stor nasjonal konsensus om denne ordninga, og berre ved svært få høve har soldatar sett seg opp mot denne plikta. Eg vil difor hevde at Hobbess sin teori kan nyttast, då det israelske sivile samfunnet har inngått ei kontrakt med styresmaktene om å avtjene verneplikt. Dei overlet sine naturlege rettar som sjølvstendige og frie borgarar til statsapparatet, som organiserer ein væpna forsvarsstyrke, slik at resten av samfunnet kan kjenne seg trygge. Dei vernepliktige fråskriv seg sine rettar for ein tidsavgrensa periode, og dei fleste ser på dette som ei sjølvsaugt plikt for fedrelandet, og ikkje som ein trælldom. Dei veit at dei vert løyst frå plikta si når militærtjenesta er avtent, og dei veit at yngre krefter vil kome til og gjere si plikt, så lenge den sterke konsensusen om ordninga vert oppretthalden og sett på som legitim. Dette gjer at soldatane ikkje berre skaper tryggleik for dei andre i samfunnet sitt, men også for seg sjølve. Mykje av årsaken til at dei må fråskrive seg rettar og inngå ei samfunnskontrakt med statsleiinga, er nettopp at dei sjølve også oppnår tryggleik. Hobbess omtaler ei menneskeleg drift som han kallar sjølvopphaldingsdrifta – mennesket si drivfjær til å halde seg sjølv i live. Det er mogleg å finne mykje av motivasjonen til at menn og kvinner i vernepliktsalder fråskriv seg sine naturlege rettar, for å halde seg sjølv i live. Denne kontrakten mellom israelske borgarar og staten vert omtalt som ei av dei få attverande 'heilage kyr' i eit israelsk samfunn som elles er i rask endring. Det betyr at IDF og militærtjenesten er ein institusjon som svært få set spørsmålsteikn ved. Fram gjennom Israel si historie har den spede kritikken som har kome til orde mot militærapparatet, blitt møtt med skuldingar om landssvik. Som tidlegare omtalt tok derimot kritikken ei ny vending i samband med krigen i Libanon.

Det er svært få som i dagens Israel meiner at staten ikkje skal ha sitt eige militærapparat, då dei færreste ønskjer seg attende til naturtilstanden. Gjennom dei siste tiåra har det derimot oppstått ein debatt om forma på militærapparatet og korleis IDF skal gå fram i sine skarpe aksjonar. Det er dette refuseniks har engasjert seg kraftig i, og denne debatten er også årsaken til at IDF fann det naudsynt å utarbeide ein eigen moralsk kodeks for dei militære styrkane. Denne kodeksen ligg ved oppgåva mi som appendiks, og ein kan lett sjå at den baserer seg på klart nasjonalist-sionistiske

grunnhaldningar og det jødiske folket si historie, på kjærleiken til og forsvaret av fedrelandet og borgarane og mot alle som kan truе sjølvstenda og eksistensen av den jødiske staten. Det går også klart fram at soldatane skal plikte seg til “[t]he tradition of the State of Israel, its democratic principles, laws and institutions”. Slik gjer IDF det klart at dei følgjer dei demokratiske retningslinene, der det er det politiske apparatet som har det overordna ansvaret for korleis IDF vert nytta, og at dei ordrane som vert gitt frå IDF-offiserar er grunna på politiske vedtak. Eg omtaler dette som at IDF er ein *demokratisk hær*, og at soldatane på grunn av dette ser på alle ordrar som legale. Også refuseniks er samde i dette, men er derimot usamde i legitimiteten i ordrane, då dei meiner både dei politiske og militære ordrane bryt med moralske prinsipp, dette trass i at IDF i sin etiske kodeks også har lagt inn som ei av dei fire grunnprinsippa at dei skal byggje all sin aktivitet på “[u]niversal moral values based on the value and dignity of human life”. Dette er vidare utdjupa som eitt av dei tre basisverdiane som kodeksen byggjer på: “**Human Dignity** - The IDF and its soldiers are obligated to protect human dignity. Every human being is of value regardless of his or her origin, religion, nationality, gender, status or position.” Refuseniks meiner at det er nettopp det IDF ikkje gjer i dei okkuperte palestinske områda på Vestbreidda, men at IDF sine operasjonar tvert i mot bryt universelle moralske verdiar, og at den israelske okkupasjonen fornedrigar respekten for menneskeverdet. Dette er også årsaken til at soldatane finn ordrane om operasjonar på Vestbreidda legale, men ikkje legitime. Operasjonane bryt med soldatane sine eigne politiske og moralske oppfatningar, og difor vel dei å nekte ordrane.

4.2 Rettferdig krig og ius in bello

Dersom ein stat vert angripen av andre statar, er det i den angripne staten sin rett å forsvare seg – i sjølvforsvar. Dette er grunna i folkeretten og i prinsippa om rettferdig krig. Israel hevder dei var truga av sine arabiske nabostatar i 1967 og slo tilbake i sjølvforsvar, og dei argumenterer soleis med at okkupasjonen av Vestbreidda er

legal.³⁵ Arabarstatane trakk seg attende og avslutta krigen, medan Israel opprettheld okkupasjonen. Mykje har endra seg sidan 1967, og i mellomtida har Israel etablert nye fakta på bakken. Palestinarane har vore hindra frå å etablere sin eigen stat og utgjer i dag ingen statleg trussel mot Israel. Israelarane har bygd busetjingar på Vestbreidda og er no tilstades mykje for å verne om eigne interesser og tryggleiken for dei jødiske busetjarane. Frå å vere den angripne part er det no Israel som er den suverent sterke og overlegne parten i konflikten. Som skrive innleiingsvis, ligg det ikkje til denne oppgåva å diskutere legaliteten av okkupasjonen. Derimot får den rettslege statusen til okkupasjonen innverknad på den vidare moralske analysen eg skal gjere. Årsaken til dette er mellom anna at rettferdig krig-teorien skil mellom *ius ad bellum* og *ius in bello*. ”*Ius ad bellum* er læren om når det er rett å gå til krig, i motsetning til *ius in bello*, læren om hva det er rett å gjøre i krig” (Syse 2003:32). Eg er klar over at det kan diskuterast lenge om kva som er situasjonen i den israelsk-palestinske konflikten – om ein kan kalle konflikten ein krig – og at det ikkje er plassmessig mogleg for meg å gå inn på dette i mi oppgåve. Eg vel difor berre å konstatere at eg i den vidare analysen vil basere meg på *ius in bello*, sidan det pågår ein væpna konflikt mellom israelske styrkar og palestinske grupper på Vestbreidda. Min vidare diskusjon om moralske val vil difor basere seg på læra om kva det er rett å gjere i ein konflikt, og eg støttar meg på det Syse kaller *in bello*-realismen: ”*In bello*-realismen er i teorien uavhengig av *ad bellum*-varianten. Man kan gjerne [innen *in bello*-realismen] mene at krig må ha en moralsk begrunnelse for overhodet å kunne settes i gang, men at det – kanskje særlig dersom målet er moralsk rettferdiggjort – ikke kan legges hindre i veien for hva man i praksis kan gjøre når konflikten først utkjempes” (Syse 2003:34). Refuseniks hevder at det er dette som i ein viss grad skjer også i dei okkuperte områda – at målet lett heilager midlet – at IDF sin moralske kodeks lett vert gløymt og berre ståande att som fine frasar i oppdraget med å oppretthalde okkupasjonen av det palestinske folket.

³⁵ Eg er kjent med den historiske debatten om det israelske forkjøpsåttaket i 1967. Israel hevdar dei kan nytte folkeretten til å legitimere sjølvforsvaret, og det er dette eg legg til grunn for mi vidare omtale og analyse.

4.3 Kven har det moralske ansvaret?

Kva er moralsk rett å gjere av ein israelsk soldat i den væpna konflikten, og kven har ansvaret for å ta dei moralsk rette avgjerdene? Michael Walzer omtaler dette som eit viktig spørsmål og ein kritisk test i argumentasjonen for rettferd og dei moralske vala til soldatar i krig. Dersom det vert gjort krigsbrotsverk, må det også vere ein krigsforbrytar å skulde på. Men kven er krigsforbrytaren? Kan ein IDF-soldat gjere urette og moralsk avskylege handlingar i konflikten med palestinarar på Vestbreidda, for så å berre skulde på sine offiserar, som igjen har sine ordrar frå det politiske apparatet? Walzer kan ikkje forsvare ei slik haldning: *“But the theory of justice should point us to the men and women from whom we can rightly demand an accounting, and it should shape and control the judgments we make of the excuses they offer. [...] There can be no justice in war if there are not, ultimately, responsible men and women”* (Walzer 2000:287-288). Likevel innser Walzer at det kan vere vanskelig å plassere det moralske ansvaret, då dette ofte kan vere vagare og meir til grunnlag for vurderingar enn dei meir legale retningslinene. Men heller ikkje krigens lover er fullstendige, noko som gjer det moralske ansvaret endå meir sentralt: *“The question here is of moral responsibility; we are concerned with the blameworthiness of individuals, not their legal guilt or innocence. Much of the debate about aggression and war crimes, however, has focused on the latter issue, not the former. And as we read through these arguments, or listen to them, it often seems that what is being said is this: that if an individual is not legally liable for some particular act or omission but, as it were, merely immoral, not much can usefully be said about his guilt”* (Walzer 2000:288). Walzer argumenterer vidare med at ein einskild soldat ikkje kan klandrast når han handlar på vegne av sin stat. Likevel er ein stat i krig berre legalt suveren, ikkje moralsk suveren. Dermed meiner Walzer at argumentet er utan moralsk effekt: *“This argument is without moral effect, however, for in this regard states were never morally but only legally sovereign”* (Walzer 2000:290). Heller ikkje militære offiserar handlar på vegne av seg sjølve, men i god tru og i nasjonal interesse og for folket dei skal verne, hevder Walzer. Det er derimot politikarane som søkjer makt, og slik også påtek seg eit stort moralsk ansvar. Når Walzer seier at personar må stillast

ansvarlege for aggresjon i ei krigshandling, peiker han først og fremst på statsoverhovudet – eller suverenens som Hobbes kaller det.

Eg har peika på at Israel er ein demokratisk stat, noko som gjer at omverda med eitt stiller høgare krav enn om ein diktatorstat gjekk til åtak. ”*I krigssammenheng lar vi oss lettere forferde av en demokratisk nasjon (USA eller Israel) som bruker terrormidler, enn av en diktator som gjør det samme. Vi forventer større grad av rettferdighet av den som selv preker rettferdighet*”, skriv Henrik Syse (2003:50). Walzer held fram med å poengtere at “[d]emocracy is a way of distributing responsibility” (Walzer 2000:299). Kven har då det moralske ansvaret for krig i eit demokrati? Må alle borgarar ta det same ansvaret? ”*There is no question of self-defense; no one has attacked it or is planning to do so. Who is responsible for this war? Surely all those men and women who voted for it and who cooperated in planning, initiating, and waging it. The soldiers who do the actual fighting are not responsible as soldiers; but as citizens, they are, assuming that they were old enough to have shared in the decision to fight*”, skriv Walzer (2000:299). Walzer vil ikkje laste ein soldat i krig for dei demokratiske avgjerdene politikarar har teke for å gå til krig, men derimot leggje det moralske ansvaret på borgarar som har brakt ei slik statsleiing til makta. For Israel sin del er det likevel grunn til å tenkje over den sterke verneplikta, og etterfølgjande repetisjonsteneste, som gjer at soldatane også er dei røystande borgarane (elektoratet).

4.4 Soldatar har ansvar

Walzer argumenterer altså med at soldatane ikkje har ansvaret for den overordna rettferden i dei krigane dei utkjempar, men at deira ansvar er avgrensa til deira egne aktivitetar og autoritetar. Dette ansvaret er likevel ikkje lite, og det kviler ei stor tiltru til kvar einskild soldat om at dei er i stand til å ta rette val når det krevst. Walzer skildrar utsegner frå ein israelsk offiser som kjempa under Seksdagarskrigen: ”*There wasn’t a single soldier who didn’t at some stage have to decide, to choose, to make a moral decision ... quick and modern though [the war] was, the soldier was not turned into a mere technician. He had to make decisions of that sort, soldiers have clear*

obligations” (Walzer 2000:304). Det Walzer kaller Krigskonvensjonen krev også at ein soldat skal akseptere personleg risiko framfor å drepe uskuldige personar, og han skriv vidare at sjølvforsvar når ein står ansikt til ansikt med ein fiende ikkje er ei årsaking for krigsbrotsverk.

Eit kompani av amerikanske soldatar gjekk inn i den vietnamesiske landsbyen My Lai under Vietnam-krigen. I staden for å møte vietnamesiske soldatar fann dei berre sivilbefolkning. Amerikanarane begynte å drepe vilt rundt seg og gav seg ikkje før mellom 400 og 500 eldre, barn og kvinner, som hadde bede om nåde, var drepne. Kaptein Medina hadde gitt ordre til sine soldatar om å drepe alle og ikkje ta nokon som krigsfangar. Løytnant Calley, som leia kompaniet inn i landsbyen, gav endå meir spesifikke ordrar, om å drepe hjelpelause sivile som korkje flykta eller gøymde seg. Til soldatar i tvil ropte han ordrane gjentatte gongar opp i ansikta deira. Nokre soldatar i My Lai drepte i gledesrus, over å kunne drepe utan risiko. Andre soldatar nølte og måtte overtalast til å drepe, medan nokre få soldatar nekta å gjennomføre ordrane. Calley vart dømt av amerikansk rett, sjølv om han hevda å berre ha fulgt ordrar frå Medina. Kaptein Medina gjekk fri, og soldatane som gjennomførte massakren vart ikkje ein gong stilt for ein rett.

Det grusomme dømet frå My Lai syner behovet for ansvarsbevisste soldatar sjølv i situasjonar med høg stressfaktor. Eg tek med denne hendinga frå Vietnam fordi den har viktige parallellar til min diskusjon. Eg vil ikkje samanlikne overgrepa i My Lai og på Vestbreidda, men syne til at refuseniks har gjort seg opp ei klar moralsk bevisstheit mot krigsbrotsverk.

4.5 Ønskjer å følgje ei allmenn lov og skape ei ny røynd

Eg kjenner ikkje til at refuseniks under si reserveteneste på Vestbreidda fekk direkte ordrar frå sine overordna om å utføre brutale overgrep, eller i verste fall drap, på palestinske borgarar. Likevel meiner refuseniks at dei som israelske soldatar på Vestbreidda vart ein del av det militære apparatet som skulle oppretthalde okkupasjonen og undertrykkinga av det palestinske folket. Har refuseniks framleis same retten og plikta til å nekte ordrar?

Ved å følgje sin frie vilje og politiske overtydingar kan refuseniks støtte sine moralske val på Kant sitt kategoriske imperativ. Kant seier at vi som menneske skal handle på ein slik måte at vi samtidig kan ville at handlinga skal bli ei allmenn lov. Refuseniks har som mål at den israelske okkupasjonen av dei palestinske områda skal ta slutt. For å nå dette må mange nok soldatar motseie seg teneste i områda og dele eit politisk og moralsk syn om at deira tilstadevering der er feil. Det er difor klart at refuseniks ønskjer å skape eit døme med si aksjonsform – dei ønskjer å følgje ei allmenn lov, som i sin tur har som mål å skape ein ny politikk. Hadde alle soldatar i IDF nekta å tenestegjere i dei okkuperte områda, hadde det vorte umogleg for israelske styresmakter å halde fram okkupasjonen. Dersom refuseniks sine moralske standpunkt hadde blitt ei allmenn lov, ville dessutan heile mentaliteten snudd, også blant den sivile befolkninga og blant dei israelske politikarane. Refuseniks ønskjer å skape ei ny moralsk røynd, ei grunnleggjande endring i mentaliteten og tenkjemåten om Israel sin okkupasjonspolitik, og det er dette dei vil oppnå med si ordrenekt. Difor kan dei også støtte seg på Kant si morallov i sin ideologiske kamp.

Mange i dagens realpolitiske og vanskelege konflikt vil hevde at refuseniks er utopiske, og at dei ved å unngå teneste også krenkar dei sionistiske verdiane om å forsvare Israel og dessutan sviktar sine medsoldatar, som må gjere si teneste også på refuseniks sine vegne. Skuldingane om feigheit vert gjensidige, då refuseniks skuldar IDF-soldatane for å vere for feige til å innsjå den urett dei utfører mot palestinarane, og dermed også den fare dei utviklar for Israel. IDF-soldatane meiner på si side at refuseniks er feige for å ikkje delta i kampen mot terrortrugslane frå palestinarar mot det israelske samfunnet. Det krevst eit stort moralsk mot for å stå fram med sine sterke moralske overtydingar i ein hær, særleg når desse bryt med dei overordna ordrane soldatane har for ein operasjon. Walzer hevder at verdiane til eit einskildmenneske formar seg ulikt i ei militær eining enn i det sivile samfunnet: *”Civil protest and disobedience usually arise out of a community of values. But the army is an organization, not a community, and the communion of ordinary soldiers is shaped by the character and purposes of the organization, not by their private commitments. Theirs is the rough solidarity of men who face a common enemy and endure a common discipline”* (Walzer 2000:315). Også frå min empiri går det klart fram at det sosiale

presset – bade frå soldatkameratar og det sivile samfunnet – er eitt av dei vanskelegaste hindra refuseniks møter i valet med å følgje sine moralske overttydingar. Å nekte ordrar kan arte seg som eit brot på det likeverdet og samhaldet, og den brorskapskjensla, som fins i ei militær eining, og bli oppfatta som at den eine si moralske overttyding er meir rett og legitim enn den andre si overttyding. Likevel kan ikkje soldatar legitimt gjennomføre ein massakre for å bevare brorskapskjensla og samhaldet, og empirien frå dei refuseniks eg har studert, syner også at dei som utfører ei selektiv militærnekting, hevder at mange IDF-soldatar ikkje er i stand til å sjå kva krigsbrotsverk dei er med på å gjennomføre, og at dei difor må reorienterast.

I sin moralfilosofi legg Kant eit stort ansvar på det einskilde individ, og at den gode vilje er utgangspunktet for rette moralske handlingar. Kant seier at den gode vilje kun er god i kraft av seg sjølv, og ikkje skal dømast etter dei resultata som vert oppnådde. Refuseniks si vilje er at den israelske okkupasjonen skal ta slutt, og dette er også drivkrafta for ordrenektinga. Med Kant sin etikk kan vi difor hevde at dei utfører den selektive militærnektinga basert på si gode vilje. Kritikarar seier ofte at ordrenekten er utopisk då den uansett ikkje nyttar, og at konflikten er for komplisert til at styresmaktene vil endre politikk med dagens situasjon. Den gode viljen står like sterkt, sjølv om refuseniks ikkje lukkast med å endre politikken, då den gode viljen og ei moralsk handling ikkje vert svekka ved at den ikkje førte med seg dei ønska intensjonane.

4.6 Fornuftige ordrenektingar?

Ei handling kan altså vere like god om den er mislukka, når den har sitt opphav i den gode viljen. Kant meiner at den gode vilje må vere styrt av fornufta, men at fornufta lett kan bli overstyrt av egoistiske motiv. Refuseniks får ofte desse skuldingane retta mot seg – at dei trekkjer seg frå teneste i dei okkuperte områda for å sleppe unna dei ubehagelege oppdraga. Av min empiri går det fram at mange av refuseniks er soldatar med lang teneste i IDF, med stor innsats og ideologisk overttyding bak seg. Mange av dei vil nok hevde at å ta avgjerda om å verte refuseniks er vel så krevjande som å faktisk halde fram i ordinær teneste for IDF, grunna dei konsekvensane eit slikt

standpunkt og avgjerd får. Dei fleste refuseniks har lang erfaring frå IDF og dermed også eit stort erfaringsmateriale for å danne seg ei overtyding. Mitt første intervjuobjekt seier til dømes at han valgte å bli IDF-offiser fordi han trudde han ville bli høgare verdsett av sin omgangskrins slik, og at han dessutan var klar over at han gjorde handlingar på Vestbreidda for IDF som ikkje var gode, men som han grunna lojalitet valgte å utføre. Kantiansk er dette eit døme på ein offiser som lar seg styre av kjenslene og eigaintresser, snarare enn fornufta, for å oppnå auka status, medan den gode viljen vert sett til side, sidan han handla på tvers av si eiga overtyding. Seinare, når han rikare på erfaringar og sikrare på seg sjølv innser all uretten han sjølv er med på, vik dei egoistiske motiva til side, og fornufta openberrar det han forstår er den verkeleg moralske handlinga – noko alle menneske har ei medfødt evne til å gjere; skilje a priori mellom rett og gale ved å bruke rett fornuft. Slik finn han også fram til den gode vilje. Og i følgje Kant handlar eit kvart menneske av god vilje når maksimen av handlinga ein utfører kan ville gjerast til ei allmenn lov – noko som refuseniks gjer. Denne openberringa hos refuseniks set pliktkjenslene i verk, og trufaste til eigne moralske overtydingar vert dei tvungne til å følgje morallova i seg sjølve, snarare enn å hige etter personleg vinning. Når mitt intervjuobjekt seier at han ikkje lenger klarte å vere med på å okkupere det palestinske folk, oppretthalde portforbod, arrestere folk og kontrollere vanlege menneske i gatene, har hans fornuft søkt fram til den gode vilje, og vi kan etter Kant kalle handlinga ordrenekt for ei moralsk god handling – ikkje berre ei moralsk rett handling, dette fordi avgjerda om ordrenekt synes å vere i tråd med morallova og har morallova som einaste drivfær.

4.7 Usemje om samfunnskontrakten

Ein ordrenekt kan i følgje Kant altså vere ei god handling, av god vilje. Men kan det aksepterast at soldatar i ein demokratisk hær set seg opp mot offiserane og nektar å utføre dei ordrane dei får? Bryt ikkje dette med demokratiske prinsipp, og vil det ikkje føre til anarki i ein militær styrke, dersom alle underordna begynner å handle etter eigen fornuft og eiga overtyding?

Det bryt i alle fall med det Hobbes meinte måtte vere ein samfunnskontrakt mellom borgarane og suverenen i ein stat, der soldatane gir opp sine naturlege rettar, tener statsmakta og trygger eksistensen av nasjonen og kvardagen til dei andre borgarane. Refuseniks har alle avtent si verneplikt, og ved oppmøte til rekruttskule inngått ein kontrakt. I mange statar er det verneplikt, og så også i Israel. Dette betyr at borgarane vert pålagde ved lov å inngå ein samfunnskontrakt med statsmakta. I eit samfunn med profesjonell hær og verva soldatar kunne refuseniks latt vere å melde seg til teneste i det heile, og dermed også unngått å bli sendt til teneste på Vestbreidda mot si moralske overtyding. Sidan alle borgarar i Israel må gjennomføre teneste i IDF, må ein gå ut i frå at dei politiske syna på konflikten med palestinarane varierer stort mellom soldatane. Dei israelske ungdommane har ikkje høve til å gjere seg opp ei meining og eit personleg val om IDF er ein organisasjon dei moralsk kan gjere teneste for, slik dei som tenestegjer i ein verva hær, kan gjere. Dei vert tvungne til å avstå sine naturlege rettar til suverenen, og både israelsk lov og IDF sin kodeks seier at soldatane skal tene Staten Israel lojalt, så lenge dei er i aldersgruppa for militærtjeneste. Årsaken til dette er at staten lever i ein konstant trugsel for åtak og at Israel ville vore svært sårbar for overgrep om dei ikkje hadde hatt eit organisert forsvarsapparat. Ein mangel på ein slik kontrakt mellom borgarane og dei israelske statsborgarane ville i følgje Hobbes ført nasjonen attende til naturtilstanden, som kunne medført undergang.

Heller ikkje dei refuseniks eg snakka med, er i tvil om at Israel må ha eit væpna forsvar og at soldatar må avtene verneplikt. Refuseniks frå min empiri er også alle samde om å avstå sine naturlege rettar for å tene Israel og for å trygge borgarane. Men dei set ei grense ved Green Line – grensene som Israel gjekk over i 1967. Det går klart fram frå empirien at refuseniks meiner at dei ved å gjere teneste på Vestbreidda nettopp **ikkje** forsvarer og tryggar israelske interesser, men at okkupasjonen fører til at palestinske ekstremistar utøver vald mot mål inne i Israel. Det er dermed ikkje uvilje blant refuseniks til å inngå ein samfunnskontrakt. Grunna også eige behov for tryggleik, ser refuseniks naudsynet av IDF. Difor er det også ut frå ei klar eigainteresse at dei inngår samfunnskontrakten, noko som er i samsvar med Hobbes sin filosofi. Refuseniks er derimot usamde med statsapparatet i innhaldet av kontrakten, og det er også kontrakten sin karakter som vert grunnlaget for den vidare moralfilosofiske

analysen. Vi ser altså at refuseniks ser på IDF sine operasjonar på Vestbreidda som legale, sidan dei er vedtekne av demokratisk folkevalde, men ikkje som legitime, sidan operasjonane bryt med soldatane sine moralske verdier.

4.8 Forma på samfunnskontrakten

Thomas Hobbes står for eit statsabsolutistisk syn på politisk organisering, men vi kan i hans filosofi også finne parallellar til det meir individsprega synet til Kant. Hobbes opnar for ein diskusjon om samfunnskontrakten dersom ein har å gjere med ein uskikka suveren, og når den einskilde kjenner seg truga på livet. Dette gjer det mogleg, også ut frå hobbessiansk teori, å diskutere innhaldet av den samfunnskontrakten refuseniks har binde seg til.

I utgangspunktet er Hobbes heilt klar på at ein borgar må følgje ordrar frå suverenen, og at dette er sjølvne grunnpillaren i samfunnskontrakten. At dette prinsippet særskilt gjeld for ein soldat, seier seg sjølv. Men samfunnskontrakten er i hovudsak ein avtale borgarane seg i mellom – meir enn det er ein avtale mellom borgarane og suverenen. Dette betyr at det er borgarane som i fellesskap har blitt samde om å binde seg til statsleiaren. I faktisk politikk er dette i tråd med dei demokratiske prinsippa, der folket gjennom valkamp og røysting vel ein statsleiar til å leie nasjonen, på vegne av borgarane. Vi veit at statsleiarar i eit demokrati er avhengige av å tilfredsstille borgarane for å vinne ny tillit ved neste val, og også Hobbes – trass sine machiavelliske særtrekk – har teke inn høvet for mistillit i sine teoriar. Han skriv mellom anna at dersom borgarane frykter at suverenen sitt leiarskap kan føre samfunnet attende til naturtilstanden, har dei rett til å peike ut ein ny leiar. I sin liberalistiske konsekvens kan vi tolke dette som at Hobbes gir borgarane temmeleg stort handlingsrom for å engasjere seg politisk og å gjere seg opp egne politiske meiningar. Vi skal likevel hugse på at for Hobbes var dette mest ein teoretisk modell, då han slett ikkje hadde sansen for folkestyret, som til dømes vi finn i John Locke sine statsvitskaplege teoriar. For Hobbes var eit suverent styre idealet, der suverenen har all makt på ein stad – ei makt suverenen har fått direkte frå borgarane – og der det overordna målet er fred.

Refuseniks, både dei eg møtte og dei eg har lese om, stiller seg svært kritiske til den okkupasjonspolitikken som har blitt ført av den israelske statsleiinga sidan 1967. Dei er altså ei gruppe av soldatar som har politiske overtydingar og eit engasjement som går på tvers av dei ordrane IDF får frå maktapparatet. Intervjuobjekta mine seier at IDF har blitt politisert som okkupasjonsmakt, og at IDF som organisasjon vert nytta på ein måte som på lengre sikt kan gjere Israel meir utrygt. Hobbes har ikkje vanskar med å akseptere at ei slik gruppe kan forsøke å bryte kontrakten og kaste suverenen. Det er tvert i mot deira rett. Men det er også staten sin rett å bekjempe dette.

Men oppnår dei å kaste statsleiinga ved å nekte ordrar frå IDF? Oppnår dei ikkje berre å skape anarki i IDF, medan statsleiinga sit like trygt? Er dei ikkje berre med på å svekke forsvarsapparatet til Israel? Refuseniks frå min empiri hevdar at IDF nærast har blitt som ei forlenga, politisk arm for dei israelske styresmaktene, og at dei nære banda mellom IDF, statsleiinga og det sivile samfunnet gjer IDF til eit politisk organ. Slik legitimerer dei også si eiga politiske aktivisme innad i IDF. Dessutan er dei bevisste sin posisjon på innsida av IDF, og ønskjer å nytte nettopp denne posisjonen til å påverke andre soldatar, offiserskorpset, og til slutt politikarane – med eit klart mål om skape ei røysle som vil verte så stor at haldningane snur seg og okkupasjonspolitikken vert endra.

Hobbes legg i teorien opp til ein viss grad av sjølvavgjersle i sin kontraktsteori, då borgaren sjølv har binde seg til ein samfunnskontrakt, som eit resultat av den naturlege lova. Ein samfunnskontrakt består av meir enn berre det å forsvare staten militært, men omfattar også all anna lov- og ordensmakt, der suverenen skal ha total mynde. Vi møter straks eit problem når vi veit at den israelske lova av 1948 om verneplikt krev at alle borgarar må tene IDF og oppgi sine naturlege rettar til militærapparatet, og at lova heller ikkje gir legal status til dei som ønskjer å unngå plikta og lova. Dette er eitt av hovudproblema for refuseniks, og også årsaken til at dei er heilt avhengige av å basere sine handlingar på moralske overtydingar – etter sine legitime maksimer, og ikkje etter dei legale. Vi møter ei dobbeltheit i teoriane til Hobbes på dette feltet, då han gir suverenen full rett til å straffe dei soldatane som ikkje stiller opp til forsvaret av staten, samtidig som han gir soldatar rett til å nekte ordrar i ekstreme situasjonar: “[A] *man that is commanded as a Souldier to fight*

against the enemy, though his Sovereign have Right enough to punish his refusall with death, may nevertheless in many cases refuse, without Injustice; as when he substituteth a sufficient Souldier in his place: for in this case he deserteth not the service of the Commonwealth [...] When Armies fight, there is on one side, or both, a running away; yet when they do it not out of trechery, but fear, they are not esteemed to do it unjustly, but dishonourably. For the same reason, to avoyd battell, is not Injustice, but Cowardice” (Hobbes [1651] 2000:151-152). Refuseniks avviser på det sterkaste at dei nektar ordrar grunna feigheit, men derimot at dei er i ein ekstrem situasjon der dei må vise stort mot og sunn dømmekraft for å kunne følgje sine moralske overtydingar.

Sjølvpoppaldingsdrifta får i følgje Hobbes menneska til å søkje mot fred og halde seg i live, og drifta utgjer eit viktig vilkår for at menneska, nærast på ein naturrettsleg måte, held naturtilstanden unna. Ikkje ein gong ein suveren, og hans totale mynde, kan utfordre denne drifta. Difor nyttar det ikkje for ein suveren å gje sine soldatar ordrar om drepe eller skade seg sjølve, då soldaten vil motsetje seg dette og har rett til å nekte å utføre ordren. Det vert sjølv sagt vanskeleg å omforme denne teorien til praksis i Israel, då statsleiinga aldri gir ordrar om at IDF skal ofre livet til sine soldatar. Det eine intervjuobjektet mitt gjekk endå til så langt som å seie at risikoen ved å tenestegjere på Vestbreidda er overdriven. Likevel skal vi hugse at dei israelske soldatane oppheld seg i eit høgrisiko-område, og at spesielt skarpe aksjonar ofte er svært farlege, også for topputstyrte og spesialtrente israelske kommandosoldatar. Under Operation Defensive Shield i april 2002 vart til dømes 13 israelske soldatar drepne i ein og same aksjonen i Jenin, då ein IDF-operasjon gjekk heilt gale. Refuseniks kan difor med hald i Hobbes sin teori nekte ordrar dersom dei kjenner seg truga på livet av dei operasjonane dei vert kommanderte til å utføre.

Vi kan trekkje ei samanlikning til tragedien under vinterøvinga i Vassdalen, der 16 norske soldatar omkom i snøskred i mars 1986 – den verste ulykka det norske forsvaret har opplevd i fredstid. Det vart i ettertid retta massiv kritikk mot at befalet og forsvarsleiinga hadde tillate øvinga, då fleire ekspertar fråråda mot stor snøskredfare. Etter Hobbes ville ein soldat ha full rett til å nekte å delta i øvinga i Vassdalen, grunna sjølvpoppaldingsdrifta.

Refuseniks kan også tolke Hobbes breidare, og hevde at okkupasjonspolitikken trugar både soldatane og andre israelske borgarar på livet. Okkupasjonen fører til disillusjonerte og hatfulle palestinarar, som kan verve seg for ekstreme sjølvmondsåtak og skade tryggleiken og livet til israelarar. Vi kan tolke dette som ei sjølvopphaldingsdrift på lengre sikt, der trugselen for eige liv ikkje er prekær og akutt i tenestesituasjonen, men der utsiktene for drap, tragediar og utrygge vert skapt gjennom å utføre ordrar for IDF på Vestbreidda. Trugselen er ein realitet, då vi ofte ser at valdsbruken i denne konflikten er eit resultat av ein ond sirkel – ein valdsspiral – der aksjonar frå begge partar ofte kjem som ei gjengjelding.

4.9 Menneskeverdet

For Hobbes er målet fred, og han meiner at naturretten ("den naturlege lova") vil føre til fred. Dette målet kan ein nå ved å la suverenen styre, nærast eineveldig, og ei utfordring av suverenen vil gje ufred. Samtidig har eg over synt at Hobbes meinte naturretten ikkje berre er ein rett som vil føre til tryggleik for borgarane, men at menneska også må nytte dømmekraft ved moralske val – og at denne dømmekrafta vert ein del av naturretten. I tillegg til å verne om sitt eige liv, skriv Hobbes også at eit menneske skal verne om si stoltheit og tru, sine ideal, verdiar og overtydingar.

Det er her vi til dels kan få Hobbes teoriar til å samstemme med Kant, då også Kant legg stor vekt på at menneska må følgje plikta og morallova, og at menneska skal følgje si eiga dømmekraft og ha autonomi som lovgjevarar. Allmenngjeringskravet skal nyttast om eit menneske eller ein soldat er i tvil om kva som vert plikta av han – altså at ei handling skal kunne vere ei allmenn lov. Kant argumenterer med at mennesket som 'Ding an sich' impliserer at alle har eit menneskeverd, og at dette menneskeverdet er like stort for alle menneske på jorda. Ingen står over andre menneske i verdi, og for å handle moralsk må menneska sjå vekk frå personlege eigenskapar og egne føremål.

I empirien min viser fleire refuseniks til vanskaner dei har med å tene IDF, ut frå sine demokratiske verdiar. Dei meiner at okkupasjonen er i strid med kva ein demokratisk nasjon kan tillate seg å gjere. Eit land kan ikkje kontrollere eit anna land

politisk, og samtidig kalle seg demokratisk, hevdar dei. Eit anna viktig vilkår for å kunne omtale seg som eit demokrati, er respekten for menneskerettane og menneskeverdet. Eit demokrati må ha som grunnregel at eitkvart menneske er like mykje verdt og har dei same rettane. Slik er ikkje tilfelle korkje internt i Israel, og absolutt ikkje i dei palestinske okkuperte områda, meiner refuseniks. Den arabiske delen av Israel si befolkning har til dømes ikkje rett til å avtjene verneplikt i IDF. Ein kan kanskje tenkje at det er eit gode å sleppe to eller tre års IDF-teneste. Men årsaken til fritaket er at arabarane i Israel vert sett på som ein tryggingssisiko mot Israel. Å verte oppfatta som uønska i teneste av sitt eige land, og som ei fare mot tryggleiken til sin eigen nasjon, kan ikkje kjennast som gledeleg, og bryt med dei demokratiske prinsippa. Israel har eit lovregulert likeverdsskilje mellom arabarar og jødar.

Endå tydelegare vert respekten for likeverdet brote på Vestbreidda, der det palestinske folket lever under ein konstant, audmjukande israelsk okkupasjon. Eg vil ikkje utdjupe urettferdigheita nærare her, men let skildringar i empirien min tale for kva som skjer med palestinarar ved sjekkpunkt og på grensepasseringar. Å vere borgar i eit demokrati medfører plikter til dei demokratiske verdiane og eit stort ansvar for alle handlingar, seier ei røyst frå min empiri. Han kunne ikkje lenger vere vitne til uretten mot palestinarane, og langt mindre halde fram med å utføre uretten sjølv. Einaste forsvarlege handling vart difor å nekte å utføre dei ordrane IDF hadde om å oppretthalde okkupasjonen.

Kant sin teori er klar på prinsippet om menneskeverdet og at alle menneske har like stor verdi. Etter hans syn er alle menneske styrte etter morallova inne i seg, og at alle menneske er potensielt like fulle av god vilje. Det er ut frå dette synet hans kategoriske imperativ om menneskeverdet er skrive, der det heiter at ingen kan nytte andre menneske berre som eit middel for å oppnå måla sine. Refuseniks meiner at Israel ikkje respekterer at palestinarane har den same verdien som israelarane, og at den uretten som vert gjort på Vestbreidda ikkje kunne skjedd dersom soldatane hadde sett på palestinarane som like verdifulle som seg sjølve. IDF har menneskeverdet nedfelt som ein av verdiane i den moralske kodeksen: “**Human Life** - *The IDF servicemen and women will act in a judicious and safe manner in all they do, out of recognition of the supreme value of human life*”. Dei fleste refuseniks vil hevde at IDF

bryt sin eigen kodeks på dette feltet, og at menneskeverdet til den palestinske sivilbefolkninga i liten grad vert respektert. Dermed vil dei vidare hevde at Israel bryt det som i vår verd har blitt etablert som aksepterte og primære menneskerettar.

Vi ser at både Thomas Hobbes og Immanuel Kant legg stor vekt på at menneska har eit stort ansvar for sine handlingar. Begge legg i sine teoriar opp til klare spelereglar, der Kant har eit sterkt individprega fokus, medan Hobbes talar for makta til suverenen, fordi freden vert sikra slik. Eg har samstundes peika på ein del samanfallande trekk ved dei to filosofane, og det kanskje viktigaste er nettopp det moralske ansvaret som ligg til kvart einskild menneske. For ein soldat sin del vert personleg dømmekraft og klokskap ein dygd som for begge er viktige når ein soldat vert utfordra på sine egne overtydingar.

I eit tilfelle der ein soldat ser at menneskeverdet er truga, og at dei demokratiske prinsippa vert brotne på ein måte som truger menneskeliv, vil soldaten, både ved å nytte Hobbes og Kant sine teoriar, kunne legitimere ein ordrenekt. Sjølv om grunnngjevingane for den moralske plikta kan vere ulik ut frå dei to teoriane – og langt klarare og meir utvetydig hos Kant enn hos Hobbes – har eg synt at både det kategoriske imperativet og teorien om naturtilstanden opnar for å moralsk forsvare IDF-soldatar si selektive militærnekting på dei okkuperte palestinske områda på Vestbreidda.

4.10 Reaksjonar frå det sivile samfunnet

Eg har så langt i dette kapitlet diskutert dei moralske utfordringane refuseniks står overfor ved ei selektiv militærnekting i Israel – som er første del av problemstillinga for denne masteroppgåva. I den siste delen av dette kapitlet vil eg kortare kome inn på det andre spørsmålet i problemstillinga: korleis det israelske, sivile samfunnet reagerer på refuseniks si selektive militærnekting.

Eg har i tidlegare kapittel skildra IDF og vernepliktsordninga som ei av dei attverande 'heilage kyr', i eit israelsk samfunn som elles er i rask endring. Dette betyr at det blant dei israelske borgarane er stor konsensus om naudsynet av eit forsvar, og at IDF vert utsett for svært lite kritikk. Dette heng saman med den historiske konteksten

til Staten Israel, der jødane har vore eit forfulgt og undertrykt folk, og som i sin eigen stat har satt behovet for eit væpna forsvar høgt. Det er dette som også opp gjennom historien har legitimert IDF sine handlingar, og som i liten grad har blitt kritisert, også i tider der forsvaret har blitt nytta som åtaksmakt. Asher Arian skildrar IDF si stilling i Israel: *”Placing a priority on defense has become part of the Israeli way of life, with an overwhelming proportion of the population seeing it as the central issue facing Israel. The defense issue penetrates the value system of the country; symbols of military strength, self-sacrifice, and heroism are given positive recognition in the culture”* (Arian 1998:290). Han forklarar at forsvars- og tryggingsspørsmål har stått høgt på dagsorden i dei fleste politiske partia i Israel, og at partipolitikken også tradisjonelt har blitt leia av politikarar med bakgrunn frå forsvaret, gjerne generalar. Dette har gjort at grupper utanfor partipolitikken har hatt låg påverknad i forsvarspolitikken. Ikkje minst fredsrøyrsla, som har hatt eit kritisk blikk på IDF, har hatt vanskar med å sleppe til med argumentasjonen sin, og den israelske befolkninga har også vore lite villige til å lytte til deira syn. Mykje av årsaken til dette er, som skildra i det andre kapitlet, at IDF og det sivile samfunnet i stor grad har gått hand i hand gjennom israelsk historie, og at det har danna seg ein militaristisk kultur i landet. Unge israelarar vert i stor grad forma av IDF, då dei gjennomfører si teneste i ein alder som er viktig i sosialiseringssprosessen. Fredsrøyrsla hevder ofte at den militaristiske kulturen vert skapt nettopp av den undervisninga som vert gitt til unge soldatar i førstegongstenesten, og at dei venstre-sidige argumenta i israelsk politikk ikkje slepp så lett gjennom i den maskuline kvardagen. Også Arian spør om dei moralske aspekta kan ivaretakast i ein slik kultur: *”Can moral, humanistic values be glorified in an environment of training to kill and destroy? Can the value of life be upheld in a structure calculated to bring death? The answers are not simple, and no single type has emerged as the Israeli soldier; but the dilemma provides the backdrop for the attempt to merge the rich morality of Judaism with the historical developments of Zionism”* (Arian 1998:292).

IDF har altså ikkje produsert berre ein type soldatar, og etter Libanon-krigen og opprettinga av Yesh Gvul har israelske borgarar blitt meir og meir vant til kritiske røyster mot forsvarsapparatet. Særleg den første tida, men også framleis, utsetjer

likevel soldatar som gjennomfører selektiv militærnekting seg for ei stor påkjenning. For i det israelske samfunnet spør framleis mange seg: *”Is the critic a loyal citizen? Or is he a coward hiding behind moral principles? How moral one can be when one leaves it to others to carry the burden of one’s conscience?”* (Linn 2002:59).

4.11 Sosialt press

Spørsmålet om lojalitet har tydleg endra seg over tid, sidan 1982. Linn skriv at dei første selektive militærnektarane, under krigen i Libanon, var høgt dedikerte soldatar. Denne høge statusen vart likevel raskt ignorert så snart dei våga å utføre ordrenekting. Trass i at ordrenektinga var fundert i moralske overtvingar, vart soldatane fordømte av media både som venstre-aktivistar, lovbrutarar og ordensforstyrrarar, som underminerte det israelske demokratiet. Deira moralske overtvingar og grunngevingar vart ignorerte, og gjennom intifadaen vart dei refererte til som *”traitors who should stay in prison ... [since] nobody has the right to decide where he wants to serve ... That is the beginning of anarchy ... (They) should be stripped of all rights as citizens”*³⁶ (Linn 2002:61).

Det er denne typen reaksjonar eg gjennom oppgåva mi har omtalt som eit sosialt press. Og om ikkje presset frå storsamfunnet er ille nok, er ofte negative reaksjonar frå den næraste krinsen til ein refuseniks – som medsoldatar i den militære eininga, vener og familie – ei endå større last å bere for å følgje si moralske plikt. Fleire av mine utvalde i empirien omtaler dette presset som stort. Til dømes kan negative reaksjonar frå foreldre eller besteforeldre vere tunge å møte, då desse har vakse opp i ei pionærtid og vore med på å byggje staten. For somme refuseniks kan det kjennast som eit svik å kritisere IDF og trekkje seg frå operasjonar i regi av forsvarsmakta. Mitt eine intervjuobjekt seier mellom anna at familien hans ville han skulle skjule si avgjerd om å støtte Courage to Refuse, då dei var uroa for at det kunne medføre problem for familien.

Gjennom studiar av empirien til denne oppgåva har eg fått inntrykket av at det er nettopp dette sosiale presset frå det sivile, israelske samfunnet som er ein av dei

³⁶ Sitatet er henta frå Haaretz, 19. mai 1989.

mest kostbare reaksjonane refuseniks møter. Samtidig vil Kant sine teoriar ha sympati for ordrenektinga til refuseniks, då dei grunngjev den selektive militærnektinga med at dei handlar etter morallova. Kant ser på det presset borgarane vert utsette for frå det sivile samfunnet som ei av dei store farene for at menneska ikkje følgjer det kategoriske imperativet. Det er lett for ein borgar å godta det sosiale presset, og dermed vert det skapt eit homogent, og ikkje eit autonomt samfunn. Refuseniks, som står opp mot dette sosiale presset som einskildpersonar og som handlar autonomt ut frå kva som er best for alle, handlar difor i følgje Kant sin moralfilosofi.

Mykje har likevel endra seg frå 1982 og fram til i dag. Eg viser ikkje til undersøkingar eller haldningsmålingar på slik endring over tid, men kan derimot omtale det inntrykket eg har danna meg etter å ha studert kunngjeringar frå refuseniks i Courage to Refuse, Yesh Gvul og dessutan etter å ha fulgt israelsk media dei siste åra. Courage to Refuse førte frå 2002 vidare eit arbeid som Yesh Gvul hadde starta, og gav den selektive militærnektinga ein ny giv. Frå stiftinga og fram til i dag er det 632 soldatar og offiserar som har undertekna The Combatants' Letter og slutta seg til røyrsla av moralske årsaker.³⁷ Sjølv om dei framleis utgjer ei svært lita gruppe av den samla styrken til IDF, syner det stadig veksande talet at organisasjonen har blitt ein sentral kritikar til både det politiske og militære apparatet, samt at organisasjonen har festa seg som ein aktør i den israelske, venstresidige fredsrøyrsla.

Dei første gjekk foran – både i Yesh Gvul frå 1982 og i Courage to Refuse frå 2002. Eg har i oppgåva synt til den mediastormen og dei reaksjonane frå sivilbefolkninga som oppstod då dei første soldatane nekta ordrar, i høvesvis Libanon og på Vestbreidda og i Gaza. Dei første vart omtalte som landssvikarar og forrædarar. Eg har også tidlegare omtalt korleis IDF føretok avstraffinga av refuseniks. I frykt for å skape for stor merksemd og snøballeffekt har IDF vore varsame med å fengsle og straffe refuseniks. Forsvaret har i større grad funne nye oppdrag for soldatane, eller dimitert dei heilt frå vidare teneste. Som ei forlenging i omtalen av den militaristiske kulturen i Israel, der det militære og det sivile samfunnet i stor grad held saman, kan vi hevde at ein meir eller mindre stilltiande aksept frå IDF også har ført til det same frå

³⁷ Per 15. mai 2006. Kjelde: Nettstaden www.seruv.org.il.

det sivile Israel. Dei mest krasse kritikkane mot refuseniks har dermed svekka seg i styrke dei siste åra.

Ei slik svekking av kritikken kan vere ei utfordring for teoriane til Hobbes, som ser behovet for ei statsabsolutisme. Det er i ein suveren statsleiar si interesse at det finst eit sterkt sosialt press i eit samfunn. Til sterkare fellesskap og til meir homogent eit samfunn er, til lettare er det for suverenen å unngå kritiske kommentarar. Målet til Hobbes er at suverenen skal skape fred. Eit problem melder seg derimot dersom det sosiale presset ikkje er i fellesskapet si interesse. Frå nyare historie har vi sett døme på dette i det tidlegare Jugoslavia, der suverenen bevisst nytta si makt og påverknad for å skape splid og hat mellom borgarane i eit samfunn. Det endte i borgarkrig og grusomheiter. Vi kjenner igjen dobbeltheita hos Hobbes, då han meiner ein slik suveren ikkje oppnår sitt mål om fred, og dermed også mister sin status og stilling i samfunnskontrakten. Refuseniks hevdar at okkupasjonspolitikken til den israelske statsleiinga ikkje fører til fred. Det er også difor dei trassar det sosiale presset og handlar mot suverenen sine ordrar.

Reaksjonane mot refuseniks må også til ei kvar tid sjåast i samanheng med tryggingssituasjonen i Israel. Støtten til Yesh Gvul var til dømes betydeleg større i åra etter Oslo-avtalen på 1990-talet, enn den var i løpet av og gjennom den valdlege jødiske påskehøgtida i 2002, då Israel vart utsett for mange palestinske terroråtak. Når israelske sivile vert drepne i slike terrorhandlingar inne i sjølve Israel, har ikkje dei israelske styresmaktene vanskar med å få sivilbefolkninga på trua om at harde gjengjeldingsåtak i dei okkuperte områda må til for å trygge Israel. Refuseniks sin langvarige kamp for å byggje opp respekt og moralske verdiar og menneskerettar, vert veldig raskt bryte ned att gjennom slike valdsperioder.

Refuseniks har så langt ikkje i særleg grad klart å endre politikken til dei israelske styresmaktene. Dei har også hatt vanskar med å endre haldningane til den israelske sivilbefolkninga. Refuseniks meiner at IDF har mykje av skulda for dette, då det militære apparatet har hatt som strategi å stillteie debattane om selektiv militærnekting og dempe merksemda om dei moralske problemstillingane. IDF skal i følgje refuseniks også ha lagt press på israelske media om å ikkje omtale fenomenet i særleg grad. Ein aktivist seier: *“The first six pages of the newspaper are devoted to*

security and political reports that come from the establishment ... We have no chance of penetrating this wall.”³⁸ Fleire som eg har snakka med, både refuseniks og folk i fredsørørsla i Israel, seier at dei har vanskar med å kome gjennom med sitt bodskap i media og i det offentlege rom.

Israel har eit rikt mediemangfald, med mange uavhengige aviser og tv-kanalar, der dei fleste rettar eit kritisk blikk på styresmaktene sin politikk. Ei av dei største avisene, Haaretz, ligg mellom anna svært nært venstresida i ideologiar, og også dei to store tabloidavisene Yedioth Ahronoth og Maariv har kommentatorar med svært krasse pennar. Det var mellom anna Yedioth Ahronoth som omtalte refuseniks først, då dei i 2002 var i ferd med å bli ei gruppering. Oppslaget skapte stor merksemd og vart etterfulgt av ein debatt med høg temperatur – som tidlegare skildra i denne oppgåva. Eg er difor noko undrande til venstresida sin kritikk av mediedekninga. Ein kan også hevde at israelske media si dekning av refuseniks si sak er eit teikn på den posisjonen media og ytringsfridomen har i det israelske demokratiet. Avisene veljer å skrive om eit svært kontroversielt tema, sjølv om ei væpna konflikt med palestinarane pågår. Også at det pågår ein debatt i Israel om moralske spørsmål i det offentlege ordskiftet kan tolkast som eit teikn på høg toleranse, både innad i det militære apparatet spesielt og i det israelske sivile samfunnet generelt.

4.12 Underlegne i tal

Generalmajor Gil Regev var i 2002 sjef for ”manpower division” i IDF. I februar 2002 sa han til justiskomiteen i Knesset at IDF opplevde ein dramatisk nedgang i talet på soldatar og offiserar som gjennomførte ei selektiv militærnekting i dei okkuperte områda. Han synte til tal frå 2002 som viste at 100 reservesoldatar og 29 offiserar vart fengsla for ordrenekt, medan berre høvesvis 18 og 8 vart fengsla i 2003. Yesh Gvul meinte tala var heilt feil, og oppgav at heile 76 reservistar, derav 11 offiserar, hadde blitt fengsla i 2003, og at 79 soldatar og 18 offiserar hadde signert The Combatants’

³⁸ Kjelde: Artikkelen ”The Other Israel” på nettstaden The Nation; www.thenation.com/docprint.mhtml?i=20030203&s=carey. Henta ut 12.04.06.

Letter til Courage to Refuse gjennom det året.³⁹ Israel har ein ståande styrke på 186.500 mann og 30.000 reservesoldatar. Når vi ser desse tala i samanheng med usemja mellom Regev og Yesh Gvul, forstår vi at IDF er totalt overlegne refuseniks. Ein kan også hevde at ei så marginal gruppe refuseniks får forholdsvis mykje medieomtale.

Desse talfakta er nok årsaken til at store delar av den israelske sivilbefolkninga også ser på refuseniks som ubetydelege i den store samanhengen, og at dei færreste trur at røyrsla vil vekse seg så stor at den vil få alvorlege konsekvensar for IDF, eller at okkupasjonspolitikken vil verte endra. Det er likevel ikkje dermed sagt at israelarar ikkje støttar refuseniks sine moralske standpunkt. Ei meningsmåling utført av The Israel Democracy Institute i 2004 syner at 29 prosent av israelske ungdommar og 43 prosent av vaksne israelarar meiner at IDF-soldatar må ha høve til å nekte teneste på Vestbreidda.⁴⁰ Etter Knesset-vala i mars 2006 danna vinnarpartia Kadima og Arbeidarpartiet koalisjon, og har som valløfte å trekkje jødiske busetjingar ut frå Vestbreidda og å etablere ei israelsk grense mot Palestina innan 2010. Om dette faktisk vil skje, kva område Israel vil forlate, kor mange av dei store israelske busetjingsblokkene som vert att på palestinsk område og om Israel vil handle unilateralt eller etter Vegkartet for fred og etter forhandlingar med palestinarane, er enno svært uklart når denne oppgåva vert ferdigskrive.

4.13 Empiri i teori

Eg har gjennom dette kapitlet satt mitt empirimateriale frå Israel inn i teoriane til Thomas Hobbes og Immanuel Kant. Slik har eg peika på dei moralske vurderingane og dilemmaer soldatar som gjennomfører ei selektiv militærnekting må gjere i ein svært vanskeleg politisk situasjon og midt i ei væpna, valdleg og ofte blodig konflikt. Soldatane vel å følgje sitt politiske, etiske og moralske samvit, sjølv om dette er i strid med israelske lover. Dei nektar ordre frå sine IDF-offiserar i eit forsvar for demokratiet, men vert møtte med skuldingar av å skape anarki og lovløyse. Samtidig

³⁹ Tala henta frå artikkel i Haaretz Online, 4. februar 2002; <http://www.haaretzdaily.com/hasen/pages/ShArt.jhtml?itemNo=390419>

⁴⁰ Kjelde: Haaretz Online, 23. mai 2004: <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=430799>

veit dei at medsoldatane vert attende i dei okkuperte områda, og må halde fram med operasjonane. Hobbes og Kant har begge skapt statsvitskaplege og moralfilosofiske teoriar som har blitt mykje nytta og tolka i ettertida. For meg har teoriane vore interessante for å sjå på ein einskild israelsk soldat sitt moralske ansvar i høve forsvaret av staten.

Ved si selektive militærnekting vel soldatane å bryte israelsk lov og eit sterkt soldatsamhald innad i IDF. Samtidig utsetjer dei seg for eit kraftig sosialt press, frå det israelske sivile samfunnet. Eg har peika på den utfordringa også det militariserde, israelske sivile samfunnet utgjer for refuseniks sine moralske val.

5. KONKLUSJON

5.1 Moralsk ansvar i ein dagsaktuell konflikt

Konflikten i Midtausten, mellom palestinarane og israelarane, er framleis fastlåst og utan håp om ei snarleg forhandlingsløysing. Når denne masteroppgåva vert ferdigskriven, har både palestinarane og israelarane nyleg valgt nye nasjonalforsamlingar, og nye regjeringar har kome til makta. Palestinarane har gitt fleirtalet til Hamas, medan israelarane har valgt ein sentrum-venstre-koalisjon, der Kadima og Arbeidarpartiet er dei viktigaste partia. Gjensidig mistillit hindrar samtalar mellom dei nye regjeringane. Hamas vert pressa av Vesten blant anna for å anerkjenne Israel sin rett til å eksistere som ein stat og avslutte valdlege og væpna aksjonsformer, medan Israel vert pressa for å ende okkupasjonen. Den israelske leiinga gjer det derimot klart at dei ikkje vil kjenne seg bundne til forhandlingar med palestinarane når grensene for Israel mot dei palestinske områda skal vere trekte opp innan 2010.

Israel held fram okkupasjonspolitikken på Vestbreidda og i Aust-Jerusalem. Det palestinske folket lever under svært vanskelege kår, og dei har store problem med å byggje opp ein nasjon. Den breide omtalen konflikten får over heile verda syner kor viktige hendingane i Midtausten er for mange kulturar. Den er ikkje berre av stor politisk og geografisk betydning for folkeslaga som bur i områda, men også av kulturell og religiøs betydning for menneske over heile verda. Også norske media følgjer konflikten nøye, og nordmenn har eit godt høve til å halde seg oppdatert på utviklinga. Likevel blir ofte mediedekkinga prega av dei viktigaste hendingane, dei dagsaktuelle historiene og det store bilete. Eg har gjennom denne masteroppgåva forsøkt å trekkje fram ein nyanse: fenomenet selektiv militærnekting og refuseniks. Mitt ønskje har vore å syne ei intern-israelsk politisk og moralsk utfordring – der soldatar i ein hær, i ein demokratisk nasjon, finn ordrane legale men ikkje legitime, og nektar å utføre dei grunna sine eigne overtydingar. Refuseniks seier dei gjer dette for å trygge dei demokratiske og menneskerettslege verdiane, medan kritikarane hevdar dei kan skape anarki i det israelske forsvarsapparatet.

Fenomenet med refuseniks og deira selektive militærnekting syner at det finst ein debatt også internt i IDF og i det israelske samfunnet om okkupasjonen av dei palestinske områda, og at ei gruppe soldatar tek opp den moralske kampen i sjølve forsvarssystemet, og på den måten går i mot eit stort sosialt press frå sine eigne medsoldatar. Dei ordrane refuseniks nektar, må attverande soldatar utføre. Eg skildrar også ein militaristisk kultur i det israelske samfunnet, der det kollektive minnet til jødane og den valdlege historien til den unge israelske staten har gjort IDF til ein institusjon i Israel ein ikkje kritiserer. Militærteneste og IDF har vore eit av dei sterke symbola på sionismen, og dette gjer det også ekstra vanskeleg å utfordre verdiane til IDF. Ein sterk lojalitetskultur og brorskapskjensle rådar i dei væpna styrkane, og refuseniks utsetjer seg sjølve for ei stor påkjenning ved å utfordre desse verdiane.

5.2 Refuseniks og argumenta frå Kant og Hobbes

Thomas Hobbes og Immanuel Kant har i utgangspunktet svært ulike statsvitskaplege og moralfilosofiske teoriar om korleis ein borgar skal engasjere seg personleg i vernet av staten. Hobbes meiner statsleiaren må ha suveren makt og at borgarane må følgje alle ordrar for å unngå naturtilstanden og konstant frykt. Kant hevdar derimot at kvar borgar må følgje sine eigne moralske overtydingar og morallova: ønskjet om å følgje ei allmenn lov med sine gode handlingar. Teoriane har ulike syn på korleis ein IDF-soldat bør handle grunna si usemje med israelsk okkupasjonspolitikkk på Vestbreidda. Gjennom min analyse av empiri og teori har eg likevel kome fram til at Kant og Hobbes har likheitstrekk når det gjeld ein soldat si verneplikt under så ekstreme tilhøve som på Vestbreidda.

Eg viser i oppgåva mi til at refuseniks kan grunngje ei selektiv militærnekting i det kategoriske imperativet til Kant. Målet er å ende okkupasjonen, og for å oppnå dette ønskjer dei å skape ei ny lov, ei ny røynd, med si ordrenekting. Morallova krev av alle menneske å handle ut frå god vilje, at fornufta vinn over egoistiske motiv, og at urett og brot på menneskeverdet ikkje kan godtakast.

Refuseniks er samde med teoriane til Hobbes om at Israel treng eit sterkt forsvarsapparat, og dei ønskjer å verne om staten, med våpen og uniform, så lenge

dette skjer på israelsk jord. Difor gir dei frå seg sine rettar, etter naturlovene, til suveren for å verne om dei israelske borgarane. Dei hevdar derimot at okkupasjonen slår kraftig og negativt tilbake på tryggleiken til Israel og at statsleiarane sin politikk i verste tilfelle kan føre Israel attende til frykt og utryggleik. Hobbess gir ein soldat retten til å nekte ordrar som set soldaten sitt liv i fare, og refuseniks hevdar at israelske liv, i ytterste konsekvens, står i fare på grunn av okkupasjonspolitikken. Hobbess har fred som det høgste målet i sin moralfilosofi, og for å oppnå fred opnar han til dels opp for at soldatane kan nytte si eiga dømmekraft ved moralske val.

5.3 Sosialt press gir auka moralsk kostnad

Eg har vist til at refuseniks, sidan krigen i Libanon, har blitt meir og meir aksepterte, både som eit fenomen og for sine moralske standpunkt. Då dei første refuseniks frå Yesh Gvul nekta å utføre ordrar i Libanon frå 1982, vart desse omtalte som landssvikarar og forrædarar frå dei fleste miljø i Israel. I dag har refuseniks i større grad blitt integrerte som ein del av den israelske fredsryrsla, på venstresida av israelsk politikk. Men fredsryrsla er svak i Israel, etter samanbrotet av Oslo-avtalen, og har i dag beskjeden oppslutnad, også blant dei sekulære israelarane. Det er difor ein stor grad av skepsis mot refuseniks, og denne skepsisen aukar i tider med palestinske terroråtak mot israelske mål. Dei høgresidige i israelsk politikk tek sterk avstand frå selektiv militærnekting, og hevdar dette trugar demokratiet.

Det sosiale presset frå det sivile Israel er ei stor utfordring for refuseniks, då dei må gjere moralske val og handlingar som får ubehagelege konsekvensar og reaksjonar. Kostnaden aukar ved å følgje si gode vilje og sine moralske overtendingar. Kantiansk utfører dei ei bragd, då dei bryt ut av eit homogent miljø og handlar autonomt. For å la seg styre av fornufta og ei god vilje er det nemleg naudsynt å vike unna det sosiale presset. Etter Hobbess sine teoriar vil ein suveren vere tent med eit sterkt sosialt press og fellesskap, då reaksjonære og radikale sin kritikk vil bli undertrykt. Refuseniks ser at ei slik semje kan vere farleg dersom den fører til at suveren leier folket ut i utrygge, og finn det difor naudsynt å setje seg opp mot det sosiale presset.

5.4 Generalisering og mine tre delmål

I denne masteroppgåva har eg satt gamle teoriar inn i ein dagsaktuell internasjonal storkonflikt. Eg har valgt eit case frå den intern-israelske debatten, og slik ønska å tilføre kunnskap og forståing om ein allereie mykje omtalt Midtausten-konflikt. Eg har også nytta teoriar frå rettferdig krig-tradisjonen og om soldatar sitt ansvar i krig. Slik meiner eg også å ha oppnådd målet om ei generalisering – at mi analyse kan tilføre forståing om selektiv militærnekting og ordrenekt også i andre konflikter eller samfunn, også andre stadar i verda.

I tillegg til å ha analysert dei to konkrete spørsmåla frå problemstillinga mi, har eg gjennom masteroppgåva også ønska å oppnå tre delmål som eg omtalte i innleiinga.

For det første har eg synt at selektiv militærnekting og ordrenekt er problematiske verkemiddel i eit demokrati, då forsvarsstyrkane mottok sine legale ordrar frå lovleg folkevalde politikarar. Ein disiplin i oppløysing innad i eit forsvarsapparat kan skape anarki, som er farleg for alle i ein konfliktsituasjon. Dette gjer det til eit moralsk vanskeleg spørsmål for soldatar å følgje sitt samvit og sine politiske og moralske overtydingar.

For det andre har eg hatt eit ønskje om å setje viktige moralfilosofiske teoriar inn i ein konflikt og eit samfunn der realpolitikken styrer. For både Kant og Hobbes er dei statsvitenskaplege teoriane om organisering av staten sentrale, men innbakt i moralfilosofien deira ligg viktige budskap om menneskeleg ansvar – teoriar om menneska sine naturlege rettar og plikter, trua på ei god vilje og vernet om menneskeverdet. Det har vore ei spanande utfordring å setje slike moralske verdiar inn i ein valdleg konflikt.

For det tredje har eg vist at ikkje alle borgarane i Israel er samde med styresmaktene sin okkupasjonspolitikkk av dei palestinske områda på Vestbreidda. Eg har ønska å løfte fram ei røyst frå fredsrøyrsla i Israel og syne at det også internt i Israel foregår ein moralsk debatt om okkupasjonen. Slik håper eg at masteroppgåva mi også tilfører kunnskap om mindre omtalte sider av ein konflikt som elles har svært stor både politisk og akademisk merksemd frå heile verda.

Kjeldeliste

- Andersen, Svein S. (1997): *Case-studier og generalisering. Forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Arian, Asher (1998): *The Second Republic. Politics in Israel*. New Jersey: Chatham House Publishers.
- Carey, R. og Shainin, J. (red.) (2002): *The Other Israel. Voices of Refusal and Dissent*. New York: The New Press.
- Hobbes, Thomas [1651] (2004): *Leviathan*, red. Richard Tuck. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoyle, R. H., Harris, M. J. og Judd, C. M. (2002): *Research Methods in Social Relations*. Seventh Edition. Wadsworth Thomson Learning.
- Kant, Immanuel [1785] (1997): *Grunnlegging til moralens metafysikk*, overs./red. Eivind Storheim. Oslo: Gyldendal.
- Kasher, A. og Yadlin, A. (2005): "Fighting Terror: A View from Israel", i *Pacem*, nr. 1, 2005, ss. 41-48.
- Kidron, Peretz (red.) (2004): *Refusenik! Israel's Soldiers of Conscience*. New York: Zed Books.
- King, G., Keohane, R. og Verba, S (1994): *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press.
- Linn, Ruth (2002): "Soldiers with Conscience Never Die – They are Just Ignored by their Society. Moral Disobedience in the Israel Defense Forces", *Journal of Military Ethics*, Volume 1, Issue 2, ss. 57-76.
- Mæland, Bård (2002): "Militær nødvendighet og livets ukrenkelighet. Selvforsvar og selvbegrensning i de israelske forsvarsstyrkene", i *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, nr. 3, Vol. 18, ss. 225-246.
- Rosnow, R. og Rosenthal, R. (1993): *Beginning Behavioral Research. A Coceptual Primer*. New York: Macmillian Publishing Company.
- Røislien, Hanne E. (2006): *Bosettere på hellig grunn. En reise blant jødiske nybyggere*. Oslo: Pax Forlag.
- Solingen, Etel (2003): "Toward a democratic peace in the Middle East", kap. 3 i Saikal, A. og Schnabel, A. (red.): *Democratization in the Middle East: Experiences, Struggles, Challenges*. New York: The United Nations University Press.
- Stigen, Anfinn (1995): *Tenkingens historie (Bind 1 og 2)*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Svare, Helge (1997): *I Sokrates' fotspor. Filosofi- og vitenskapshistorie*. Oslo: Pax Forlag.

Syse, Henrik (2003): *Rettferdig krig? Om militæretikk, etikk og idealer*. Oslo: Aschehoug.

Syse, Henrik (2002): "Plato: The Necessity of War, the Quest for Peace", *Journal of Military Ethics*, vol. 1, No. 1, ss. 36-44.

Tollefsen, T., Syse, H. og Nicolaisen, R. F. (2003): *Tenkere og ideer. Filosofiens historie fra antikken til vår egen tid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Walzer, Michael (2000): *Just And Unjust Wars. A Moral Argument With Historical Illustrations*. New York: Basic Books.

Yin, Robert K (2003): *Case Study Research. Design and Methods*. London: Sage Publications.

Appendiks: IDF sin moralske kodeks

The Spirit of the IDF draws on four sources:

- The tradition of the IDF and its military heritage as the Israel Defense Forces.
- The tradition of the State of Israel, its democratic principles, laws and institutions.
- The tradition of the Jewish People throughout their history.
- Universal moral values based on the value and dignity of human life.

Basic Values:

Defense of the State, its Citizens and its Residents - The IDF's goal is to defend the existence of the State of Israel, its independence and the security of the citizens and residents of the state.

Love of the Homeland and Loyalty to the Country - At the core of service in the IDF stand the love of the homeland and the commitment and devotion to the State of Israel-a democratic state that serves as a national home for the Jewish People-its citizens and residents.

Human Dignity - The IDF and its soldiers are obligated to protect human dignity. Every human being is of value regardless of his or her origin, religion, nationality, gender, status or position.

The Values:

Tenacity of Purpose in Performing Missions and Drive to Victory - The IDF servicemen and women will fight and conduct themselves with courage in the face of all dangers and obstacles; They will persevere in their missions resolutely and thoughtfully even to the point of endangering their lives.

Responsibility - The IDF serviceman or woman will see themselves as active participants in the defense of the state, its citizens and residents. They will carry out their duties at all times with initiative, involvement and diligence with common sense and within the framework of their authority, while prepared to bear responsibility for their conduct.

Credibility - The IDF servicemen and women shall present things objectively, completely and precisely, in planning, performing and reporting. They will act in such a manner that their peers and commanders can rely upon them in performing their tasks.

Personal Example - The IDF servicemen and women will comport themselves as required of them, and will demand of themselves as they demand of others, out of recognition of their ability and responsibility within the military and without to serve as a deserving role model.

Human Life - The IDF servicemen and women will act in a judicious and safe manner in all they do, out of recognition of the supreme value of human life. During combat they will endanger themselves and their comrades only to the extent required to carry out their mission.

Purity of Arms - The IDF servicemen and women will use their weapons and force only for the purpose of their mission, only to the necessary extent and will maintain their humanity even during combat. IDF soldiers will not use their weapons and force to harm human beings who are not combatants or prisoners of war, and will do all in their power to avoid causing harm to their lives, bodies, dignity and property.

Professionalism - The IDF servicemen and women will acquire the professional knowledge and skills required to perform their tasks, and will implement them while striving continuously to perfect their personal and collective achievements.

Discipline - The IDF servicemen and women will strive to the best of their ability to fully and successfully complete all that is required of them according to orders and their spirit. IDF soldiers will be meticulous in giving only lawful orders, and shall refrain from obeying blatantly illegal orders.

Comradeship - The IDF servicemen and women will act out of fraternity and devotion to their comrades, and will always go to their assistance when they need their help or depend on them, despite any danger or difficulty, even to the point of risking their lives.

Sense of Mission - The IDF soldiers view their service in the IDF as a mission; They will be ready to give their all in order to defend the state, its citizens and residents. This is due to the fact that they are representatives of the IDF who act on the basis and in the framework of the authority given to them in accordance with IDF orders.